



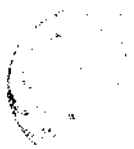
ფონდი ღია საზოგადოება - საქართველო  
 OPEN SOCIETY - GEORGIA FOUNDATION

**სოციალურ მეცნიერებათა სერია**

**მამუკა გიჭავჭავილი**

**ლექციები  
 პოლიტიკური  
 ქალის თეორიაში**

დაშვებულია დამხმარე სახელმძღვანელოდ  
 სოციალური მეცნიერებების მაგისტრანტებისათვის



გამომცემლობა „ნეკერი“

თბილისი

2001

01398-1

სერიის მთავარი რედაქტორი

*მარინე ჩიტაშვილი*

რედაქტორი

*ლია კაჭარავა*

გარეკანის დიზაინი

*ივანე კიკნაძე*

დაკაბადონება

*გიორგი ბაგრატიონი*

კორექტორი

*ნანა ჩაველიშვილი*

© ფონდი „ლია საზოგადოება — საქართველო“, 2001

ISBN 99928-58-45-1

# სარჩევი

შესავალი.....	4
პოლიტიკური ძალის ცნება.....	8
პოლიტიკური ლიდერი და მისი ძალის განმსაზღვრელი ფაქტორები.....	21
პრეზიდენტის ძალაუფლება და ბიუროკრატია.....	32
პოლიტიკური პარტიები და პოლიტიკური ძალაუფლება.....	47
ინტერეს-ჯგუფები.....	62
მასმედია და პოლიტიკური ძალაუფლება.....	77
ტერორიზმი და პოლიტიკური ძალაუფლება.....	86
სახელმწიფო გადატრიალება.....	100
დასკვნა.....	110

წინამდებარე წიგნში თავმოყრილია ლექციები პოლიტიკური ძალის თეორიაში. არსებითად ის ეხება პოლიტიკური მეცნიერებებისათვის ერთ-ერთ კარდინალურ პრობლემას. პოლიტიკური ძალა პოლიტიკური მეცნიერებებისათვის ბაზისური კატეგორიაა იმდენად, რამდენადაც პოლიტიკურ ურთიერთობათა ველი შეიძლება გაგებული იყოს ძალათა ურთიერთმოქმედების სფეროდ როგორც სხვადასხვა სახელმწიფოებს, ასევე თავად სახელმწიფოს შიგნით არსებულ სუბიექტებს შორის. პირველი ამ ორი სფეროდან საერთაშორისო ურთიერთობათა პრობლემებს ეხება, ხოლო მეორე შიდასახელმწიფოებრივ სისტემაში ძალთა განაწილების საკითხებს. ჩვენი ლექციების კურსი სწორედ ამ უკანასკნელთა გადმოცემით შემოიფარგლება.

პოლიტიკური ძალა ნებისმიერი სახელმწიფოს თანმხლები იმანენტური შინაარსია. თუმცა, სახელმწიფოს დამოკიდებულება საკუთარი მოსახლეობისადმი არაერთგვაროვანია. ერთი მხრივ, სახელმწიფო თავად გამოდის გარკვეულ პოლიტიკურ ძალად საკუთარ მოსახლეობასთან მიმართებაში ხოლო მეორე მხრივ, იგივე მოსახლეობა აქტიურ მონაწილეობას იღებს სახელმწიფოს პოლიტიკური ძალის კონსტიტუირებაში.

შემდგომში, პოლიტიკურ ძალასთან დაკავშირებით, ცხადია, ჩვენ ხშირად მოგვინებს სახელმწიფოზე საუბარიც. ეს სავსებით ბუნებრივია, რადგან სახელმწიფოს სახე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული მასში გაბატონებულ პოლიტიკურ ძალაზე, არსებულ პოლიტიკურ რეჟიმზე. ამიტომ, როდესაც სახელმწიფოზე ვსაუბრობთ, უთუოდ დასაზუსტებელია არა მხოლოდ შესაბამისი პოლიტიკური რეჟიმი, არამედ სახელმწიფოს ზოგადი ტიპიც. სახელმწიფო კი არ ყოფილა ერთგვაროვანი სხვადასხვა ეპოქაში. სრულიად სხვადასხვა ტიპისა ანტიკური ქალაქ-სახელმწიფოები, შუა საუკუნეების ფეოდალური სამეფო და ბოლოს, ვთქვათ, თანამედროვე ნაციონალური სახელმწიფო. პოლიტიკური ძალა თითოეულ მათგანში სრულიად განსხვავებული სახით ვლინდება მსგავსად იმისა, როგორც განსხვავებულია ის ტოტალიტარული რეჟიმის, დიქტატურის, თუ დემოკრატიული რეჟიმის ბატონობის შემთხვევაში.

მიუხედავად აღნიშნული თვალსაჩინო სახესხვაობებისა, რომელთა არსებობასაც ჩვენ სრულად ვითვალისწინებთ, ვხეძდვანელობთ იდეით, რომ პოლიტიკური ძალა მის აბსტრაქტულ განზომილებაში ყველგან იდენტურია, როგორც საკუთრივ პოლი-

ტიკური ძალის ცნება. სხვა შემთხვევაში ჩვენი ლექციებიც დაკარგავდა გამართლებას, რადგან არააბსტრაქტულ ცნებით განზომილებაში, არამედ კონკრეტული პოლიტიკური რეალიზაციისას, პოლიტიკური ძალა ვლინდება სრულიად სხვადასხვა სახით.

რა თქმა უნდა, ძალზე დიდია ცდუნება თვალი გადავავლოთ პოლიტიკური ძალის მოდიფიკაციებს ისტორიულ ძირულში. საქართველოსთან მიმართებით, ეს საშუალებას მოგვცემდა დაგვენახა, თუ როდის და რამდენად იყო ხალხი ქვეყანაში გაბატონებული პოლიტიკური ძალის კონსტიტუენტი. ეს კი, თავის მხრივ, საფუძველს მოგვცემს გავაკეთოთ არაერთი და საკმაოდ შორს მიმავალი დასკვნა ქართველების ნაციონალური იდენტურობის ან იმის თაობაზე, თუ რით არის გამოწვეული ქართველი ხალხის დღევანდელი საოცარი პოლიტიკური ინერტულობა. ყოველივე ეს მაინც სხვა ტიპის ანალიზის საგანია, ვიდრე ლექციებშია შემოთავაზებული.

ლექციებისათვის პოლიტიკური ძალის გაშლის ის განზომილება შევარჩიეთ, რომელიც არანაკლებ აქტუალურია დღეს ჩვენი ქვეყნისათვის. სახელმწიფოს მოდელად შემდგომში განიხილება სტანდარტული დემოკრატიული რეჟიმი. საქართველოსაც ხომ დემოკრატიულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების მიზანი აქვს დასახული. ასეთი არჩევანი იმით არის გამართლებული, რომ პოლიტიკური ძალის ყოველი კონკრეტული განზომილების გათვალისწინება საშუალებას მოგვცემს შევამოწმოთ, თუ რამდენად მიუახლოვდა ჩვენი ქვეყანა სტანდარტულ დემოკრატიულ სტრუქტურებს, რამდენად წარმატებულად მიმდინარეობს დემოკრატიზაციის პროცესი ჩვენში. სწორედ ამ მოსაზრების გათვალისწინებით, ყოველი შემდგომში გადმოცემული თემა (ჩვეულებრივ ეს ხდება ხოლმე დანარჩენი მასალის გადმოცემის ბოლოს) მოიცავს გარკვეულ ექსტრაპოლაციას "ქართულ საკითხებზე". ჩვენ არ გვსურს პოლიტიკური მეცნიერებების მნიშვნელოვანი პრობლემების გადმოცემისას მხოლოდ ზოგადი ფრაზეოლოგიით შემოვიფარგლოთ. სადაც კი პოლიტიკურ მეცნიერებას შეუძლია რაიმე აგვიხსნას გარემომცველი მოვლენების შესახებ, უნდა გამოვიყენოთ ეს შესაძლებლობა.

ლექციების პირველი თემა, "პოლიტიკური ძალის ცნება" პოლიტიკური ძალის სანყის განსაზღვრებას იძლევა. ამავე თავში განიხილება ტერმინი "პოლიტიკური", რომელსაც ანტიკური წარმომავლობა აქვს და გამოკვეთილი სახით უკვე არისტოტელეს ეთიკურ-პოლიტიკურ ტრაქტატებში გვხვდება. არისტოტელეს შეხედულებებთან ერთად, შესავალ ნაწილში მკითხველი გაცნობა პობისს, სმიტის და სპენსერის თვალსაზრისებსაც.

მეორე თემა შეეხება პოლიტიკური ლიდერის კატეგორიას. მართალია, პოლიტიკური ლიდერი არ წარმოადგენს პოლიტიკური ძალის აკუმულაციის ერთადერთ სუბიექტს, მაგრამ ამისდა მიუხედავად მისი როლი პოლიტიკურ ურთიერთობათა სისტემაში ძალზე დიდია. პოლიტიკური ლიდერის კატეგორია, ლექციებში გატარებული თვალსაზრისის მიხედვით, დესკრიპციული ფრაზა ან პრედიკატიული ტერმინია, რომელიც თანაბრად შეიძლება გავრცელდეს პოლიტიკური ძალის სხვადასხვა სუბიექტზე და მას სპეციფიკური ბიჰევიორიული ნიშნები მიენეროს. პრეზიდენტი სწორედ, ამგვარი პოლიტიკური ლიდერის ერთ ნაირსახეობას წარმოადგენს.

ლექციების მესამე თემა სწორედ საპრეზიდენტო ხელისუფლებას განიხილავს, პოლიტიკური ლიდერის რანგში. შეიძლება ითქვას, რომ უკვე ამ თემიდან იწყება სალექციო კურსის ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემის - ძალაუფლების დისსემინაციის - გადმოცემა. საპრეზიდენტო ძალაუფლება შეიძლება რეალიზებული იყოს მხოლოდ მის გუნდთან ერთად, რომელიც კონკრეტულ პოლიტიკურ ცხოვრებაში განხორციელებულია როგორც ბიუროკრატია. შესაბამისად, ლექციების მესამე თემა თანაბრად ეხება როგორც საპრეზიდენტო ხელისუფლებას, ასევე ბიუროკრატიასაც.

მეოთხე თემის საგანია პოლიტიკური პარტიები. ლექციებში გაანალიზებულია ევროპული და ამერიკული პოლიტიკური პარტიების, საპარლამენტო და არასაპარლამენტო პარტიების ბუნება და პოლიტიკური პრაქტიკა. ვეცადეთ გვეჩვენებინა ის, თუ რას ემყარება პოლიტიკური პარტიების ძალა, რა შედეგები მოაქვს მათი განსხვავებული სახის აქტივობებს სახელმწიფოსა და მთლიანად პოლიტიკური ცხოვრებისათვის.

პოლიტიკური ძალის დისსემინაციის მნიშვნელოვან მომენტს წარმოადგენს ინტერეს-ჯგუფები და ლობირების პრაქტიკა. აღნიშნული საკითხი ჩვენში ყველაზე ნაკლებად არის შესწავლილი. ამიტომ, მეხუთე თემაში, რომელიც მთლიანად ინტერეს-ჯგუფებს ეხება, განხილული ემპირიული მასალა ძირითადად იმ ქვეყნის (შვედეთის შტატების) გამოცდილებას ეყრდნობა, რომელსაც ინტერეს-ჯგუფების მოღვაწეობის დიდი გამოცდილება აქვს. მიუხედავად იმისა, რომ ინტერეს-ჯგუფების მოღვაწეობას აქვს როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მახასიათებლები, ლექციებში ვცდილობთ გავატაროთ აზრი, რომ ინტერეს-ჯგუფები და ლობირების პრაქტიკა, თუკი ის გაგებული იქნება დასავლური სტანდარტების შესაბამისად, ე.ი. როგორც ქვეყნის კანონმდებლობის ფარგლებში გაშლილი მოღვაწეობა, არა მხოლოდ სავსებით შეთავსებადია დემოკრატიულ პროცესებთან, არამედ ის

უნდა განვიხილოთ, როგორც მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილი.

მეექვსე თემა ეხება მასმედიას, რომელიც პოლიტიკური ხელისუფლების, თუ ხელისუფლებისათვის ბრძოლის პროცესს ტრანსპარანტულს ხდის. თემის გადმოცემისას განხილული იქნება მასმედის როლი და ადგილი როგორც ტოტალიტარულ, ასევე დემოკრატიული რეჟიმის ანალიზისას.

მეშვიდე და მერვე თავებში წარმოდგენილია პოლიტიკური ძალაუფლების ფუნქციური ნეგატიური მახასიათებლების საშუალებით. როგორც ტერორიზმი, ასევე სახელმწიფო გადატრიალება, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სახელმწიფო ძალაუფლების ნეგატიურ ვერიფიკაციას ახორციელებენ. ორივე მოვლენა მიმართულია სახელმწიფო ძალაუფლების წინააღმდეგ და წინააღმდეგობის გზით ნათლად წარმოგვიდგენენ ძალის ნერტილებს სახელმწიფოში. განსაკუთრებით საინტერესოა პოლიტიკური ძალის სტრუქტურა და სახელმწიფოს სხვადასხვა ტიპი გადატრიალების თვალსაზრისით, რადგან ამ აქციის მოთავეები ვალდებული არიან უშეცდომოდ დაძებნონ ძალის ცენტრები სახელმწიფოს სტრუქტურებში.

ლექციების დასკვნითი ნაწილი აჯამებს განხილულ მასალას, რომელიც მხოლოდ შიდასახელმწიფოებრივი სტრუქტურების გადმოცემით შემოიფარგლება. სახელმწიფოთშორისი ურთიერთობები, რომლის დროსაც სახელმწიფო მთლიანობაში აღებული თავად გამოიყურება ძალის ერთ-ერთ ელემენტად სხვა ანალოგიურ ელემენტებთან მიმართებაში, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ლექციებში არ განიხილება. ჩვენი სალექციო კურსის ერთ-ერთ ამოცანას საკითხების იმგვარი გადმოცემა წარმოადგენდა, რომელიც სწორედ აქამდე მიგვიყვანდა, ე.ი. მოამზადებდა მკითხველს პოლიტიკური ძალის თვალსაზრისით საერთაშორისო პოლიტიკურ საკითხების ანალიზზე, რომლიც, თავის მხრივ, შეიძლება განხილული იყოს ასევე ძალის თეორიის კუთხით.

ლექციების ბოლოს ვუბრუნდებით ქართული სახელმწიფოებრიობისა და პოლიტიკური ძალის დისემინაციის საკითხებს. მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი ცალკეული თემა შეიცავს მეტ-ნაკლები ოდენობის პასაჟებს საქართველოს შესაბამისი სტრუქტურების შესახებ, ლექციების ბოლოს მაინც არის მცდელობა მათი ერთიანობაში წარმოდგენისა უკვე ნაციონალური სახელმწიფოს როგორც ძალითი ერთეულის თვალსაზრისით თანამედროვე გლობალისტური ტენდენციების ფონზე. ამავე დასკვნით თემაში შეჯამებულია პოლიტიკური ძალის ცნების ბუნების კვლევისას მოპოვებული მასალა და პოლიტიკური ძალის დისემინაცია.

## პოლიტიკური ძალის ცნება

ჰერბერტ სპენსერი მოგვითხრობს, რომ როდესაც ერთმა მოგზაურმა ჰკითხა ნიკობარელებს ვინ ატარებდა მათი ბელადის სახელს, მას დაცინვით და გაოცებით უპასუხეს, თუ როგორ იფიქრა მოგზაურმა, რომ ერთ კაცს შეეძლო ადამიანების ასეთ დიდ რაოდენობაზე მბრძანებლობა. ნიკობარელების გაოცება არ შეიძლება მხოლოდ მათი საზოგადოების პრიმიტიულობით აიხსნას. საზოგადოების პრიმიტიულობა სულაც არ არის მისი წევრების პოლიტიკური თანასწორობის გარანტია. შეიძლება არა ერთი და ორი მაგალითის მოხმობა, რომელიც დაგვარწმუნებდა, რომ პრიმიტიული საზოგადოების წევრებს შორის არსებობს მკაცრი სუბორდინაცია. სპენსერის მაგალითი უფრო კონკრეტული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელ სალ აზრს გვაცნობს, რომელიც ამ საზოგადოების კულტურული გარემოდან გამომდინარე, ერთი შეხედვით, ჩვენში გავრცელებულ სალ აზრთან მიმართებით კონტრასტულად გამოიყურება. ეს უკანასკნელი, რა თქმა უნდა, მიიჩნევს, რომ ერთ კაცს შეუძლია იბატონოს არა მხოლოდ ადამიანების მოზრდილ რაოდენობაზე, არამედ მილიონობით, ადამიანებზედაც, მაგრამ ასეთი დარწმუნებულობა მაშინვე პრობლემატის წინაშე დადგება, როგორც კი მოვითხოვთ ბატონობის მექანიზმების ახსნას. ფაქტია, რომ ასეთ დროს ბევრ ჩვენს თანამედროვესა და ნიკობარელებს შორის პრინციპული განსხვავება არ შეინიშნება.

ნება მომეცით, ჩვენი ლექციების კურსის დასაწყისში ამოსავალი და, მაშასადამე, არასრულყოფილი განსაზღვრების სახით მივიღოთ, რომ სწორედ პოლიტიკური ძალაა იმ მექანიზმების და საშუალებების ერთობლიობა, რომელიც უზრუნველყოფს ერთი შეხედვით აუხსნელს - ადამიანთა პატარა ჯგუფის ან გნებავთ ერთი, თუნდაც ფიზიკურად ძალზე სუსტი ადამიანის ბატონობას მილიონობით ადამიანზე. შემოთავაზებული თვალსაზრისი ახლოს დგას მაქს ვებერის განსაზღვრებასთან, რომელიც თვლიდა, რომ პოლიტიკური ძალა ის საშუალებაა, რომლითაც შეგვიძლია ვაიძულოთ სხვა ადამიანი იმოქმედოს მისი ნების საწინააღმდეგოდ.

ჩვენი ლექციები ჩაფიქრებულია, როგორც კურსი პოლიტიკური ძალის თეორიაში. შემდგომში ჩვენ ვისაუბრებთ "პოლიტიკურ ძალაზე" და "პოლიტიკურ ძალაუფლებაზე" იდენტური მნიშვნელობით, გარდა ცალკეული შემთხვევებისა, რომლებიც



სპეციალურად იქნება აღნიშნული და სათანადოდ კომენტირებული საჭიროების შესაბამისად. საქმე ისაა, რომ ქართულ სიტყვათხმარებაში "ძალაუფლება" ნაგულისხმები ძალის ლეგიტიმურობაზე მითითებას შეიცავს მაშინ, როდესაც პოლიტიკური ძალის ყოველი მანიფესტაცია ყოველთვის როდია იმთავითვე ლეგიტიმური; პოლიტიკური ძალის დე ფაქტო (de facto) არსებობა სულაც არ გულისხმობს მის დე იურე (de jure) უფლებამოსილებასაც. სრულიად სხვა საკითხია, თუ რა საშუალებებს პოულობს პოლიტიკური ძალა საკუთარი არსებობის მართლზომიერების განსამტკიცებლად ან ის, თუ რას წარმოადგენს ამა თუ იმ პოლიტიკური ხდომილების კანონიერების დამადასტურებელი საბოლოო ინსტანცია. მომავალში ჩვენი ინტერესის ძირითადი საგანი იქნება პოლიტიკური ძალა წმინდა სახით, განურჩევლად იმისა თავს-მოხვეულია ის საზოგადოებისათვის, თუ ხალხის საყოველთაო მხარდაჭერით სარგებლობს. პოლიტიკური ძალის ლეგიტიმურობის საკითხი, საჭიროების შემთხვევაში, ცალკე უნდა განვიხილოთ.

ტერმინი "ძალა" შეიძლება შეგვხვდეს სრულიად განსხვავებულ კონტექსტებში, განსხვავებული მნიშვნელობით. შეგვიძლია ვისაუბროთ ფიზიკურ, ბიოლოგიურ ან, სულაც, მორალურ ძალაზე. ძალა, რომელსაც ჩვენს ლექციებში განვიხილავთ ადამიანთა ურთიერთობის პოლიტიკურ განზომილებას განეკუთვნება და, როგორც ასეთი, ის პოლიტიკურ მეცნიერებათა შესწავლის საგანია. "ძალის" მნიშვნელობა თანდათანობით დადგინდება და დაიხვეწება. მანამდე კი ორიოდ სიტყვით უნდა დავახასიათოთ ის პორიზონტი, სადაც ძალის მანიფესტაცია ხორციელდება. დავსვათ კითხვა: ადამიანთა ურთიერთობის რა სახის განზომილებას გულისხმობს პოლიტიკა?

ინტუიციის დონეზე, რა თქმა უნდა, ყველასათვის გასაგებია, თუ რას ნიშნავს "პოლიტიკა" და "პოლიტიკური". ამ სიტყვების გაგონებისთანავე არავის გაუჭირდება შემოახაზოს მოსაზღვრე ტერმინების მთელი კონოტაციური ველი და ისაუბროს "სახელმწიფოზე", "მმართველობაზე", "ხელშეკრულებებსა" და "კანონებზე", როგორც "პოლიტიკურის" შინაარსთან მჭიდროდ დაკავშირებულ ტერმინებზე. ტერმინი "პოლიტიკა" ძველი ბერძნულიდან მომდინარეობს. არისტოტელეს მეცნიერებათა კლასიფიკაციაში "პოლიტიკით" აღინიშნება ცოდნის ერთ-ერთი ყველაზე არსებითი სფერო, რომელიც იქვემდებარებს სხვა მეცნიერებებს და პირველი ფილოსოფიის შემდეგ ყველაზე მნიშვნელოვან ცოდნად არის მიჩნეული, რომლის შესწავლის ობიექტი უმაღლესი სათნოებაა. პოლიტიკა, როგორც ცოდნის სუვერენული სფერო, არისტოტელეს აზრით, მართვის პრინციპებს ადგენს და იქვემდებარებს იმ

მეცნიერებებს, რომელთაც უშუალო შეხება აქვთ ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებასთან.

პოლიტიკური მეცნიერების ასეთი მაღალი შეფასება უშუალოდ უკავშირდება მისი კვლევის ძირითადი ობიექტის, ადამიანის მნიშვნელობას. ამიტომ, თუ გვსურს ვუბასუხოთ კითხვას, "რა არის პოლიტიკა", ჯერ ადამიანი უნდა შევისწავლოთ. ადამიანი, კი არისტოტელეს განსაზღვრებით, არის პოლიტიკური არსება (dzooin politikon). ყველა სხვა არსებისაგან განსხვავებით, მხოლოდ ადამიანი ეწევა ცხოვრების პოლისურ, სახელმწიფოებრივ წესს. სახელმწიფოში ადამიანები ერთმანეთთან შედიან მრავალგვარ ურთიერთობებში. ამ ურთიერთობებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ურთიერთობებია და სახელმწიფოც ასეთი ურთიერთობების მთლიანობას წარმოადგენს. არისტოტელე ფიქრობდა, რომ ადამიანი თავისი ბუნებით პოლიტიკური არსებაა. მსგავსადვე, სახელმწიფოც რაღაც ბუნებრივი წარმონაქმნია და არა ხელოვნური, ვთქვათ, ადამიანების მიერ კონსტრუირებული გაერთიანება. სახელმწიფო გარკვეული მიზნობრივი ფუნქციის მატარებელია. ისევე, როგორც ნებისმიერი ბუნებრივი ხდომილება, სახელმწიფოც რაღაც მიზნისაკენაა მიმართული და ამ მიზანს ადამიანების სრულყოფილი ცხოვრება წარმოადგენს.

სახელმწიფო ურთიერთობები მოიცავს არაერთგვაროვან მოვლენებს, დანყებულ საერთო ტერიტორიაზე ცხოვრებიდან, სავაჭრო, სამხედრო ურთიერთობებით დასრულებული. მათ შორის განმსაზღვრელი მნიშვნელობის მქონე არისტოტელესათვის ოჯახური ურთიერთობებია. სახელმწიფო სტრუქტურულად შედგენილი ფენოქმენია. ანალიტიკურ ჭრილში მისი ბაზისური ნაწილი ოჯახია. ოჯახურ ურთიერთობებზე უფრო რთულ სტრუქტურას წარმოადგენს დასახლება, რომელიც ოჯახების გაერთიანებაა, ხოლო რამდენიმე დასახლების გაერთიანება კი, თავის მხრივ შეადგენს სახელმწიფოს. სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისაკენ მისწრაფება მხოლოდ ადამიანშია "ჩადებული". ადამიანი პოლიტიკური, საზოგადოებრივი არსებაა არა მხოლოდ იმის გამო, რომ მას მარტო, იზოლირებულად არ შეუძლია არსებობა. ჯოგური თანაცხოვრება არ გამოხატავს ადამიანური ყოფის არსს. არისტოტელე ითვალისწინებს, რომ ცოცხალ არსებებს შორის მხოლოდ ადამიანი არ არის იმგვარი, ვინც თავის მსგავსებთან ერთიანობაში ცხოვრობს. ცხოველების, ტერმიტების არაერთი ნაირსახეობა არსებობს არამხოლოდ ჯოგური ფორმით, არამედ გარკვეული წესით სტრუქტურირებული ჯოგის სახითაც. ამიტომ იგი განასხვავებს ჯოგური ცხოვრების წესს საზოგადოებრივი ცხოვრებისაგან. ჩვენ ვერ ვიტყვით, რომ ცოცხალი არსებების იმ

სახეობებს რომლებიც ჯოგურად არსებობენ პოლიტიკური არსებობა გააჩნიათ. პოლიტიკურად არსებობს მხოლოდ ის არსება, რომელიც უბრალოდ ჯოგად კი არ ცხოვრობს, არამედ ცხოვრობს სიკეთის და სამართლიანობის სრული გაცნობიერებით და მათ შესაბამისად, ანუ სრულყოფილი ცხოვრების მოპოვებისაკენ მიმართული ცხოვრობს.

პოლისური ცხოვრების შემოთავაზებული დახასიათებიდან გასაგებია, რომ პოლიტიკურობა არ ვრცელდება არა მხოლოდ ყველა ცოცხალ არსებაზე, არამედ არც ყველა ადამიანზე. ბარბაროსების უმრავლესობა არ ცხოვრობს პოლისური ცხოვრების წესით. ზოგიერთი მათგანი მარტო დაძრწის სარჩო - საბადბელის ძიებაში. ამგვარ არსებები, ანუ არსებები რომლებიც არ ცხოვრობენ პოლისური ცხოვრების წესით, არ არიან თვითქმარნი. არისტოტელე ამბობს, რომ ისინი ან ღმერთებს უნდა შევადაროთ და ან ცხოველებს, მაგრამ არა ადამიანებს.

სახელმწიფო, როგორც პოლისი მოქალაქეთა (polites) გაერთიანებაა. მოქალაქეები სახელმწიფოში, როგორც უკვე ვიცით, გარკვეული წესით არიან ორგანიზებულნი და თავად ეს ორგანიზაცია სახელმწიფოებრივ მონყობას (politeia) წარმოადგენს. თავის მხრივ, მოქალაქედ ჩაითვლება მხოლოდ ის ინდივიდი, ვინც მონაწილეობას ღებულობს საკანონმდებლო ან სასამართლო საქმიანობაში. სახელმწიფო მონყობა გარკვეულ წესრიგს გამოხატავს და გულისხმობს რიგი სახელმწიფოებრივი თანამდებობების განაწილებას. ხელისუფლების რაც უფრო მაღალ საფეხურზე ავდივართ, მით უფრო ვუახლოვდებით სახელმწიფოს მართვის ბერკეტებს. შესაბამისად, ყოველი მოქალაქე ან მმართველი უნდა იყოს და ან მართული.

არისტოტელეს მიერ შემოთავაზებული ადამიანის განსაზღვრებიდან და იმ მსჯელობებიდან, რომელიც ადამიანს და სახელმწიფოს შეეხება ჩანს, რომ თუმცა პოლიტიკურობა ადამიანის არსობრივ განსაზღვრებადაა მიჩნეული, ის არ ვრცელდება ყველა ადამიანზე, რადგან, უბრალოდ რომ ვთქვათ, ყველა ადამიანის მსგავსი არსება (იგივე ჯოგურად მცხოვრები ბარბაროსი) ადამიანი არ არის. არისტოტელეს მიერ დეფინიციის ასეთი შეზღუდვა საშუალებას გვაძლევს მისი პოლიტიკური დოქტრინის და ადამიანის განსაზღვრების უარყოფის გარეშე ვთქვათ, რომ პოლიტიკურობის ნიშანი ადამიანს ყოველთვის არ ახლავს თან. თუ ყურადღებას გადავახვილებთ ადამიანთა საზოგადოების ევოლუციაზე, იოლად დავაფიქსირებთ, რომ პოლიტიკური ურთიერთობები წმინდა სახით არ არსებობდა ადამიანთა საზოგადოების ყოველ ეტაპზე. მართლაც, თუ საილუსტრაციოდ მითო-

სურ საზოგადოებას ავიღებთ, რომელიც უმაღლესი სინკრეტულობით გამოირჩევა, ვნახავთ, რომ ძალზე ძნელია ვილაპარაკოთ მითოსური ეპოქის ადამიანის პოლიტიკურობაზე. რაც უფრო ახლოს დგას ადამიანი მითოსურ ეპოქასთან, მით უფრო ძნელია მასში წმინდა პოლიტიკური მომენტების გამოყოფა. მითოსში სომ განუყოფელ ერთიანობაშია პოლიტიკური ქმედების კანონები, მორალური თუ სამართლებრივი ყოფის ნორმები და რელიგიური დოგმატიკა. სანიმუშოდ შეგვიძლია დავასახელოთ ძველი ებრაული ბიბლიური საზოგადოება და ათი მცნება, რომელიც მოსემ ღვთის კანონით ჩაინერა მთაზე. ეს მცნებები ღვთის მიერ ადამიანებისათვის განჩინებულ სამოქმედო პრინციპებს წარმოადგენს, რომელიც არც წმინდა მორალური, არც მხოლოდ სოციალურ-პოლიტიკური, თუ სამართლებრივი ხასიათისაა, თუმცა შეიცავს ერთად აღებულ ყველა ამ განზომილებას. აღნიშნული ტიპის საზოგადოებისათვის, რომელსაც ყველა საფუძველი გვაქვს თეოკრატიული ვუნოდით, ცხადია გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ქცევის ნორმების რელიგიურ წყაროს. ძნელად თუ მოუვიდოდა ვინმეს თავში აზრად დადგენილი წესების წინააღმდეგ ხმის ამალღება, მით უფრო აშკარა გამოსვლა. მსგავსი საქციელი უთუოდ იქნებოდა აღქმული ღვთის გმობად. საზოგადოების მოსალოდნელ რეაქციაზე საკმაო წარმოდგენას გვაძლევს სოკრატეს გასამართლება და დასჯა გაცილებით უფრო სეკულარიზებულ ბერძნულ საზოგადოებაში.

ყოველივე ზემოთ თქმულის გათვალისწინებით, პოლიტიკურ ურთიერთობებზე შეგვიძლია ვისაუბროთ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც დაინგრა მითოსური საზოგადოება, დასრულდა მითოსური ეპოქა. არისტოტელეს ადამიანის დეფინიციასთან სრულ ჰარმონიაში, პოლიტიკურ ურთიერთობათა საწყისები უნდა ვეძიოთ იქ, სადაც პოლიტიკური ქცევის განმსაზღვრელი პრინციპების წყარო არის თავად ადამიანი. ამასთან, მნიშვნელობა არა აქვს საქმე ეხება საზოგადოების შიდა რეგულაციას (საშინაო პოლიტიკას), თუ მის დამოკიდებულებას გარე, მსგავს საზოგადოებასთან (საგარეო პოლიტიკას). კურსის განმსაზღვრელი სუბიექტი როგორც ერთ, ასევე მეორე შემთხვევაში ადამიანია, როგორც კოლექტივი, და მაშინ საქმე გვაქვს დემოკრატიულ რეჟიმთან და, როგორც ინდივიდი, და მაშინ შეიძლება საქმე გვეჩინდეს მონარქიასთან, დიქტატურასთან და ა.შ.

არსებობს კიდევ მეორე მიზეზი, ამჯერად უფრო ფაქტობრივი ხასიათისა, რომელიც შერჩეული პოზიციის მართებულობის დამატებით არგუმენტად შეგვიძლია გამოვიყენოთ. საზოგადოების პოლიტიკურ ურთიერთობებზე შეგვიძლია ვილაპარაკოთ მხოლოდ

მაშინ, როდესაც საზოგადოება დიფერენცირებულია პოლიტიკურად, მასში არსებობს გარკვეული იერარქიები და ა.შ. თუ ახლა ამ კუთხიდან შევხედავთ ძველი ებრაელების "თეოკრატიულ" თემს, წინამძღოლი მოსესა და მისი ძმის მღვდელი აარონის გარდა, სხვა დაბალი ან მაღალი რანგის მქონე ინდივიდის მოძიება გაგვიჭირდება.

პოლიტიკური ქცევა, როგორც ეს საკმაოდ ნათლად იყო მინიშნებული პოლიტიკური ძალის ვებერისეულ განსაზღვრებაში, მჭიდროდ არის დაკავშირებული ადამიანის ქმედების განსაზღვრულ ისეთ ფაქტორთან, როგორიცაა თავისუფალი ნება. პოლიტიკური ძალის მანიფესტაცია შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც პოლიტიკური სუბიექტის მიერ საკუთარი ნების თავს მოხვევა ან გავრცელება საზოგადოების გარკვეულ ჯგუფზე ან მთელ საზოგადოებაზე.

სწორედ ნების ტერმინებში აღგვიწერს პოლიტიკური ურთიერთობების სანყისებს თომას ჰობსი. იმისათვის, რომ საზოგადოება ერთ მთლიანობად შეიკრას, ფიქრობს ის, საჭიროა გარკვეული ძალა, რომელიც შიშის ქვეშ აიძულებდა ადამიანებს ემოქმედათ საერთო კეთილდღეობის მისაღწევად. ამგვარი ძალა კი შეიძლება მხოლოდ ერთადერთი გზით წარმოიშვას. კერძოდ, თუკი მოხერხდებოდა მოქალაქეთა ნების გაერთიანება ერთ საერთო ნებად. ამგვარი საერთო ნების მატარებელი რამ ჰობსის ტერმინოლოგიაში სუვერენად იწოდება. სუვერენი უმაღლესი ძალის მატარებელი სუბიექტია და ყველა დანარჩენი მის ქვეშევრდომად ითვლება.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაზე აზრიანია საუბარი იქ, სადაც გარკვეული ჯგუფები თუ ცალკეული ადამიანები ერთმანეთთან ძალაუფლების ურთიერთობას არკვევენ. შესაბამისად, პოლიტიკური ძალაუფლება არის გარკვეული სოციალური ფენის, მისი ვლიტარული ნაწილის, თუ, ბოლოს, თუნდაც ერთი ადამიანის უნარი განახორციელოს საკუთარი ნება იმ კოლექტივში, რომელსაც თავად მიეკუთვნება, ან განახორციელოს ეს ნება სხვა, უცხო კოლექტივის მიმართ.

უნდა აღინიშნოს, რომ პოლიტიკური ძალაუფლება უფრო მეტია ვიდრე სახელმწიფო ძალაუფლება. პოლიტიკური ძალაუფლება, სახელმწიფო ძალაუფლებისაგან განსხვავებით არ ზორციელდება მხოლოდ სახელმწიფო ინსტიტუტების საშუალებით; სამართლებრივი ნორმების კოდიფიკაცია და ძალისმიერი ურთიერთობების გაშლა, სანქციები არ ამოწურავს პოლიტიკური ძალის გამოვლენის შესაძლებლობებს. პოლიტიკური ძალა შეიძლება კიდევ გამოვლინდეს პოლიტიკური პარტიების მოღვა-

ნეობის, ან სხვა და სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციების (ვოლკათ, პროფკავშირების, მოძრაობების ან ფონდების) აქტიუობის სახით.

პოლიტიკური ძალაუფლება ხასიათდება ისეთი ნიშნებით, როგორცაა ძალის გამოყენების ლეგიტიმურობა-არალეგიტიმურობა, გადანყვეტილებათა ერთი ცენტრის არსებობა, სხვადასხვა ჯგუფებს შორის კონფლიქტის შემთხვევაში არბიტრის ფუნქციის აღება და ა.შ.

საკუთარი ნების საწინააღმდეგოდ, ძალის გამოყენებით შეგვიძლია ვაიძულოთ იმოქმედოს არა მხოლოდ ადამიანმა, არამედ ცხოველმაც, თუმცა, ასეთ იძულებას ვერ ჩავთვლით პოლიტიკური ძალის გამოყენების შედეგად. პოლიტიკური ძალა მხოლოდ საზოგადოებაში ვლინდება და ის წმინდა ადამიანური ფაქტორია, რომელსაც გარკვეული ფუნქცია ეკისრება. საკუთრივ საზოგადოებისათვის პოლიტიკური ძალის დანიშნულება ძირითადად ორი ფაქტორით განისაზღვრება. ერთი გახლავთ საზოგადოების დაცვა, ხოლო მეორე მისი მართვა. ერთიც და მეორეც შეიძლება გაერთიანდეს სოციალური წესრიგის განმტკიცების ფენომენში. სოციალური და პოლიტიკური წესრიგი კი ის ფაქტორია, რითაც ინდივიდების უსტრუქტურო ერთიანობა, ჯოგი განსხვავდება საზოგადოებისაგან. ადამიანების ერთობლიობის სტრუქტურუზაცია, თავის მხრივ, გულისხმობს ინდივიდების ფუნქციონალურ დიფერენციაციას.

საზოგადოების დიფერენციაციის თაობაზე ყველაზე ნათელი თვალსაზრისი ჩამოაყალიბა ადამ სმიტმა. ეს დიფერენციაცია ცნობილია შრომის დანაწილების სახელით. "შრომის დანაწილებაში" აქ არ იგულისხმება მესაქონლეთა ტოტალური ფენიდან ხელოსანთა, ან კიდევ მინადმოქმედთა ახალი ფენის აღმოცენება. შრომის დანაწილება სმიტის დოქტრინაში განვითარებაში საზოგადოების უშიშენელოვანესი მახასიათებელია და გულისხმობს შრომის პროცესის სეგმენტაციას ცალკეულ დეტალებად მეტი ეფექტიანობის მისაღწევად. დანაწილებაზე დიდ ზეგავლენას ახდენს ერთი მხრივ, ბაზრის "უჩინარი ხელის" მოთხოვნილებები და მეორე მხრივ, ისეთი წმინდა ადამიანური და ძლიერი მასტიმულირებელი ფაქტორი, როგორცაა ეგოიზმი. წარმოების, გაცვლის, განაწილების და მოხმარების წრებრუნვაში ადამიანები ფუნქციონალურად დიფერენცირდებიან საკუთარი ეგოისტური ინტერესებიდან გამომდინარე ისე, რომ ამ დიფერენციაციას არ მიეყვართ საზოგადოების ატომიზაციისაკენ, ის არ ინვესტს საზოგადოების დაშლას. ვითარება უფრო საპირისპიროდ გამოიყურება. შრომის პროცესში რაც უფრო დიფერენცირებულია საზოგადო-

ება, სოციალურად მით უფრო მონოლითურია ის, მით უფრო ესაჭიროება მის თითოეულ ინდივიდს მეორე, რომლის აქტიური თანადგომის გარეშე ის ვერ დაიკმაყოფილებდა საკუთარ მოთხოვნილებებს. ამგვარი ვითარება იოლი ასახსნელი იქნება, თუ გავითვალისწინებთ, რომ შრომის დანაწილება ხორციელდება არა მხოლოდ რთული, არამედ ისეთი უმარტივესი პროდუქტის წარმოებაზე, როგორცაა ქინძისთავი.

თავის მხრივ, შრომის დანაწილება ინდივიდების საქმიანობის კოორდინაციას გულისხმობს და რადგან სიტყვა საქმიანობის კოორდინაციას შეეხო, შეიძლებაოდა გვეფიქრა, რომ უკვე ამ ეტაპზე ადგილი უნდა ჰქონდეს პოლიტიკური ძალის გამოვლენას, რომლის ერთ-ერთ ძირითად ფუნქციად ახლახანს მართვა დასახელდა, მაგრამ ეს ასე არ არის. როგორც ჩანს, შრომის დანაწილების სმიტისეული კონცეფციის ავტომატური გავრცელება პოლიტიკურ ხდომილებებზე რა თქმა უნდა იმთავითვე ყალბი არ არის, მაგრამ ის სათანადო შემონშებას და კვლევას მოითხოვს. საქმე ისაა, რომ წესრიგი რომელიც მყარდება ბაზრის მოთხოვნილებების და ეგოიზმის კარნახით არ არის ადამიანის მიზანდასახული საქმიანობის შედეგი, ის არ არის ცნობიერი ქმედება, რომელსაც მიზნად ექნებოდა ადამიანთა საქმიანობის დიფერენციაციის გზით საზოგადოების კონსოლიდაცია. თავად ადამ სმიტი შრომის დანაწილებაზე სულ სხვა კონტექსტში და სხვა მიზნებით საუბრობდა. ამიტომ, იმაზე შორს ვიდრე შრომის დანაწილების ეკონომიკური ასპექტებია, სმიტი აღარ წახულა. შრომის დანაწილება როგორც სოციალური წესრიგის განმტკიცების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი, მასთან დარჩა ბაზრის საჭიროების და ინდივიდუალური მოთხოვნილების კომბინირებით მიღებულ გვერდით მოვლენად.

ჰერბერტ სპენსერი ერთგან როგორღაც ეხმიანება სმიტის დოქტრინას. იგი საუბრობს იმის შესახებ, რომ შრომის დანაწილება და სოციალური დიფერენციაცია საზოგადოებაში ორგვარად, ცნობიერად და არაცნობიერად ხორციელდება. არაცნობიერი დიფერენციაციის სპენსერისეული გაგება დიდად არ განსხვავდება სმიტის თეორიისაგან. რაც შეეხება საზოგადოების ცნობიერ და მიზანდასახულ დიფერენციაციას, იგი პირველისაგან განსხვავებით სტიქიური კი არ არის, არამედ პოლიტიკური სუბიექტების მიერ სოციალური წესრიგის შექმნის მიზნით ძალის გამოყენებით ხორციელდება. ძალის სუბიექტი ახორციელებს კონტროლისა და დაქვემდებარების მიმართებათა გენერირებას. ის მიმართებები სოციალური წესრიგის განმტკიცების თვალსაზრისით სავსებით პოზიტიური მოვლენებია. კონტროლი და დაქვემდებარება პოლი-

ტიკური ძალის მატარებელი სუბიექტის ხელში წარმოადგენს აუცილებელ ინსტრუმენტებს რომლითაც მიიღწევა სოციალური წესრიგი. ამით კი ხორციელდება საზოგადოების წევრების უმრავლესობის როგორც კოლექტიური, ასევე ელემენტარული ინდივიდუალური მოთხოვნილებები - საზოგადოების დაცვა და მართვა.

საზოგადოების მართვის და სასიცოცხლო ფუნქციონირების სპენსერისეული ახსნა გარკვეულ დამატებით კომენტარს საჭიროებს. მართალია სპენსერს არ უარუყვია შრომის დანაწილების სტიქიური მოდელი, მან სოციალურ-პოლიტიკური წესრიგის განმტკიცების ფუნქცია დაუტოვა მას, მაგრამ ამ პროცესში, სპენსერი გადამწყვეტ უპირატესობას პოლიტიკური ძალის, როგორც საკუთრივ ძალის მანიფესტაციას ანიჭებს. წესრიგი საზოგადოებაში მცხოვრები ინდივიდებისათვის თავსმოხვეული ვალდებულებაა, რომელსაც თავისი გარკვეული ღირებულებები გააჩნია. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ სპენსერი არ სცნობს (ძნელია ვთქვათ, არ იცნობს) სახელმწიფოებრივი წესრიგის განმტკიცების სხვა ფორმას გარდა ძალის გამოყენებით განმტკიცებისა. ასეთი პოზიცია დამატებით დაზუსტებას საჭიროებს, რადგან რადიკალურად უპირისპირდება ბრიტანული, განსაკუთრებულად ლიბერალური ტრადიციის მიერ შემუშავებულ თვალსაზრისს.

სმითზე და სპენსერზე კიდევ უფრო ადრე, ჩვენთვის საინტერესო საკითხებს შეეხო ინგლისელი ფილოსოფოსი თომას ჰობსი. იგი თავის ცნობილ პოლიტიკურ ტრაქტატში, "ლევიათანში" აღნიშნულ პრობლემაზე წერდა, რომ უმაღლესი ხელისუფლების მოსაპოვებლად ორი გზა არსებობს. ერთი გზა, ეს არის ფიზიკური ძალა, მაგალითად, როდესაც ვინმე აიძულებს ბავშვებს მორჩილებას დასჯის მუქარით ან როდესაც ომის გზით უქვემდებარებს საკუთარ ნებას მტრებს და სანაცვლოდ სიცოცხლეს უნარჩუნებს მათ. მეორე გზა გულისხმობს ადამიანების ნებაყოფლობით თანხმობას დემორჩილონ ერთ ადამიანს ან ადამიანთა საკრებულოს იმედით, რომ მათ დაიცავენ ყველა სხვა სახის ძალადობისაგან. ასეთ სახელმწიფოს, ე.ი. სახელმწიფოს, რომელიც ემყარება კონსენსუსს, ჰობსი პოლიტიკურ ანუ შეთანხმების საფუძველზე შექმნილ სახელმწიფოს უწოდებს და განასხვავებს მას სახელმწიფოსაგან, რომელიც ძალადობის გზით აღმოცენდა.

ახლა, თუ დავუბრუნდებით პრობლემას, რომლის გამოც გავიხსენეთ ჰობსის "ლევიათანი", შევკვიძლია კითხვა ასეთნაირად ჩამოვყალიბოთ: რატომ აკეთებს აქცენტირებას სპენსერი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ძალისმიერ ფორმაზე და რატომ არ



უნევს იგი ანგარიშს ბრიტანული ტრადიციის მიერ აღიარებულ ისეთ ფორმას, როგორიცაა კონსენსუსი?

ამ კითხვას შეგვიძლია ორი ამხსნელი მოსაზრებით ვუპასუხოთ. პირველი შეეხება სპენსერის დოქტრინის ზოგად ხასიათს. იგი პოლიტიკური ძალაუფლების, ისევე როგორც საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ურთიერთობების ყველა სხვა ფორმის ფესვებს ბიოლოგიურ ფენებში ეძებს. დიდა მასზე სახეობათა შორის არსებობისათვის ბრძოლის თეორიის ზეგავლენის კვალიც. ამიტომ ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, თუ რის გამო მიანიჭა უპირატესობა სპენსერმა წესრიგის განმტკიცების ძალადობრივ ფორმას, უთუოდ ამ ზეგავლენით უნდა აიხსნას.

მეორე ახსნას უფრო პოლიტიკური უღერადობა აქვს. საქმე ის არის, რომ ყოველგვარი ძალაუფლება საბოლოო ჯამში ემყარება საზოგადოების წევრთა კონსენსუსს იყვნენ მართულნი პოლიტიკური ძალის მატარებელი სუბიექტის მიერ. რა თქმა უნდა, ზოგიერთ შემთხვევაში ასეთი თანხმობა მხოლოდ კონვენციონალურად მიიღწევა და ზოგიერთ შემთხვევაში კი პირიქით, მხოლოდ ძალის გამოყენებით, რაც იმას ნიშნავს, რომ არსებული პოლიტიკურ-სიციალური სტრუქტურები ერთ შემთხვევაში მიღებულია მისი წევრების ნების თანხმობით, ხოლო მეორე შემთხვევაში კი ნების სანინააღმდეგოდ. მაგრამ ამ ორ შემთხვევას შორის კონტრადიქცია მოჩვენებითი აღმოჩნდება მაშინვე, როგორც კი საზოგადოება საკუთარ ნებას დაუმორჩილებს ძალადობას. თუკი ხალხი განუწყვეტელი დაუმორჩილებლობით არ უპასუხებს (თუნდაც ძალის გამოყენებით) თავსმოხვეულ წესრიგს, წმინდა ნებელობით მიმართებაში ამგვარად მიღებული წესრიგი არანაკლებ ჩაითვლება კონსენსუსის შედეგად ვიდრე მაშინ, როდესაც იგი გაზიარებულია საყოველთაო თანხმობის შესაბამისად.

ყოველივე ეს რა თქმა უნდა არ ნიშნავს, რომ პოლიტიკური სხეულის კონსტიტუირების აღნიშნული ორი გზა იდენტურია. არც იმგვარი დასკვნების გაკეთება შეგვიძლია, თითქოს არ არსებობს პრინციპული სხვაობა ძალადობით და თანხმობით შექმნილ სახელმწიფოებს შორის. ერთადერთი მორალური, რომელიც შეგვიძლია გამოვიტანოთ პრინციპული კონსენსუსის თეზისიდან უფრო ზოგადფილოსოფიურია და იგი შეეხება ადამიანის პასუხისმგებლობის და თავისუფლების საკითხს. ჰეგელი სავსებით მართლუბურად მიიჩნევდა, რომ ყოველი საზოგადოება იმსახურებს იმ ხელისუფლებას, რომელიც მას ჰყავს. ადამიანი თავისუფალია მეტაფიზიკურად, ამიტომ საზოგადოება, რომელიც ითმენს მახინჯ, დანაშაულებრივ რეჟიმს არანაკლებად არის პასუხისმგებელი მისი არსებობის გამო, ვიდრე ის საზოგადოება, რომელიც მიესალმება

ასეთ რეჟიმს და იღებს მას საყოველთაო გარიგების შედეგად. ფაქტია, რომ როგორც ერთ, ასევე მეორე შემთხვევაში ადგილი აქვს კონსენსუსს, თავისუფალ ნებათა პრინციპულ თანხმობას.

ჩვენ საფუძველი არ გვაქვს გამოვრიცხოთ, რომ სპენსერს გათვალისწინებული არ ჰქონდა აღნიშნული ვითარებები და თუ ეს მართლაც ასეა, მაშინ იგი საკვებით უფლებამოსილი იქნებოდა ესაუბრა პოლიტიკური რეჟიმის განმტკიცების მხოლოდ ერთ ფორმაზე.

ამრიგად, თუ შევაჯამებთ მოყვანილ მოსაზრებებს, შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ ტერმინ "პოლიტიკის" ასეთი "უნიფიცირებული" განსაზღვრება: პოლიტიკა არის ძალაუფლებაში მონაწილეობისაკენ სწრაფვა, სულ ერთია ის მიმართული იქნება სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობებისაკენ თუ განვითარდება სახელმწიფოს შიდა ჯგუფებს შორის. შემოთავაზებული თვალსაზრისიდან გამომდინარე, ძალაუფლება განისაზღვრება, როგორც უნარი მოახდინო ვინმეზე ზეგავლენა გააკეთებინო ის, რასაც იგი არ გააკეთებდა სხვა შემთხვევაში. "ძალაუფლების" და "პოლიტიკის" ეს განსაზღვრებები, როგორც ვხედავთ, მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან და ერთმანეთს აფუძნებს.

პოლიტიკური ძალაუფლების მხოლოდ მოცემულობა არ იძლევა მისი განხორციელების გარანტიას. იმისათვის, რომ პოლიტიკური ძალაუფლება განხორციელდეს, საჭიროა ორი ძირითადი პირობის მოცემულობაც. ერთი მათგანი გულისხმობს გადანაცვეტილების მიღებას, ხოლო მეორე მიღებული გადანაცვეტილების გატარების კომპეტენციას. პოლიტიკური გადანაცვეტილება არ არის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, წმინდა ნებელობითი აქტი. გადანაცვეტილება, ჩვეულებრივ, მიღებულია მხოლოდ მას შემდეგ, რაც განისაზღვრება მისალწვი მიზნები, დიფერენცირებული და შეფასებული იქნება ამ მიზნების მიღწევის საშუალებები. რაც შეეხება მიღებული გადანაცვეტილების რეალიზაციას, ის გულისხმობს როგორც მოქმედებების ერთიანობას, ასევე საჭირო რესურსების მობილიზაციას. მას შემდეგ, რაც ასეთი რესურსები მობილიზებულია, მიზანი კი შერჩეული და განხორციელების საშუალებებიც მოძიებული, ჯერი თვით განხორციელებაზე მიდგება. ძალაუფლება ხორციელდება ან (ა) იძულებით, ან (ბ) დარწმუნებით და ან, ბოლოს (გ), მატერიალური ნახალისებით. აღნიშნული მიმართებები სახვადასხვა პოლიტიკოსის მიერ სხვადასხვა სტილში ხორციელდება. ყოველ პოლიტიკოსს გააჩნია მისთვის დამხასიათებელი ხელწერა. როგორც, ვთქვათ, მაკიაველი პოლიტიკოსების დამხასიათებელ სტილზე საუბრისას, განასხვავებდა "ლომ" და "მელა" პოლიტიკოსებს.

პოლიტიკური ძალაუფლების შემოთავაზებული დახასიათება არც ერთადერთია და არც ყველაზე უკეთესი. თუმცა, იგი გეაცნობს ძალაუფლების ძალზე მნიშვნელოვან და, შეიძლება ითქვას, ბაზისურ კონცეფციას, რომელიც ფიგურირებს პოლიტიკური მეცნიერებების კლასიკოსების უმეტეს ნაწილთან. რას წარმოადგენს ძალაუფლების სხვა სახის კონცეფციები?

ერთ-ერთი კონცეფცია პოლიტიკურ ურთიერთობათა არენას წარმოადგენს პოლიტიკური ძალების ბაზრად. პოლიტიკური ბაზარი თავად არეგულირებს "უჩინარი ხელის" საშუალებით პოლიტიკურ ურთიერთობებს. პოლიტიკურ ძალაზე, ამ დოქტრინის მიხედვით, ზემოქმედებს საბაზრო ურთიერთობათა ყველა პრინციპი. შესაბამისად, შეგვიძლია ვისაუბროთ პოლიტიკური ძალის ყიდვა-გაყიდვაზე, მათზე არსებულ მოთხოვნილებაზე, შეთავაზებაზე, სწრაფვაზე მოგებისაკენ, ფასების რეგულირებაზე, მყიდველ-გამყიდველთა შორის კონკურენციაზე და ა.შ. ამ დოქტრინაში, რომელიც დამკვიდრდა ამერიკულ პოლიტიკურ მეცნიერებაში მეოცე საუკუნის შუა წლების შემდეგ, ძალზე საინტერესო მომენტია ძალაუფლების ლეგიტიმურობის საკითხი, რომელიც ზოგადი კონცეპტუალური სქემის შესაბამისად პოლიტიკურ ძალას ფულის ანალოგიით იგებს. აქედან გამომდინარე, იქმნება საშუალება იმისა, რომ ვილაპარაკოთ როგორც პოლიტიკური ძალის დეველუაციაზე, ასევე მის მიმართ ნდობის შესუსტებასა, თუ გამყარებაზე. აღნიშნული თვალსაზრისი, რომელიც წარმოადგენს ადამ სმიტის თეორიის გაფართოებას და გადატანას წმინდა ეკონომიკიდან პოლიტიკურ სფეროზე, ითვალისწინებს აღწერილი ურთიერთობების რეალისტურ ხასიათს. ის ითვალისწინებს იმასაც, რომ მიუხედავად პოლიტიკური ბაზრის "უჩინარი ხელისა", რეალურ პოლიტიკაში ადგილი აქვს ძალზე ბევრ არალეგიტიმურ მოქმედებას, რომელთა აღკვეთა, ამ თეორიის მიმდევართა აზრით, სახელმწიფომ უნდა იკისროს.

პოლიტიკურ ურთიერთობათა კიდევ ერთი მოდელი პოლიტიკას თეატრს ადარებს და ძალთა ჭიდილს თუ თანაფარდობას თამაშის ტერმინებით აღწერს. თამაშის დროს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ფლუქტუაციებს და მთელი თეორიული სისტემა ალბათურ გათვლებზე ფუნქციონირებს.

პოლიტიკურ ურთიერთობათა საბაზრო და თამაშის მოდელების დესკრიფციები აქ მოვიყვანეთ როგორც ძალაუფლების არაიერარქიული სისტემების ინტერპრეტაციები. ძალაუფლების არაიერარქიული თეორიების წინამორბედად უნდა მივიჩნიოთ ნორვეგიელი პოლიტოლოგი სტინ როკანი. როკანი ამუშავებდა ძალაუფლების არაიერარქიული გაშლის თეორიას მეოცე საუკუნის

ევროპული დემოკრატიების მაგალითზე. ის საუბრობდა ერთგვარ "პოლიარქიაზე", რაც რეალური ძალაუფლების არარსებობის მოჩვენებითობას ქმნის. არსებობს მოჩვენებითობის რეალობად ქცევის საშიშროებაც, თუკი ძალის გაშლის პროცესი სტიქიურად განვითარდა.

მოუხედავად იმისა, რომ არაიერარქიული ძალაუფლების თეორიები ძალზე საინტერესო მოდელებს გვაცნობს, შემდგომში ჩვენ შემოვიზღუდებით ძირითადად საპირისპირო, იერარქიული მოდელის გადმოცემით, რომელიც ძალაუფლების კლასიკურ დოქტრინებს ემყარება და გვაცნობს ძალაუფლების ბაზისურ ცნებას.

### ძირითადი ცნებები:

პოლიტიკა - პოლიტიკური ძალა - ძალაუფლება

#### კითხვები:

1. როგორ განვსაზღვროთ ტერმინი პოლიტიკური ძალა?
2. რა არის პოლიტიკური ძალაუფლება?
3. რა განსხვავებაა პოლიტიკურ ძალაუფლებასა და სახელმწიფო ძალაუფლებას შორის?
4. რა არის პოლიტიკური ძალის პირველი ორი ბაზისური ფუნქცია სოციალურ წესრიგთან მიმართებაში?
5. სახელმწიფოს შექმნის რა გზები არსებობს?

#### დამატებითი ლიტერატურა:

- *Аристотель "Никомахова этика" "Большая этика" "Политика" В кн. Аристотель собр.соч. в 4-х томах. т.4. Изд. "Мысль" М.1984.*
- *Томас Гоббс "Левиафан". В кн. Т Гоббс Собр. сочю в 2-х томах т2 Изд. "Мысль". М 1991.*
- *Адам Смит " О природе и причинах богатства народов" т. I, главы I-IV. СОЦЭКГИЗ, М.1935*
- *Джон Локк " Два трактата о правлений" в кн. Джон Локк Собр соч. т.3 Изд. "Мысль" М. 1988*

## პოლიტიკური ლიდერი და მისი ძალის განმსაზღვრელი ფაქტორები

იმისათვის, რომ უკეთ გავსაზღვროთ პოლიტიკურ ლიდერთან დაკავშირებული პრობლემები და ვისაუბროთ პოლიტიკური ლიდერის ძალის განმსაზღვრელ ფაქტორებზე, რომლებიც თავის-თავად შეიძლება სრულიად განსხვავებული ფსიქოლოგიური, ორგანიზაციული, ეკონომიკური, თუ სხვა ხასიათისა იყოს, დასაწყისში ერთმანეთისაგან უნდა გავმიჯნოთ ისეთი ტერმინები, რომლებიც შეიძლება არასწორი ინტერპრეტაციის წყაროდ იქცეს. რა თქმა უნდა, არავინ აურევს "პოლიტიკურ ლიდერში" ისეთი ტერმინების მნიშვნელობებს, როგორიცაა "დიქტატორი", "უზურპატორი", "დესპოტი" და "ტირანი", მაგრამ გამორიცხული არ არის ამ ტერმინების რეფერენტების ცალკეული ფუნქცია გაუმართლებლად მივანეროთ პოლიტიკურ ლიდერს.

ტირმინი "დიქტატორი" (dictator) ძველ რომში აღნიშნავდა თანამდებობის პირს, რომელსაც რესპუბლიკის პერიოდში, ძნელბედობის უამს სენატი აძლევდა განუსაზღვრელ უფლებამოსილებებს. დიქტატორი საკუთარი შეხედულების მიხედვით ირჩევდა თანამშენებებს, დებდა პოლიტიკურ ხელშეკრულებებს, იწყებდა და ასრულებდა ომს და ა.შ. დიქტატორის ამგვარ დახასიათებაში იგულისხმება, რომ აღნიშნული უფლებები დიქტატორს ლეგიტიმურად აქვს მიღებული. განსაზღვრული ვადის გასვლის შემდეგ (როგორც წესი ეს ვადა არ აღემატებოდა ოთხს) ან მას შემდეგ, რაც სახელმწიფოს თავიდან აქონდა აცილებული მომაკვდინებელი საფრთხე, დიქტატორი იხსნიდა უფლებამოსილებებს. რომის რესპუბლიკის კრიზისის პერიოდში, როდესაც ამკარა გახდა, რომ რესპუბლიკური ფორმა ვეღარ უზრუნველყოფდა რომაელების მზარდ პოლიტიკურ ამბიციებს, რომის ნობილიტეტში თავი იჩინა ტენდენციებმა ამა თუ იმ პოლიტიკოსს სამუდამოდ შეენარჩუნებინა დიქტატორის უფლებამოსილებები უმნიშვნელო რესპუბლიკური შეზღუდვებით. ამგვარი განზრახვების რეალიზაციისათვის ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქონდა არმიას როგორც ძალაუფლების ხელში ჩაგდების ძირითად იარაღს. რომის ისტორიიდან ცნობილი კეისრის და პომპეუსის ისევე, როგორც ოქტავიანესა და ანტონიუსის კონფლიქტები ამ მხრივ ძალზე მდიდარ საილუსტრაციო მასალას იძლევა.

ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, დიქტატორად კონკრეტულ პიროვნების არჩევას ქვეყნისათვის ექსტრემალურ პირობებში. სწორედ ექსტრემალურობა ახდენდა გადამწყვეტ ზეგავლენას დიქტატორის მოქმედებათა წესზე, გადამწყვეტილებათა მიღების და მიღებული გადაწყვეტილებების გატარების ტექნოლოგიაზე. ყველაფერმა ამან ერთად სპეციფიკური მნიშვნელობა დაუშკვიდრა ტერმინ "დიქტატორსაც". ვითარებიდან გამომდინარე, დიქტატორი ერთპიროვნულად იღებდა გადაწყვეტილებებს, ახორციელებდა მათ უყოყმანოდ და ვინმეს მიერ კრიტიკული შეფასებების დაუთმენლად. დიქტატურის საქმიანობა ძალზე კარგად ჩანს ობიექტურ დონეზე, ყოველგვარი სუბიექტური მინარევებისაგან დამოუკიდებლად იმ სამოქმედო წესების ხასიათში, რომელსაც გამოსცემს დიქტატურა. თუ მკაცრად ვიტყვით, დიქტატორი ადგენს არა კანონებს განზრახულს ხანგრძლივი ვადისათვის, არამედ ბრძანებულებებს ერთჯერადი პოლიტიკური ხდომილებისათვის ან გამოსცემს ედიქტებს ლოკალური და შეზღუდული სამოქმედო ვადით.

სწორედ ამ და მსგავსმა გარემოებებმა შესძინა ტერმინ "დიქტატორის" მნიშვნელობას ნეგატიური ელფერი, გაათანაბრა ის ამა თუ იმ პირის უკანონო და სისხლიან მბრძანებლობასთან.

"დიქტატორის" პოლიტიკური მნიშვნელობა არ მოითხოვს, რომ ტერმინი აუცილებლობით შეესაბამებოდეს მხოლოდ ერთ პიროვნებას. დიქტატურები არც მხოლოდ ანტიკური ისტორიის კუთვნილებათ (ოლივერ კრომველი ინგლისში მონარქიის ლიკვიდაციის შემდგომ ან კადაფის და პუსეინის მეოცე საუკუნის დიქტატურები ლიბიასა და ერაყში) და არც ერთპიროვნული მმართველობისა: დიქტატურა შეიძლება იყოს გარკვეული ჯგუფის (ეთქვათ, იაკობინელების ან ბოლშევიკების დიქტატურები) პოლიტიკური მმართველობის ფორმა.

როგორც ტერმინ "დიქტატორის" საწყისი ფორმის ანალიზიდან ვნახეთ, მის შინაარსში იმთავითვე არაფერია კანონისა-ნინაალმდეგო. დიქტატორი ხელისუფლების სათავეში არ მოდის მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფო გადატრიალებით, თუ რაიმე საკარო მაქინაციების წყალობით. ამგვარი პოლიტიკური სუბიექტი, ე.ი. პირი, რომელიც უკანონოდ ითვისებს ხელისუფლებას, ჩვეულებრივ აღინიშნება ტერმინით "უზურპატორი", რომელიც სხვა შინაარსისაა და არ ემთხვევა "დიქტატორს". რა თქმა უნდა, ნებისმიერი სახელმწიფო გადატრიალება შეიძლება ჩაითვალოს ხელისუფლების უზურპაციად. თუმცა, "უზურპაცია" ტრადიციულად უფრო ფართო მნიშვნელობისაა და აღნიშნავს არა მხოლოდ პოლიტიკური მმართველობის, არამედ საერთოდ რაიმეზე ვინმეს

კანონიერი უფლებების მითვისებას.

როდესაც საქმე ეხება უმაღლესი ხელისუფლების მემკვიდრეობით ფორმას, მასზე "კანონიერი უფლებების" პრეტენზიები მონარქის მემკვიდრეებს აქვთ და შესაბამისად, უზურპაცია ხდება მაშინ, როდესაც მონარქით წარმოდგენილ ამა თუ იმ ქვეყნის პოლიტიკურ რეჟიმში ირღვევა მემკვიდრეობითობის პრინციპი. ტერმინი "მონარქი" ძველბერძნულია და სიტყვა სიტყვით ერთმმართველს უტოლდება. ერთმმართველი შეიძლება იყოს შაჰი, ფარაონი, იმპერატორი, სულთანი და ა.შ. ტერმინ "მონარქში" არ იგულისხმება, რომ მონარქი აუცილებლად მეფეა, მით უფრო ისეთი, რომლის უფლებამოსილება მემკვიდრეობით გადაეცემა შთამომავალს, თუმცა ჩვენში გავრცელებული ტერმინის ორდინარული მნიშვნელობა სწორედ ამგვარ გაგებას ნამოსწევს წინ. თუ აქცენტირებას გავაკეთებთ არა ამ არამედ "მონარქის" რეალურ მნიშვნელობაზე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მონარქი არის არა მხოლოდ მეფე ან ფარაონი, არამედ ტირანიც, რადგან დიქტატურისაგან განსხვავებით, რომელიც შეიძლება კოლექტიური მმართველობის ფორმა იყოს, ტირანია ყოველთვის ერთმმართველობას წარმოადგენს.

გავრცელებული მნიშვნელობით ტირანი მოძალადე მმართველია. ძალადობა, ჩვეულებრივ არც დიქტატურას აკლია, მაგრამ ამ ორ პოლიტიკურ ფენომენს შორის, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც დიქტატურა კოლექტიური, გნებავთ გუნდური მმართველობის სახეს იღებს, ის მნიშვნელოვანი განსხვავებაა, რომ თუ დიქტატურა მაინც გულისხმობს საზოგადოების მართვას სპეციფიკური, რეგულატორული ნესების მიხედვით, ტირანი, როგორც ნესი, მოქმედებს ვოლუნტარისტული იმპულსების, გუნება-განწყობილების კარნახით, რაიმე აღიარებული პრინციპების გაუთვალისწინებლად. მართვის ამგვარი სპეციფიკა ტირანის მოქმედებას პრაქტიკულად არაპროგნოზირებადს და საზოგადოების უსაფრთხო ცხოვრებისათვის ძალზე საშიშს ხდის. მართლაც, ტირანულ რეჟიმში არ არსებობს გარკვეული და გრძელვადიანი ქცევის ნორმები, რომლებიც ქვეშევრდომებს უსაფრთხოების ელემენტარულ გარანტიას მისცემდა. შემთხვევითი როდია, რომ ძველი ავტორები ტირანიას ყოველთვის ნეგატიური მმართველობის ფორმებთან აკავშირებდნენ და სთვლიდნენ მას პოლიტიკური ცხოვრების ნორმალური ფორმებიდან გადახრად. "ტირანის" ასეთი ნეგატიური გაგება მას ტერმინ "დესპოტის" რეფერენტთან აახლოებს.

"დესპოტისა" და "დესპოტიაში" ფიქსირებულია "ტირანის" ყველა ნეგატიური მომენტი. თავად "ტირანის" ცნება არ გულისხმობს, რომ მისი რეფერენტი არ არის გონიერი, მიზანწრაფული

და რიგი სხვა ისეთი პოზიტიური პიროვნული თვისებების მქონე პოლიტიკური სუბიექტი, რაც საჭიროა პოლიტიკური წარმატებისათვის. ტირანისაგან განსხვავებით დესპოტი როგორც სუბიექტი აბსოლუტურად ნეგატიურია. ორივე ტერმინი, "ტირანიც" და "დესპოტიც" ბერძნული სიტყვებია და ისინი შეუზღუდავი ძალაუფლების მქონე პირს აღნიშნავს. მაგრამ ტირანისაგან დესპოტს მაინც განასხვავებს რიგი სუბიექტური და ობიექტური თვისებები. სუბიექტური თვალსაზრისით, დესპოტი სისხლისმოყვარული ტირანია, რომლის ძალადობრივი მოქმედებანი სცილდება ყოველგვარი რაციონალურობის საზღვრებს. თუ ტირანი ქვეშევრდომებს სჯის ძირითადად საკუთარი ძალაუფლების განმტკიცების ან შენარჩუნების ამოცანიდან გამომდინარე, დესპოტი რეპრესიებს თავად რეპრესიებისათვის მიმართავს. ასეთი ელემენტი დესპოტის მოქმედებაში გვიჩვენებს არა მხოლოდ მის ირაციონალურ ხასიათს, არამედ საეჭვოდ ხდის მმართველის გონებრივ სიჯანსაღეს და გვიბძვებს ვიფიქროთ დესპოტზე, როგორც სისხლისმოყვარულ და შეშლილ მბრძანებელზე. ისტორიულად დესპოტიები აღმოსავლეთში ჩამოყალიბდა, სადაც არ არსებობდა პოლიტიკური სუბიექტის ძალაუფლების შეზღუდვის არანაირი მექანიზმები.

არსებობს დესპოტის აღწერილი სახის ქცევის, რა თქმა უნდა, არა გამამართლებელი, არამედ ამხნელი ობიექტური გარემოებები. საქმე ის გახლავთ, რომ დესპოტი არა მხოლოდ შეუზღუდავი მმართველია ყოველივე იმისა, რაც მისი მბრძანებლობის ქვეშ მოუქცევა, არამედ ერთადერთი მფლობელიც. დესპოტიაში უმაღლეს მმართველს აქვს უფლება ისე განკარგოს ნებისმიერი ქვეშევრდომის სიკვდილ-სიცოცხლე, მომავალი ბედი, როგორც მისი საკუთარი ნებისმიერი ნივთისა. სწორედ ეს გარემოება გვაძლევს გარკვეულ ობიექტურ ახსნას, თუ რა უდევს საფუძვლად დესპოტიის უსაზღვრო ძალაუფლებას ქვეშევრდომებზე. მართვის წესის, რეპრესიების, თუ აღვირახსნილობის თვალსაზრისით, რომის ზოგიერთი იმპერატორი (ვთქვათ, კალიგულა, ნერონი ან ჰელიოგაბალი) თავისუფლად შეიძლებოდა დესპოტად დაგვეხასიათებინა. ძირითადი, რაც მათ ძველი აღმოსავლეთის დესპოტებისაგან განასხვავებს, არის რომის მოქალაქეობის სამართლებრივი საფუძველი, რაც იმპერატორებს არ აძლევდა საშუალებას დე იურე (de jure) ისე მოპყრობოდა რომაელებს, როგორც პირად საკუთრებას.

დავუბრუნდეთ ახლა ჩვენი ინტერესის ძირითად საგანს, პოლიტიკურ ლიდერს. პირველი, რაც მას ყველა ზემოთაღწერილი მმართველისაგან განასხვავებს ის არის, რომ ტერმინ "პოლიტიკური ლიდერის" რეფერენტი აუცილებლობით ასოცირებულია გუნდური მმართველობის ფორმასთან. ლიდერი პარტიის, ორგანი-



ზაციის, მოძრაობის, თუ გაერთიანების სათავეში მყოფი, მისი წარმმართველი სუბიექტია. არ არსებობს ლიდერი გუნდის გარეშე და ეს თვისება ლიდერის ყველაზე მნიშვნელოვანი მახასიათებელია.

პოლიტიკური ლიდერი უნდა განვასხვავოთ ყველაფერ იმისაგან, რაზედაც აქამდე იყო საუბარი. პოლიტიკური ლიდერი არ არის აუცილებლობით პოლიტიკური იერარქიების სათავეში მყოფი პირი. ეს კი ხდება არა იმიტომ, რომ ლიდერის ფენომენი გამოირიცხავს ხელისუფლების სათავეში ყოფნას ან იერარქიულობას, არამედ უპირველესად იმის გამო, რომ ლიდერის ცნებას გამოკვეთილი ოპერაციონალისტური ხასიათი აქვს. პოლიტიკური ლიდერი არის პოლიტიკოსი ქმედებაში, სულ ერთია ეს პოლიტიკოსი უმაღლესი ხელისუფალია თუ არა. პოლიტიკური ლიდერის ცნება გვიჩვენებს, თუ რა ფუნქციის მატარებელია, რა სამუშაოს ასრულებს ესა თუ ის სუბიექტი და არა იმას, თუ როგორია მისი სტატუსი. იმის ხაზგასასმელად, რომ პოლიტიკური ლიდერის ცნება უფრო ოპერაციონალური კატეგორიაა და ის გვიხასიათებს მოქმედი პოლიტიკოსათვის გზის მიმცემ, განმსაზღვრელ სუბიექტს, ხშირად აღნიშნავენ, რომ პოლიტიკური ლიდერი კი არ გვაძულებს ვიმოქმედოთ, არამედ მხოლოდ განგვანყობს და გვიბიძგებს მოქმედებებისაკენ, რაც ყოველთვის როდი შეესაბამება რეალობას.

ლიდერობაზე შეგვიძლია ვისაუბროთ სხვადასხვა მიმართებით, სხვადასხვა ვითარებაში. შეიძლება ვისაუბროთ სპორტული გუნდის ან ფინანსური ჯგუფის ლიდერზე. ჩვენი ინტერესის ძირითადი საგანია პოლიტიკური ლიდერი და მისი დამოკიდებულება პოლიტიკურ ძალაუფლებასთან. შესაბამის კონტექსტებში ჩვენ უნდა ვისაუბროთ ამა თუ იმ პოლიტიკური დაჯგუფების, პარტიის, ბოლოს საერთო ნაციონალურ ლიდერზე. იმ შემთხვევებში, როდესაც საერთო ნაციონალური ლიდერის ცნება უმაღლესი ხელისუფალის ცნებას დაუახლოვდება, შეგვიძლია ძალაუფლების ზემოთ-მოყვანილი განსაზღვრების შესაბამისად ნაციონალური პოლიტიკური ლიდერის ცნება სტანდარტულად განვსაზღვროთ, როგორც ხელისუფლების იერარქიების სათავეში მყოფი სუბიექტი, რომელსაც ძალუძს, მოსახლეობა აამოქმედოს იმის გასაკეთებლად, რასაც ისინი სხვა შემთხვევაში არ გააკეთებდნენ ("მოსახლეობაში" აქ იგულისხმება სახელმწიფოს მთელი შემადგენლობა). იგივე განსაზღვრება სხვაგვარად შეიძლებოდა ასე გამოგვეთქვა: ნაციონალური პოლიტიკური ლიდერობა მდგომარეობს უნარში აამოქმედოს სახელმწიფოს წევრები.

პოლიტიკურ ლიდერზე საუბრისას უნდა გავითვალისწინოთ ის, რომ ლიტერატურაში ხშირად გამოიხვეწენ ერთმანეთისაგან

ფორმალურ და არაფორმალურ პოლიტიკურ ლიდერებს. ამასთან, არაფორმალური პოლიტიკური ლიდერის ცნება ყოველთვის არ ემთხვევა ფარული და გონიერი მრჩეველის ცნებას. აღნიშნული გამოიყვანა აზრიანია კიდევ იმიტომაც, რომ დავაფიქსიროთ პოლიტიკური ლიდერის და უმაღლესი ხელისუფალის ცნებებს შორის განსხვავება. დიდ ბრიტანეთში, მაგალითად, სახელმწიფოს მეთაური - მეფე - მხოლოდ ფორმალური და ცერემონიალური ლიდერია ქვეყნისა მაშინ, როდესაც სახლმწიფოს პოლიტიკური ლიდერი რეალურად არის პრემიერ-მინისტრი, რომელიც იმავდროულად მმართველი პარტიის ლიდერიც არის. მსაგვსი ვითარებაა პოლიტიკურ ლიდერებთან დაკავშირებით ევროპის ყველა იმ ქვეყანაში, სადაც შემორჩენილია მონარქია ან სადაც ე.წ. საპარლამენტო სახელმწიფოები არსებობს. ასეთ ქვეყნებში პრეზიდენტები, მონარქების მსგავსად, მხოლოდ ნომინალური ნაციონალური ლიდერები არიან, როგორც, ვთქვათ, გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში, სადაც თავის დროზე ადენაუერმა სხვადასხვა პოლიტიკური მანევრით მარჯვედ შეზღუდა ქვეყნის პრეზიდენტის უფლებამოსილება.

საინტერესოა, რომ ტრადიციულად პოლიტიკური მეცნიერება დიდ ადგილს როდი უთმობდა პოლიტიკური ლიდერის ფენომენის შესწავლას. პარალელურ კონტექსტებში, ჩვეულებრივ, ის ამჯობინებდა შემოფარგლულიყო უმაღლესი ხელისუფალის ფენომენის შესწავლით. პოლიტიკური ლიდერის ცნებას პირველად დიდი მნიშვნელობა დაუთმეს იმ ავტორებმა, ვინც ელიტებს იკვლევდა (პარეტო, მოსკა). ზოგჯერ აღინიშნება, რომ აქცენტების გადასაცვლება უმაღლესი ხელისუფალის კვლევიდან პოლიტიკური ლიდერის კვლევისაკენ გამოწვეულია იმით, რომ მეოცე საუკუნეში კაშკაშა პოლიტიკური ფიგურები თანდათანობით ადმინისტრატორებმა და მენეჯერებმა შესცვალეს. ეს თვალსაზრისი, თუ მეოცე საუკუნის პოლიტიკური ისტორიის ფაქტებიდან გამოვალთ, საკმაოდ ანგარიშგასაწევია. მართლაც, მეორე მსოფლიო ომში ჩამბულ სახელმწიფოებს ქეშმარიტად გამორჩეული ფიგურები ედგნენ სათავეში. თითოეულმა მათგანმა - რუზველტმა, ჩერჩილმა, სტალინმა, თუ პიტლერმა არა მხოლოდ ომის მიმდინარეობაზე იქონიეს დიდი ზეგავლენა, არამედ წარუშლელი კვალი დაატყვეს საკუთარ ქვეყნებს. ამბობენ, რომ რუზველტმა შეერთებულ შტატების დემოკრატიას პრაქტიკულად მისცა ის სტრუქტურა, რომელმაც ეს ქვეყანა შემდგომ მსოფლიო ძალის სახელმწიფოდ აქცია, ხოლო სტალინმა შექმნა მისი სრული ანტიპოდი, რომელიც ათეული წლების განმავლობაში მსოფლიო ბატონობისათვის ებრძოდა პირველს. უთუოდ გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ ამ გამორჩეულ პოლიტიკურ ფიგურებს მოღვაწეობა მოუ-

ნიათ მათი ქვეყნებისათვის, ისევე როგორც მსოფლიო ისტორიისათვის კრიტიკულ პერიოდებში. სიტუაციის კრიტიკულობა კი გამოორჩეული (მნიშვნელობა არა აქვს მთლიანობაში დემოკრატიული თუ ავტორიტარული) თვისებების მქონე პოლიტიკოსებს საჭიროებდა. თუკი, ახლა აღნიშნულ კრიტიკულ სიტუაციებს შევადარებთ ომისშემდგომი ევროპის და ამერიკის პოლიტიკურ ცხოვრებას, იოლადა აღმოვაჩინთ "ადმინისტრატორი", "მენეჯერი" უმაღლესი ხელისუფლების მომრავლებას. მას შემდეგ, რაც თითოეული სახელმწიფოს სტატუსი და პოლიტიკური მომავალი მეტ-ნაკლებად გაირკვა, უპირატესობა მიენიჭა გამართული სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების და ჩამოყალიბებული საერთაშორისო ურთიერთობების რაციონალურ მართვას და არა ექსტრაორდინარულ პოლიტიკურ მანევრებს.

ყოველივე ის, რაც ახლა ლიდერების და უმაღლესი ხელისუფლების ცნებების განსხვავების ილუსტრაციად გამოვიყენეთ, გამოდგება მაგალითად კიდევ ერთი პრობლემისათვის, რომელიც კარგა ხანია განიხილება პოლიტიკურ ლიტერატურაში. მარქსიზმში ეს საკითხი მოიხსენიებოდა როგორც "დიდი ადამიანების თეორია". მთლიანობაში ამ პრობლემასთან დაკავშირებით არსებობს ორი ურთიერთსაპირისპირო თვალსაზრისი. ავტორების უმეტესი ნაწილი თვლის, რომ ლიდერების როლი პოლიტიკურ ისტორიაში უმნიშვნელოა და რომ თავად ლიდერები მთლიანად დამოკიდებულნი არიან გარემო პირობებზე და არა მათ პიროვნულ, შინაგან მახასიათებლებზე. ის, რაც აქამდე მეორე მსოფლიო ომის დროს გამოორჩეული პოლიტიკური ფიგურების მოზღვაებაზე ითქვა, შეიძლება გამოყენებული იყოს სწორედ ამ თვალსაზრისის დასაცავად. კერძოდ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არსებობს პოლიტიკური თამაშების შესაბამისი ფუნქციები და როლები, რომლებიც სიტუაციების მიერაა კონსტიტუირებული. მსგავსად ცვლადებისა პროპოზიციულ ფუნქციაში, ეს ადგილები უნდა შეიცავოს გარკვეული თვისებების მქონე სუბიექტების მიერ. თუ ამა თუ იმ სუბიექტის პიროვნული თვისებები უპასუხებს გარემოს მიერ წაყენებულ მოთხოვნებს, ეს სუბიექტები დაიკავენ შესაბამის ადგილებს პოლიტიკური თამაშის ველზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში სუბიექტების გამოორჩეულ თვისებებს მნიშვნელობა არა აქვს. სწორედ ამის გათვალისწინებით ამბობენ, რომ ლიდერებს (როგორც ეს იყო დე გოლის ან ჩერჩილის შემთხვევაში) უნევთ ხოლმე დაელოდონ შესაბამის სიტუაციებს. სხვადასხვა სიტუაცია სხვადასხვა ლიდერს მოითხოვს. ეს თეზისი ალბათ გარკვეულ ახსნას აძლევს არცთუ მარტივად გასაგებ ისტორიულ ფაქტს, თუ რატომ ჩამოიცილეს თავიდან ასე იოლადა პიროვნული

გამოცდილებით და ინტელექტით გაცილებით უფრო დაბალი კონდიციის მქონე პოლიტიკურმა ოპონენტებმა საბჭოთა სპეცსამსახურების შეფი, ბერია, რომელმაც სტალინის სიკვდილის შემდეგ, ძლიერების უმაღლეს ხარისხს მიაღწია.

ავტორთა მეორე ჯგუფს (მათი რაოდენობა შედარებით მცირეა) მიაჩნია, რომ პიროვნებას ნამდვილად შეუძლია გადამწყვეტი როლის შესრულება კონკრეტულ ისტორიულ მომენტში და რომ, ეთქვამთ, სტალინის გარეშე არ იქნებოდა ცივი ომი, ხოლო ჯონსონის გარეშე ამერიკის შეჭრა ვიეტნამში.

იმისათვის, რომ ამა თუ იმ პირმა პოლიტიკური ლიდერობა გასწიოს საჭიროა ერთი მხრივ შესაბამისი პიროვნული თვისებები და მეორე მხრივ შესატყვისი სიტუაციური ველი. პოლიტოლოგიამ ლიდერის როლისა და ფუნქციების ანალიზისათვის უნდა იცოდეს როგორც ლიდერის მოტივაცია და სტილი, ასევე გარემოც. თავად ლიდერი არ შეიძლება არ ითვალისწინებდეს გარემოს რომელშიაც მას უხდება მოქმედება. მან მხედველობაში უნდა მიიღოს როგორც საკუთარი ხალხის ხასიათი, ასევე მიმდინარე პოლიტიკური მომენტი, საერთაშორისო ვითარება და მისი გარემომცველი ინსტიტუტები. პოლიტიკური ლიდერის როლის შესახებ ორ მოდავე ჯგუფს შორის ჭეშმარიტება სადღაც შუაში უნდა ვეძებოთ. საფიქრებელია, რომ არსებობს შემთხვევები, როდესაც ლიდერზე, მის გადამწყვეტილებაზე ძალზე ბევრია დამოკიდებული და პირიქით, როდესაც არჩევანის გაკეთების არეალი ძალზე შეზღუდული, თითქმის ნულოვანია.

პოლიტიკური ლიდერების ფუნქციონალური ტიპოლოგია უაღრესად მრავალნახნაგოვანი შეიძლება იყოს. ლიდერები შეიძლება იყვნენ არსებული პოლიტიკური წესრიგის შემნარჩუნებელი კონსერვატორები და ამას აკეთებდნენ როგორც პატერნალიზმის და პოპულიზმის ხარჯზე (ბისმარკი), ასევე წმინდა იდეოლოგიური მოსაზრებებით(პიტლერი, მათ). ლიდერების მეორე ჯგუფი, პირიქით, მომხრეა ცვლილებებისა (ეიზენშაუერი), ოღონდ ერთნი ამას აკეთებენ არსებული ვითარებების გადასინჯვით (რეიგანი, ტეტჩერი), ხოლო მეორენი კი მნიშვნელოვანი რეფორმების გატარებით. ნაციონალურ პოლიტიკურ ლიდერთა შორის შეგვიძლია დამოუკიდებელ ჯგუფად გამოვყოთ, როგორც ზემოთ ვუნოდეთ, მენეჯერების ჯგუფი - ლიდერები, რომელთაც მოღვაწეობა მოუწიათ სტაბილურ სახელმწიფოებში. მენეჯერი ლიდერები იმდენად გლობალური ამოცანების გადამწყვეტით კი არ არიან დაკავებული, რამდენადაც ყოველდღიური რუტინით, როდესაც ისინი დეტალურად ანალიზებენ ყოველდღიურ მოვლენებს (ამგვარი მმართველობის წესს მიაწერენ პრეზიდენტ კარტერს). გამოირიც-

ხული არ არის გარკვეული ნოვაციები მენეჯერებთანაც შეგვხვდეს. შესაბამისად, მაშინ მოხდება ყოველდღიური პოლიტიკის ან მისი რალაც ასპექტების ცვლილებები, შესაძლოა უფრო თამამი სიახლეები, როგორც ამას ვხედავდით პრეზიდენტ კარტერის მიერ ადამიანის უფლებათა დეკლარაციის წინ ნამოწვევით და მისი გადაქცევით საერთაშორისო ურთიერთობათა განმსაზღვრელ პარამეტრად.

პოლიტიკური ლიდერისათვის საჭირო პერსონალური თვისებების კლასიფიკაცია კვლავ მაქს ვებერმა მოგვცა. თუმცა, ვებერის ლიდერების თეორია ეხება მხოლოდ ლეგიტიმური ხელისუფლების ლიდერებს და არა ლიდერებს ზოგადად. ლიდერების უფრო ფართო დახასიათება პეიჯმა წარმოადგინა, რომელიც თვლიდა რომ ლიდერთა დასახასიათებლად უნდა გამოვიყენოთ ისეთი პარამეტრები, როგორცაა პიროვნული ფაქტორები (ბიოგრაფიული მონაცემები და სოციალური წარმოშობა, სტატუსი); პოლიტიკური როლი, რომლის განხორციელება ლიდერს დააკისრა არსებულმა ვითარებამ; ორგანიზაცია, რომელთანაც ლიდერს უწევს ურთიერთობა; შემდეგ მისი პოლიტიკური ამოცანები, ღირებულებების სისტემა და გარემომცველი ინსტიტუტები.

არსებობს ლიდერობის სხვა (თუმცა არა რადიკალურად განსხვავებული) მახასიათებლებიც, რომლებიც პიროვნული თვისებების მთელ სიმრავლეს რამდენიმე ბაზისურ კატეგორიაზე დაიყვანა. ასეთი კატეგორიებია: (1) ლიდერის ფიზიკური მონაცემები (ასაკი და ენერჯიულობა); (2) სოციალური სტატუსი; (3) ინტელექტი; (4) ემოციური კონდიციები - ერთუზიანში და დარწმუნება საკუთარ თავში; (5) პოპულარობა, კონტაქტურობა. ლიდერი მოქმედებაში მრავალმხრივ დამოკიდებულია ამ თვისებებზე.

ვებერის თეორიით, უმაღლეს ხელისუფალს შეიძლება სამი მოტივით დაემორჩილოს საზოგადოება. პირველია ტრადიციული საფუძველი, ე.წ. "ასე იყო და ასე იქნება"; მეორე, ქარიზმატული ლიდერის შარში, რომელიც ირაციონალურ-სასწაულური ძირით ან "ცისფერი სისხლის" ან, ბოლოს გამორჩეული პიროვნული თვისებების წყალობით იქვემდებარებს საზოგადოებას; მესამეა რაციონალური საფუძველი, რომლის დროსაც ლიდერისათვის მხარდაჭერა განპირობებულია მის მიერ შემოთავაზებული პროგრამის გონიერულობით და გადაწყვეტი უმრავლესობისათვის მისაღებობით. ჩვენ შეგვიძლია გამოვთქვათ ვარაუდი, რომ ვებერის მიერ შემოთავაზებული მორჩილების მექანიზმებიდან, პირველი "მუშაობდა" პატერნალისტურ და ფეოდალურ საზოგადოებაში. მეორე საჭირო ხდებოდა ექსტრემალურ პოლიტიკურ ვითარებებსა და გარდამავალ ეპოქებში. რაც შეეხება

მართვის მესამე, რაციონალურ ფორმას, იგი უფრო ლიდერ-მენეჯერთა მმართველობის წესს ჩამოჰგავს, რომელიც სტაბილურ სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებაში მიმდინარეობს.

ლიდერის ზემოთ ჩამოთვლილი თვისებებიდან რომელთაც არ უნდა მივანიჭოთ აბსოლუტურად უძრავი მნიშვნელობა, ლიდერს მოქმედებაში სწორად უნევს რამდენიმე ისეთი სტანდარტული ოპერაციის შესრულება, რომელთათვისაც განმსაზღვრელი ხდება ინტელექტი, ნებისყოფა და კომუნიკაბელობა.

პირველი, რასთანაც შეება აქვს ლიდერს მოქმედებაში არის შექმნილი პოლიტიკური ვითარების სრულყოფილი ანალიზი. ამ ეტაპზე ლიდერისათვის ძალზე მნიშვნელოვანია პოლიტიკური მოვლენის კარგი ცოდნა, რაც მოითხოვს მანამდე თავად მივლენის დეტალურ განხილვას და ანალიზს. აქ ლიდერს ესაჭიროება მაღალი ინტელექტი და ინტელექტუალურ უნარებს შორის კი პოლიტიკური ანალიზის უნარი. პრობლემების ანალიზს ლიდერები მარტო არ ეწევიან. ჩვეულებრივ ლიდერთან მისი მრჩეველები თანამშრომლობენ, თუმცა, ამასთანავე, ნამდვილი ლიდერი დამოუკიდებელია მრჩეველებისაგან. გადა ამისა, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ბევრი ლიდერი ამჯობინებს მისი მრჩეველები ერკვეოდნენ საქმის მხოლოდ გარეგან და ცალკეულ მხარეებში და არა თავად პრობლემის არსში.

მეორე მნიშვნელოვანი მომენტი, რომელიც ლიდერის აქტიუობისათვის დიდი ღირებულების მქონეა, ეება უკვე სამოქმედო ალტერნატივებს. ალტერნატივის შესარჩევად გადანყვეტილების მიღებისათვის საჭიროა ნებისყოფის სიმტკიცე. ეს ძალზე არსებითი მომენტია ლიდერისათვის. მიღებული გადანყვეტილების შესაბამისი მოქმედება არც ნადრევი უნდა იყოს და არც დაგვიანებული. გადანყვეტილების მისაღებად "მუშაობს" არა ინტელექტი, არამედ ნებისყოფა და მოტივაცია მოქმედებებისაკენ. ასეთ შემთხვევებში გადაჭარბებული ინტელექტუალური ძალისხმევა შესაძლებელია უფრო ხელისშემშლელიც კი იყოს. ლიდერს ყოველთვის უნდა ჰქონდეს საკმარისი ნებისყოფა საიმისოდ, რომ ნებისმიერ მომენტში, მას შემდეგ რაც პრობლემის ძირითადი კონტურები გამოიკვეთება, შეწყვიტოს დისკუსია და საბოლოო გადანყვეტილება გამოიტანოს.

მესამე ეტაპზე, ლიდერი მიღებულ გადანყვეტილებას და სამოქმედო მიმართულებას აცნობს სხვებს. გადანყვეტილების გამოშვებობა გაივლის შემდეგ ძირითად ეტაპებს:

(ა) გადანყვეტილების გაცნობა უახლოესი გარემოცვისათვის. მათ შორის ბევრია მათგან, ვინც ლიდერთან ერთად მუშაობდა პრობლემის ცალკეული დეტალების ანალიზზე. მათ პრობლემის საკუთარი ხედვა გააჩნიათ და, ამიტომ, გამოორიცხებული არ არის ლიდერი პირველ ოპოზიციას უკვე ამ ეტაპზე წაანყდეს.

(ბ) შემდეგ ეტაპზე გადანწყვეტილება მიეწოდება ბიუროკრატის. ადმინისტრაციული აპარატი და ბიუროკრატის უფრო ფართო ფენა საკუთარი ინტერესების მქონე პოლიტიკურ თამაშებში, ამიტომ ლიდერს მოუწევს (თუნდაც ნეგატიურად) გაითვალისწინოს ეს ფაქტი.

(გ) დაბოლოს, მესამე ეტაპზე ლიდერი გადანწყვეტილებას მიაწვდის უკვე ფართო საზოგადოებას. საზოგადოების რეაქცია დიდად არის დამოკიდებული ინფორმაციის მიწოდების ფორმაზე და თავად ლიდერის პოპულარობაზე. რეიტინგის მკვეთრი დაცემის ან უარესი, უნდობლობის შემთხვევაში, საზოგადოებისათვის სასარგებლო გადანწყვეტილებაც კი, რამდენადაც ის ლიდერიდან მოდის, შეიძლება ჯეროვნად არ იქნეს აღქმული და წააწყდეს ფართო ოპოზიციას.

### ძირითადი ცნებები

დიქტატორი - უზურპატორი -  
ტირანი - დესპოტი - პოლიტიკური  
ლიდერი

#### კითხვები:

1. რა განსხვავებაა ფორმალურ და არაფორმალურ პოლიტიკურ ლიდერებს შორის?
2. რაი არის ნაციონალური პოლიტიკური ლიდერის ძირითადი ფუნქცია?
3. რით ხსნიან "მენჯერი" პოლიტიკური ლიდერების გაჩენას მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ?

#### დამატებითი ლიტერატურა

- Энтони Гидденс "Социология"ю Изд. Эдиториал УРСС. М.1999
- Leslie Lipson "The Great Issues of Politics". Prentice Hall, 1997
- George McCenna "The Drama of Democracy". DPG, 1994.

## პ რ ე ზ ი დ ე ნ ტ ი ს   ძ ა ლ ა უ ფ ლ ე ბ ა და   ბ ი უ რ ო კ რ ა ტ ი ა

ნაციონალური პოლიტიკური ლიდერის ფენომენს ყველაზე უფრო ფართოდ გამოხატავს პრეზიდენტი. პრეზიდენტის ინსტიტუტი, თანამედროვე პოლიტიკური მნიშვნელობით, შეერთებულ შტატებში ჩამოყალიბდა. ლათინური სიტყვა "პრეზიდენტი", ზუსტად შეესატყვისება ქართულ "თავმჯდომარეს", შესაბამისად, ისტორიულად "პრეზიდენტებად" უმრავლეს შემთხვევაში სხვადასხვა ტიპის საკრებულოს თავმჯდომარეები იწოდებოდნენ. სწორედ ამ მნიშვნელობით იყო ნოე ყორდანია პრეზიდენტი და არა იმ მნიშვნელობით, როგორც დღეს ედუარდ შევარდნაძეა ქვეყნის პრეზიდენტი.

საპრეზიდენტო დემოკრატიულ ქვეყნებში პრეზიდენტი არის როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური, ასევე ცერემონიალური ლიდერი და წარმოადგენს ქვეყანას ოფიციალურ შეხვედრებზე. პრეზიდენტის ინსტიტუტი ინგლისის კოლონიალურობას თავდაღწეულმა შეერთებულმა შტატებმა შემოიღო როგორც ინგლისის სახელმწიფოს მეთაურის, მეფის რესპუბლიკური ალტერნატივა. შესაბამისად, ამერიკის პრეზიდენტის ძალაუფლება მომდინარეობს არა მემკვიდრეობით-მონარქიული პრინციპიდან არამედ იმ ფუნქციებიდან, რომელსაც პრეზიდენტს განუსაზღვრავს ქვეყნის კონსტიტუცია. ამერიკის კონსტიტუციით, რომლის პრეზიდენტს საფრანგეთის პრეზიდენტის შემდეგ ყველაზე მეტი უფლებები აქვს, პრეზიდენტი არის სახელმწიფოს და აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური, უმაღლესი მთავარსარდალი, უმაღლესი ლეგისლაციური და დიპლომატი. იგივე პრეზიდენტი, როგორც წესი, არის პარტიის ლიდერი (ცხადია, რაც არ არის განსაზღვრული კონსტიტუციით პოზიტიურად) და ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების მთავარი მენეჯერი. განვიხილოთ ამ ფუნქციათაგან ზოგიერთი.

კონგრესი პრეზიდენტის ინსტიტუტის ყოველდღიურების მნიშვნელოვნად შემზღუდავი ლეგისლაციურაა. ამერიკის პრეზიდენტს არ აქვს უფლება დაითხოვოს კონგრესი მაშინ, როდესაც კონგრესს, პირიქით, შეუძლია პრეზიდენტის იმპიჩმენტზე დააყენოს საკითხი.

ამერიკის შეერთებული შტატებიდან პრეზიდენტობის ინსტი-



ტუტი გავრცელდა როგორც ევროპაში (საფრანგეთი, შვეიცარია), ასევე ლათინური ამერიკის ქვეყნებში, სადაც სხვადასხვა ახლად წარმოშობილმა დამოუკიდებელმა ქვეყნებმა, ჩრდილოელი მეზობელის მიბაძვით, საკუთარ პოლიტიკურ სტრუქტურებში სასწრაფოდ შემოიტანეს პრეზიდენტის თანამდებობა. როგორც ამ და სხვა რეგიონის ქვეყნების წარსული პოლიტიკური პრაქტიკა გვარწმუნებს, საჭირო დამცავი მექანიზმების გარეშე, პრეზიდენტის პოსტი ხდება მხოლოდ შირმა პერსონალური დიქტატურის შესანიღბავად. ამის გამო, შიძლება ითქვას, რომ პრეზიდენტის თანამდებობის მექანიკურმა დუბლირებამ ბევრ ქვეყანაში შეერთებული შტატების პრეზიდენტის ინსტიტუტის კარიკატურა შექმნა.

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ დროთა განმავლობაში სულ უფრო დემოკრატიული იერი შეიძინა პრეზიდენტის ინსტიტუტმა სამხრეთ ამერიკის ქვეყნებში. ამას უდავოდ შეუწყო ხელი მრავალპარტიული პოლიტიკური ცხოვრების ნორმალიზაციამ, ზოგიერთ ქვეყანაში პრეზიდენტის პოსტზე მხოლოდ ერთი ვადით არჩევის პრაქტიკის შემოტანამ და სასამართლო ხელისუფლების, ხელისუფლების სხვა სახეებისაგან დამოუკიდებლად ჩამოყალიბებამ. ვენესუელას და ბრაზილიის პრეზიდენტების იმპიჩმენტმა აჩვენა, რომ ამ ქვეყნებში უკვე ჩამოყალიბებულია პრეზიდენტის არაძალადობრივი გადაყენების მტკიცე სამართლებრივი საფუძვლები და რეალიზაციის მექანიზმები. შესაბამისად, ამ ქვეყნებში პრეზიდენტის ინსტიტუტიც აღარ შეიძლება ჩაითვალოს დიქტატურის ფარულ ფორმად.

ცალკე შეიძლება გამოიყოს პრეზიდენტობის აფრიკულ-აზიური მოდელი. ამ რეგიონის ქვეყნების უმრავლესობა საპრეზიდენტო რესპუბლიკებს წარმოადგენს. ამ რეგიონში ვითარება უფრო რთულია, ვიდრე სამხრეთ ამერიკაში. ბევრ აფრიკულ-აზიურ ქვეყანაში რომელიმე ერთი პარტიაა გაბატონებული და სხვა პარტიების ნომინალური პოლიტიკური შესაძლებლობების ფონზე, პრეზიდენტები ლიდერი პარტიების ელიტარული ჯგუფების ლიდერებს წარმოადგენენ. ასეთ პირობებში ხელისუფლების სხვა განშტოების მდგომარეობა ძალზე მძიმეა. მონოპარტიული დიქტატი და ხელისუფლების ავტორიტარული ხასიათი საშუალებას აძლევს პრეზიდენტს, თავისი გემოვნებით შეარჩიოს არა მხოლოდ მთავრობა, რომელიც მთლიანად მის ნებას ექვემდებარება, არამედ განსაზღვროს მომავალი პარლამენტის სტრუქტურა და შემადგენლობა. გასაგებია, რომ ასეთ პირობებში ხელისუფლების ორივე განშტოება მხოლოდ ნომინალურად არსებობს დამოუკიდებელი სახით და მთლიანად ერთი პოლიტიკური ძალის კიბოსთაზებს წარმოადგენს.

ძალზე საინტერესოა პრეზიდენტობის აფრიკულ-აზიური მოდელის იდეოლოგიური უზრუნველყოფა. რამდენადაც, ამ ქვეყნების პრეზიდენტის ძალაუფლება უახლოვდება პერსონალურ დიქტატურას, ამ უკანასკნელის დემოკრატიული ფრაზეოლოგიით შეფერადების პირობებში, სულ უფრო დაჟინებით გაისმის პრეზიდენტის ქარიზმატული კვალიფიკაციები. ერთ შემთხვევაში, მოსახლეობას უნერგავენ აზრს, რომ ქვეყნის გადარჩენა სხვა ხელისუფალის ხელში შეუძლებელია, მეორე შემთხვევაში, რამდენადაც არსებული რეჟიმი ვერაფრით ეგუება დემოკრატიის ტიპიურ სტანდარტებს. ატარებენ აზრს მოცემული ქვეყნის უნიკალურობის, განსაკუთრებული ისტორიული წარსულის, თუ, გნებავთ, გამოჩენილი "ეროვნული იდეოლოგიის" აუცილებლობის შესახებ. ხალხს არწმუნებენ, რომ ქვეყანა არ შეიძლება განვითარდეს სტანდარტული, დემოკრატიული რეჟიმის მიერ ადაპტირებული გზით.

თუ, ამ მოკლე მიმოხილვიდან გამომდინარე, თვალს გადავავლებთ საქართველოს უახლეს ისტორიას, დავრწმუნდებით, საქართველოს საპრეზიდენტო მოღვაწეობის რეალობიტიკა აფრიკულ-აზიური მოდელის ბევრ ელემენტს შეიცავს. თუმცა, აღსანიშნავია ისიც, რომ ასალი კონსტიტუციის მიღების შემდეგ, პრეზიდენტის ინსტიტუტის უფლებები და ფუნქციები საქართველოში ფორმალურად დიდად დაუახლოვდა პრეზიდენტობის ამერიკულ მოდელს, რომლის მიხედვითაც, პრეზიდენტი აღმასრულებელი ხელისუფლების ლიდერი და იმავდროულად სახელმწიფოს მეთაურია. არ შეიძლება არ გავითვალისწინოთ პრეზიდენტის ძალაუფლების შემზღუდავი კონსტიტუციური მექანიზმების არსებობა. კერძოდ ის ფაქტი, რომ საკანონმდებლო ხელისუფლება დამოუკიდებელია აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან, ის ვითარება, რომ პრეზიდენტს არა აქვს პარლამენტის დათხოვის უფლება, რომ თავად პრეზიდენტი აირჩევა პირდაპირი საერთო-სახალხო კენჭისყრით, რომ პრეზიდენტის მიერ შეთავაზებული, აღმასრულებელი ხელისუფლების ამა თუ იმ წევრის დანიშვნას პარლამენტის დასტური ჭირდება და ა.შ. ამ დადებითი მომენტების გარდა,, უნდა აღინიშნოს ისიც რომ პრეზიდენტის მოღვაწეობაზე საიმედო კონტროლის პრაქტიკული (და არა ფორმალურ სამართლებრივი) მექანიზმების არარსებობის პირობებში, პრეზიდენტის ხელში ძალზე დიდი ძალაუფლება მოიყრის თავს. მას ვითარებას დიდად უიოლებს ის გარემოება, რომ ის მეთაურობს პარტიას, რომელსაც გადამწყვეტი უმრავლესობა აქვს პარლამენტში. ძნელი წარმოსადგენია პარტიამ ისურვოს, დაუშვას კონფრონტაცია საკუთარ ლიდერთან და ისიც პარლამენტის კედლებში და არა პარტიულ თავყრილობებზე. იმის წყალობით, რომ ერთი და იგივე ძალა



გაგზავნა ვიეტნამში.

1964-1968 წლებში ჯონსონის დროს ამერიკელების სამხედრო ყოფნა ვიეტნამში ყოველგვარი ომის გამოცხადების გარეშე გაიზარდა 500.000 სამხედრო მოსამსახურემდე.

ჩამოთვლილი შემთხვევებისაგან განსხვავებით, გაცილებით ნინდახედული იყო პრეზიდენტი ბუში, რომელმაც ანტიენარყული კოალიცია და სამხედრო ოპერაცია "უდაბნოს ქარიშხალი" კონგრესთან სრულ თანხმობაში ჩაატარა. ურთიერთობა კონგრესსა და პრეზიდენტს შორის სხვადასხვა დროს სხვადასხვაგვარი იყო. პრეზიდენტები ჯეიმს პოლკი, აბრაჰამ ლინკოლნი, თეოდორ რუზველტი და ვუდრო ვილსონი დაძაბულ, თუ არ ვიტყვით კონფლიქტურ ურთიერთობაში იყვნენ კონგრესთან. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გამოიკვეთა საპირისპირო ტენდენცია, პრეზიდენტის აქტივობის და კონგრესის მის მიმართ ლოიალურობის ზრდის ტენდენცია.

პრეზიდენტის, როგორც პოლიტიკური ლიდერის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი უკვე ლიდერის გუნდს შეეხება. ეს გუნდი არ არის ადამიანების მასა და არც ლიდერია მიტინგის ორატორი. ლიდერის გუნდი, მით უფრო თუ ის პოლიტიკურ ლიდერს ეხება, გარკვეული ნესით ორგანიზებული სტრუქტურაა, რომლის სათავეშიც იმყოფება ლიდერი. განვიხილოთ ლიდერის ფენიშენი ბიუროკრატიასთან კავშირში მიუხედავად იმისა, რომ პოლიტიკურ ლიტერატურაში ლიდერის ცნება ელიტების თეორიასთან არის ასოცირებული. იდეის მიხედვით, რომელიც ვეცდებით ქვემოთ დავახასიათოთ, ელიტები გაგებულია როგორც ბიუროკრატის საპირისპირო და ასე გასინჯეთ, ბიუროკრატიასთან დაპირისპირებული რამ. მაგრამ რადგანაც ჩვენ საუბარი გვაქვს ნაციონალურ, ე.ი. სახელმწიფო სტრუქტურებში ჩართულ მოღვაწეზე, უნდა მივუთითოთ, რომ პოლიტიკური ლიდერის გუნდი არ არის ამორფული სტრუქტურა. უკვე საუბარი ორგანიზაციასა და ორგანიზაციის სათავეში მყოფ სუბიექტზე, გულისხმობს გარკვეული იერარქიების არსებობას. ადამიანთა დიდი მასის იერარქიულად ორგანიზებული ერთეული არის ბიუროკრატია და შესაბამისად, იმისთვის, რომ სრული წარმოდგენა შევიქმნათ პოლიტიკურ ლიდერზე, გვმართებს სათანადოდ დავახასიათოთ ბიუროკრატიაც.

ტერმინი "ბიუროკრატია" ბერძნულ-ფრანგული კომპოზიტების საფუძველზე არის შედგენილი (ფრ. ბურეაუ-მაგიდა, კანცელარია და ბერძნ. კრატოს-ძალაუფლება, ბატონობა). როგორც ამბობენ ტერმინი პირველად მრთვრამეტე საუკუნეში დამკვიდრდა სიტყვათხმარებაში და ის შემოიტანა დე გურნემ. ჩვეულებრივ ამ ტერმი-

ნთან ასოცირებულია სახელმწიფო-სამეურნეო აპარატის იერარქიული მონყობა და საქმის გაჭიანურებული, რუტინული წარმოება.

მიუხედავად იმისა, რომ მეტ-ნაკლებად განვითარებული ბიუროკრატია ყველგან სადაც კი არსებობს სახელმწიფო, სახელმწიფო მმართველობითი ბიუროკრატია მხოლოდ ერთ-ერთი და არა ერთარდერთი სახეა ბიუროკრატის ფორმებს შორის. არსებობს პარტიული, არასამთავრობო სექტორის, სამეცნიერო და სხვა სახის ბიუროკრატები. ბიუროკრატია არ არის არც მხოლოდ პოლიტიკური ინსტიტუტების მასსივითებული თვისება. ის უფრო ინსტიტუტების და ორგანიზაციების საერთო ნიშანია, რომელიც გვაცნობს მათი მონყობის სპეციფიკურ წესს. ყველა ტიპის ბიუროკრატიას მეტ-ნაკლებად მსგავსი ნიშნები აქვს. ამ ნიშანთა კლასიკური დახასიათება ჩამოაყალიბა მაქს ვებერმა. ვიდრე ვებერის თვალსაზრისს მიმოვიხილავდეთ, გვინდა მივუთითოთ, რომ ვებერი ბიუროკრატიას აღწერდა ევროპაში ცენტრალიზებული სახელმწიფოების აყვავების დროს, როდესაც რიგი წამყვანი ევროპული ნაციონალური სახელმწიფოები მეცხრამეტე-მეოცე საუკუნეების მიჯნებზე იმპერიებად ჩამოყალიბდნენ. ეს კი იმას მოასწავებს, რომ ვებერმა აღწერა ევროპული ყიდის კლასიკური ბიუროკრატული სისტემები და ამიტომ მისი აღწერა არ ითვალისწინებს არც ისტორიული წარსულის ცალკეულ პრეცედენტებს (ეთქვათ, ისეთ უაღრესად რაფინირებულ სახელმწიფო ბიუროკრატულ სისტემებს, როგორიც შემუშავდა ცინის იმპერიის საფუძველზე) და არც იმ შესაძლო ცვლილებებს, რომლებიც ბიუროკრატებმა განიცადეს პოსტინდუსტრიულ და ინფორმაციულ ეპოქებში. ვებერის მიერ შემოთავაზებული დახასიათება უფრო გარკვეულ მოდელს, პარადიგმას წარმოადგენს, რომელიც საშუალებას მოგვცემდა ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში შეგვეფასებინათ თითოეული კონკრეტული ბიუროკრატული სტრუქტურის სიახლოვე ან დაშორება იდეალურ მოდელთან.\*

მიუხედავად იმისა, რომ ტერმინ "ბიუროკრატის" საწყის დახასიათებაში ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ მის ნეგატიურ მნიშვნელობაზე, რომელიც თან ახლავს ტერმინის ყოველდღიურ გამოყენებას, ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ბიუროკრატია ზოგადად რაღაც ნეგატიური ფენომენია. დახვეწილი ბიუროკრატული სტრუქტურები შესაბამისი ორგანიზაციის გამართულობაზე მეტყველებს. მყარი პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ბიუროკრატია სახელმწიფოს ხერხემაღს წარმოადგენს.

ბიუროკრატის ვებერისეული დახასიათებიდან შეგვიძლია გამოვყოთ შემდეგი ძირითადი თავისებურებები:

(ა) ბიუროკრატული სტრუქტურა პირამიდას ჩამოჰგავს. ეს

პირამიდა გულისხმობს ძალაუფლების გარკვეულ იერარქიას, რომელშიაც პოლარიზებულია ფსკერი და უმაღლესი წერტილი. პირამიდის წვერიდან ფსკერისაკენ ეშვება "მართვის ჯაჭვი", რომელიც უზრუნველყოფს გადანაცვლებათა მკაცრ კოორდინაციას. ბიუროკრატიულ იერარქიაში ყოველი ზემოთა შრე იმორჩილებს ქვემდგომს, აქვს მისი კონტროლის და მართვის სრული მექანიზმი.

(ბ) ბიუროკრაციას წინასწარ აქვს განსაზღვრული მართვის და მოქმედების წესები. სამოქმედო წესები შემოსაზღვრავენ არეალს, რომელის ფარგლებშიაც შეუძლია მოხელეს მიიღოს გადაწყვეტილება. თავად არეალის ფართი კვლავ ბიუროკრატიული პირამიდის პრინციპით განისაზღვრება. რაც უფრო მაღალ იერარქიას მიეკუთვნება ბიუროკრატი, მით უფრო ფართოა მისი სამოქმედო არეალიც.

(გ) არსებობს თვალსაჩინო განსხვავება მოხელის ორგანიზაციაში მოღვაწეობის სახესა და მის პირად ცხოვრებას შორის. თანამდებობის პირთა ყოველი პოსტი მკაცრად შესატყვისი ხელფასით ანაზღაურდება.

(დ) განვითარებულ ბიუროკრატიულ სისტემებში, ბიუროკრაციის წარმომადგენლები ჩამოცილებულნი არიან წარმოების საშუალებებზე საკუთრებას და კონტროლს. ერთადერთი მატერიალური ღირებულება, რომლითაც ბიუროკრატის შრომა ანაზღაურდება, თუკი მხედველობაში არ მივიღებთ კორუფციას და კანონსანინაღმდეგო სხვა მოვლენებს, არის ხელფასი, რაც ბიუროკრატის შემოსავლის ძირითადი წყაროა. ვებერს სჯეროდა, რომ მაღალი ანაზღაურების სისტემა თუნდაც ნაწილობრივ გამოიციხავს კორუფციას.

(ე) მართალია ბიუროკრატიული სტრუქტურები ზღუდავს შემოქმედებითობას და ინიციატივას, მაგრამ მეორე მხრივ ამას ის დადებითი თვისება აქვს, რომ მისი საშუალებით თავიდანაა აცილებული მოხელეების სუბიექტური კაპრიზები და თვითნებობა.

(ვ) თითოეულ ბიუროკრატს მოეთხოვება მაღალი პროფესიონალიზმი, რაც მათ მიერ დაკავებული თანამდებობისა და იერარქიული საფეხურის მიხედვით ჯერ ერთი, განთესავს ადგილის დაკავების ნებისმიერ სხვა მსურველს და მეორე, ხელს უწყობს იმას, რომ მოხელემ კარიერაზე იფიქროს იმ ორგანიზაციის ფარგლებში, რომელსაც ის ეკუთვნის.

(ზ) იერარქიული შემონქმების სისტემა გამორიცხავს სამსახურიობრივ წინსვლას პირადი სიმპათია-ანტიპათიის ან ნათესაური კავშირების ხარჯზე.

პოლიტიკური ლიდერის და ბიუროკრაციის ურთიერთობის სრულად გასაანზრებლად აქ დროული იქნება გავისხენოთ მიხელ-

სის ბიუროკრატიის "რკინის კანონი", რომლის მიხედვითაც ბიუროკრატიული იერარქიის რაც უფრო მაღალ საფეხურზე დგას ესა თუ ის სუბიექტი, მით უფრო მეტი ძალაუფლების მფლობელია იგი. ამ დახასიათებიდან გამომდინარე, სახელმწიფო ბიუროკრატიის სათავეში მყოფი ლიდერი გამოხატავს ყველა თავისი ქვეშევრდომის საერთო ძალისხმევის კონცენტრაციას.

არსებობს არა მხოლოდ სახელმწიფო, არამედ პარტიული ბიუროკრატიაც. პოლიტიკური პარტია, რომელზედაც შემდგომ უფრო დანჯრილებით ვისაუბრებთ, შეგვიძლია გავიგოთ როგორც ელიტარული ერთიანობა ან ინტერეს-ჯგუფი, რომელიც თუნდაც მხოლოდ თავისი არსებობით იწვევს ძალაუფლების დეკონცენტრაციას. ეს გახლავთ ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, თუ რატომ ასოცირდება პოლიტიკური ლიდერის ფენომენი პოლიტიკურ ლიტერატურაში ელიტების თეორიებთან და არა ბიუროკრატიის, მით უფრო სახელმწიფო ბიუროკრატიის თეორიებთან. ფიქრობენ, რომ ელიტები და პოლიტიკური ლიდერები ფლობენ პოტენციას წინ აღუდგნენ სახელმწიფო ბიუროკრატიის ბატონობას. სწორედ ასეთია ვითარება, თუ მხედველობაში გვექნება დემოკრატიული რეჟიმი და დასავლური საარჩევნო ტიპის პარტიები. მაგრამ ყოველი პარტია როდი ცდილობს არჩევნების გზით ხელისუფლების სათავეში მოსვლას. ისტორიამ იცის შემთხვევები, როდესაც პარტიული ბიუროკრატია შეეზრდება სახელმწიფო ბიუროკრატიას, შემთხვევები, როდესაც სახელმწიფო სტრუქტურები მთლიანად იმართება პარალელური პარტიული სტრუქტურების მიერ. ამგვარი რამ მოხდა საბჭოთა კავშირში. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ აქ კომუნისტური პარტია ერთადერთი ლეგალური პოლიტიკური გაერთიანება იყო, სხვა პარტიების აკრძალვის ან არ არსებობის პირობებში, შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ პოლიტიკური ძალის მასშტაბი, რომელსაც ფლობდა პარტიული და სახელმწიფო იერარქიების სათავეში მყოფი პიროვნება. საბჭოეთის ისტორიაში ამგვარი ყველაზე თვალსაჩინო ფიგურა იოსებ სტალინი იყო.

გიდენსი თავის "სოციოლოგიაში" საუბრობს იმის შესახებ, რომ დემოკრატია შეგუებადია არა მხოლოდ მრავალპარტიულ ან ორპარტიულ პოლიტიკურ სისტემებთან, არამედ მონოპარტიულთანაც. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირში კომპარტიას არ ჰყავდა ოპონენტი ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში და ამითომ ამომრჩეველიც მოკლებული იყო არჩევანის შესაძლებლობას განსხვავებული პოზიციის მქონე კანდიდატებს შორის, არსებობდა თავად არჩევანის შესაძლებლობა თავად პარტიული სტრუქტურების შიგნით. გიდენსი ახსენებს ე.წ. დემოკრატიულ ცენტრალიზმს, რაც თითქოსდა აკანონებდა ამ შესაძლებლობას. სინამდვი-

ლემი, თუ მკაცრნი ვიქნებით, გაგვიჭირდება საუბარი რაიმე არჩევითობაზე თავად პარტიული სტრუქტურების შიგნით. შიდეპარტიული სტრატეგიკაცია საბჭოთა კავშირში ყოველთვის განსაზღვრული იყო სხვადასხვა დაჯგუფებებს შორის დაუნდობელი ბრძოლით და ამ ბრძოლაში ძალთა ბალანსირების ძალზე მყიფე შესაძლებლობით. სწორედ ამაზე დაყრდნობით უნდა აიხსნას სტალინის და სტალინისტების წარმატება და არა იმით თითქოს შიდეპარტიულმა კადრებმა სტალინის კურსი ამჯობინეს ტროცკის, ან ბუხარინის ალტერნატივებს.

სტალინის, როგორც ბოლშევიკების ლიდერის პოლიტიკა მიმართული იყო პარტიის იერარქიული პირამიდის და, რამდენადაც თავად სტალინი სახელმწიფო სტრუქტურებს შერწყმული პარტიული იერარქიის სათავეში იდგა, ამდენად მისი ძალაუფლების განსამტკიცებლად. პოლიტიკურ, იდეოლოგიურ ნაბიჯებთან ერთად განხორციელებული ნოვაციების შედეგად შეიქმნა სისტემა, რომელსაც უნგრელმა ეკონომისტმა იანოშ კორნაიმ "კლასიკური სოციალისტური ნყობა" უწოდა. იგი ხასიათდება შემდეგი ნიშნებით:

- (ა) კომუნისტური პარტიის და მისი იდეოლოგიის მონოპოლია პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ სფეროში.
- (ბ) წარმოების საშუალებებზე სახელმწიფო კონტროლი ეკონომიკაში.
- (გ) წარმოების ადმინისტრაციული მართვა და კოორდინირება.
- (დ) შრომითი სტიმულირების სპეციფიკური სისტემა, რომელშიაც მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ტერორს.

კორნაის აზრით, ეს მახასიათებლები სტალინამდელი ბოლშევიკური თეორიიდან და პრაქტიკიდან მოდის. ეს პრინციპები უკვე იგულისხმებოდა მარქსიზმის საფუძველზე ბოლშევიკების უზურპაციის ფაქტში. საქმე ისაა, რომ მიუხედავად თავად მარქსისტული თეორიული პრინციპებისა, პოლიტიკური სტრუქტურები საბჭოთა კავშირში შექმნა არა შესაბამისმა ეკონომიურმა ბაზისმა, არამედ ბოლშევიკებისაგან ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას. ამის შემდეგ, მათ დაიწყეს საკუთარი იდეოლოგიის შესაბამისი ეკონომიკური საფუძვლის აგება. ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ საბჭოთა კავშირში პოლიტიკა და ეკონომიკა დამოუკიდებელ სფეროებად დარჩა. პირიქით, ეკონომიკაში გადადგმულმა ნაბიჯებმა კიდევ უფრო გაამყარა დიქტატურა, რომლისათვის უალრესად მნიშვნელოვანი იყო საკუთრების ფორმებიდან ერთადერთი ფორმის, სახელმწიფო საკუთრების შენარჩუნება. თავის მხრივ,



საკუთრების მხოლოდ სახელმწიფოებრივმა ფორმამ შესაძლებელი გახადა დირექტიული დაგეგმარება, ხოლო დირექტიულმა დაგეგმარებამ კი ეკონომიკა და საზგადოება პარტიულ კონტროლს დაუქორჩილა.

სტალინის ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდგომ, სახელმწიფო მართვა და პარტიული ხელმძღვანელობა გაერთიანდა ერთ-ერთ უმაღლეს სტრუქტურულ რგოლში - პოლიტიბიუროში - რომელსაც განაგებდა გენერალური მდივანი (სტალინი). ყველა სამთავრობო და სამეურნეო სახელმძღვანელო პოსტებზე პარტიული კადრების განლაგებამ სტალინს შესაძლებლობა მისცა ჩამოეყალიბებინა მკაცრად სუბორდინირებული ჯაჭვის რგოლები - ბიუროკრატიული ნომენკლატურა.

"კლასიკური სოციალიზმის" კვინტესენციას დირექტიული დაგეგმარება წარმოადგენდა, რომელიც ზოგიერთ ავტორთან იწოდება ბიუროკრატიული კოორდინაციის სისტემად. მთელი სისტემა შეგვიძლია შევადაროთ საამქროს, რომელიც გეგმაზომიერად ღებულობდა მისთვის საჭირო ყველა რესურსს - მუშახელს, ნედლეულს, ენერგომატარებლებს. ყოველივე ამიდან სანარმოო ციკლის შუალედურ რგოლს მიეწოდებოდა ნახევრადფაბრიკატები, საიდანაც მასალა მიდიოდა ციკლის სასრული ეტაპისაკენ, რათა სახელმწიფოსათვის მიეწოდებინა თანკები, ხოლო ხალხისათვის პირველადი მოთხოვნილების საქონელი.

აღწერილი გიგანტური ქარხნის აუცილებელ დანამატს წარმოადგენდა გიგანტური კოლმეურნეობა, რომელსაც ძირითად მიზნად ჰქონდა ქარხნის მუშახელის გამოკვება. მუშახელის მიგრაციის რეგულირება და გეგმაზომიერი აღრიცხვიანობა მართალია ნაწილობრივ შეიცავდა საბაზრო ელემენტებს, მაგრამ ძირითადად არასაბაზრო მექანიზმებით სრულდებოდა. მათ შორის იყო შრომა-გასწორების კოლონიები; შრომის წიგნაკების სისტემა; საპასპორტო ჩანერის სისტემა; სამუშაოდ გამწესება დირექტიულად განსაზღვრულ რეგიონში და ა.შ. შრომის ამგვარი რეგულირება პრაქტიკულად ადამიანთა დამონების მექანიზმს წარმოადგენდა, რადგან ადამიანს ართმევდა საშუალებას ემუშავა იქ, სადაც მას სურდა.

უთუოდ აღნიშვნის ღირსია ის ამბავი, რომ ამ სისტემის კონსტრუირება სწორედ სტალინს ეკუთვნოდა. ლენინი სამოქალაქო ომის დროინდელი "სამხედრო კომუნიზმის" შემდეგ, ე.ი. მას შემდეგ, რაც ქვეყანა გადავიდა მშვიდობიანი ცხოვრების რელსებზე, შეეგუა კერძო საკუთრების არსებობას არა მხოლოდ სოფლად, არამედ ქალაქადაც, ე.წ. ნუპის პერიოდში. როგორი იქნებოდა, რა სახეს მიიღებდა "ლენინური სოციალიზმი" შემდგომ

უცნობია. რაც შეეხება სტალინს, მისი სტრატეგიისათვის აუცილებელი იყო ნარმოების სწრაფი განვითარება და ინდუსტრიალიზაცია, რათა ახალგაზრდა სახელმწიფოს შესძლებოდა მოწინავე დასავლურ ქვეყნებთან კონკურენცია. ამ გზაზე სტალინი ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე შეეღობა ლენინურ "ნეპ"-ს. სტალინის მიერ გადადგმული შემდგომი ნაბიჯები შეგვიძლია ასეთი თანმიმდევრობით აღვადგინოთ:

- (1) "ნეპ"-ის ლიკვიდაცია;
- (2) ყველა საწარმოო რესურსების კონფისკაცია სახელმწიფოს მიერ;
- (3) სოფლის ყველა რესურსის - მიწა, საქონელი, მუშახელი - კონფისკაცია;
- (4) კულაკობის ლიკვიდაციით სტალინმა გაანადგურა კერძო საკუთრების უკანასკნელი მფლობელი.

შედეგად უზარმაზარი რესურსების ერთადერთ მესაკუთრედ იქცა სახელმწიფო. ამ ზომების შემდეგ, ე.ი. მას შემდეგ რაც უკვე თავად სახელმწიფოს ცალსახად განაგებდა კოშხინსტური პარტიის ბიუროკრატია, ე.ი. ნომენკლატურა, რომლის სათავეშიც თავად იდგა, სტალინს მშვიდად შეეძლო მთელი რესურსები გამოეყენებინა უნიფიცირებული სახელმწიფოს საგარეო აპარატზე ღირსეულად წარდგინებისათვის.

არ შეიძლება ითქვას, რომ აღწერილი სტალინური პოლიტიკურ-ეკონომიკური მოდელი, რომელიც სავსებით ჩამოყალიბდა პირველი ხუთწლიანი გეგმის ჩარჩოებში, 1929 წლიათვის, მხოლოდ გაკიცხვასა და ნეგატიურ რეაქციას იწვევდა საზღვარგარეთ. ბევრი ევროპელი ინტელექტუალი თვლიდა, რომ ტოტალიტარიზმი აღწერილი სისტემის ორგანული ნაწილი კი არა, გადაჭარბებებით გამოწვეული უბერსულობა იყო. საბჭოური ეკონომიკა მესამე სამყაროს ბევრი ქვეყნისათვის კიდევ დიდხანს წარმოადგენდა იდეალურ მოდელს იმისას, თუ როგორ შეიძლება უზარმაზარი საგარეო ვალების გარეშე, მხოლოდ ქვეყნის შიდა რესურსების მობილიზაციის ხარჯზე საჭირო ფინანსების მოზიდვა რეფორმებისათვის.

სტალინმა შექმნა უაღრესად დახშული სისტემა, რომელიც არა მხოლოდ არ ექვემდებარებოდა ტრანსფორმაციას, არამედ აღერგიული იყო ყოველგვარი უშიშვნელო ცვლილებებისადმი. იგივე სისტემა კონცეპტუალიზაციისას უსაზრისოს ხდის პრიორიტეტების ძიებას; არავითარი აზრი არა აქვს ვიკითხოთ, თუ რისთვის გააკეთა სტალინმა ყოველივე ის, რაც შედეგად იძლეოდა ტოტალიტა-

რულ სისტემას, რა იყო პრიორიტეტული: მტრული ქვეყნების გარემოცვა, კომუნისტური იდეალები, სახელმწიფოს მიერ რეგულირებული ეკონომიკა თუ პირადი (გნებათ ვუნოდოთ პარტიის) ძალაუფლების უსაზღვრო ზრდა? ყველა მსგავსი კითხვა აზრს კარგავს მასში გამოყოფილი ელემენტების შინაგანი კავშირის გამო. არც ერთი მათგანი არ განხორციელდებოდა იმ ფორმით და იმ ზომით, როგორც რეალურად განხორციელდა ყველა დანარჩენის გარეშე.

*ყოველივე ის, რაც ახლა სტალინის როგორც პოლიტიკური ლიდერის მოღვაწეობის შესახებ ითქვა, არ უნდა გავიგოთ პოლიტიკური ლიდერის ტიპურ დაბასიათუბად და ყოვლისმომცველ ტენდენციის აღწერად. უმაღლესი ძალაუფლების თანხმებულ იდეოლოგიურობას, საგარეო პოლიტიკურ პრიორიტეტებს და ძლიერ სახელისუფლებო სტრუქტურებს ავტომატურად როდი მიყვართ ძალაუფლების აბსოლუტიზაციასაგან. სავსებით შესაძლებელია იგივე სტრუქტურებზე დაყრდნობით მოძრაობა სრულიად სხვა, გნებათ სპირისპირო, მიმართულებით, რასაც უახლესი ისტორიის მანძილზე რეალურად მოხდა კიდევ დასავლეთის რიგ ქვეყანაში, მათ შორის შეერთებულ შტატებში.*

*რა თქმა უნდა, სრულიად უნდა გავითვალისწინოთ განსხვავება დემოკრატიულ და ტოტალიტარულ რეჟიმებს შორის. შეერთებული შტატების პრეზიდენტის ძალაუფლების იდეოტივიკაცია იმ ძალაუფლებასთან, რომელსაც სტალინი ფლობდა, სრულიად გაუმართლებელია თუნდაც იმის გამო, რომ ამერიკული დემოკრატიული მმართველობისათვის განმსაზღვრელია ძალაუფლების დაყოფა აღმასრულებელ, საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებას შორის, რასაც, ბუნებრივია, ანალოგია არა აქვს ტოტალიტარული რეჟიმთან. ამ გაფრთხილების ფონზე, ვფიქრობთ შეგვიძლია თავს გარკვეული აბსტრაქციის უფლება მივცეთ და ერთმანეთს შევადაროთ ორი სახელმწიფოს უმაღლესი პირი, რომლებიც ბიუროკრატიაზე დაყრდნობით სრულიად საპირისპირო მიზნების განხორციელებას ცდილობდნენ.*

*მოძრაობა, რომელიც უპირველეს ყოვლისა რეიგანის და ტეტჩერის მოღვაწეობას უკავშირდება, ცნობილია ნეოკონსერვატიული ტალღის სახელით. ჩვენი მიზნებიდან გამომდინარე, საილუსტრაციოდ განვიხილოთ რეიგანის მოღვაწეობა.*

რეიგანი უკვე წინასაარჩევნო დაპირებებში საუბრობდა იმის თაობაზე, რომ იქნებოდა შტატების ავტონომიურობის აქტიური დამცველი. ეს თეზისი ქმნიდა შთაბეჭდილებას, რომ ცალკეულ შტატს შეეძლო თავადვე ეზოვნა აყვავებაზე და ამ მიზნით საკუ-

თარი რეზერვებიდან შეექმნა საკმაოდ ამბიციური პროგრამები. თუმცა ამასთანავე, რეიგანი როგორც ლაისსეზ-ფაირეს აქტიური დამცველი, იზიარებდა იმ კონსერვატიულ ფილოსოფიას, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფოს როლი მინიმალური უნდა იყოს მოქალაქეების ცხოვრებაში. ამასთან, ეს თეზისი ენებოდა არა მხოლოდ ფედერალური მთავრობის, არამედ შტატების მთავრობათა სამოლვანეო კომპეტენციასაც.

რეიგანის აღნიშნული პროგრამა ზოგჯერ "ახალ ფედერალიზმად" იწოდება. ტერმინი აქტიურად გამოიყენებოდა ჯერ კიდევ პრეზიდენტ ნიქსონის ადმინისტრაციის მიერ. მაშინ ახალი ფედერალიზმის ქვეშ გულისხმობდნენ ძირითადად "სამართლიან ბალანსს ფედერალურ და შტატების ქონებას შორის", როდესაც ადმინისტრაციას განზრახული ჰქონდა შტატებისათვის დაებრუნებინა შემოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილი ფედერალური შეკვეცების გარეშე. უფრო კონკრეტულად, პროგრამის მიხედვით, რომელმაც მაშინ ძლიერი მხარდაჭერა პპოვა კონგრესში, მიიღეს კანონი, რომელიც ფედერალური შემოსავლებიდან ცენტრალური მთავრობა შტატებს უბრუნებდა სახსრებს მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით. მართალია შტატებს უმცირდებოდათ ფედერალური დახმარება, მაგრამ მათ ყოველგვარად უფლება გაეზარდათ შემოსავალი საკუთარი გადასახადების ზრდის ხარჯზე.

ათი წლის შემდეგ (1982 წელს) რეიგანმა ამერიკას წარუდგინა ახალი ფედერალიზმის იდეა, რომელიც მეტ ავტონომიურობას ანიჭებდა ცალკეულ შტატებს. ამ თავისუფლებასთან ერთად შტატებს მოუწევდათ უფრო მეტი ხარჯების გაღებაც. კერძოდ, რეიგანის ახალი ეკონომიკური პოლიტიკით შტატებს მოუწევდათ ამიერიდან 40-მდე ყოფილი ფედერალური პროგრამის დაფინანსება. მათ შორის ისეთი მნიშვნელოვანი პროგრამებისა, როგორიც იყო ჩვილ ბავშვთა დახმარების ან საკვები პროდუქტების აქციზირების პროგრამები. სამაგიეროდ, ფედერალური მთავრობა თავის თავზე იღებდა სამედიცინო სამსახურის და ჯანდაცვის პროგრამებს, რითაც შტატებს უზოგავდა 19 მილიარდ დოლარს. ამ და სხვა ნოვაციების ხარჯზე, რეიგანმა ამერიკის ფედერალური მთავრობა დააბრუნა ტრადიციული კომპეტენციის სფეროში: ნაციონალური უსაფრთხოება, ფისკალური და მონეტარული კონტროლი, შტატებს შორისი ვაჭრობის რეგულაცია და მოზარდთა დახმარება. თითქმის ყველაფერი დანარჩენი შტატების მთავრობებს დაუბრუნდათ. ამასთან რეიგანი ცდილობდა ფედერალური მთავრობა გაეთავისუფლებინა პასუხისმგებლობისაგან ცალკეული შტატების მიმართ ფისკალური პოლიტიკის დეცენტრალიზაციის გზით.

რეიგანის პროგრამა, სრულიად საპირისპიროა იმისა, რაც ჩვენ სტალინთან დაკავშირებით აღვწერეთ. პროგრამის რეალიზაციამ სულ მცირე ორი მნიშვნელოვანი შედეგი მოიტანა: ჯერ ერთი ცალკეული შტატები, რომლებიც წლების განმავლობაში მეტისმეტად ინერტულნი გახდა ფედერალური მთავრობის მოიხმედედ, ამიერიდან ისეთივე მობილური შეიქნენ, როგორც ამერიკის ისტორიის ადრეულ ხანაში. თანაც ეს ცვლილება შეეხო შტატების ბიუროკრატიას მის ორივე, როგორც საკანონმდებლო, ასევე აღმასრულებელ სფეროში.

რეიგანის რეფორმების ერთ-ერთი ძლიერი მოტივაცია, როგორც ამბობენ, ცივი ომი იყო, რომელშიც წარმატებისათვის მას ჭირდებოდა გამაღებელი შეიარაღების კოსმოსში გადასატანად სამხედრო ხარჯების გაზრდა. რეიგანმა, ისევე როგორც სტალინმა თავის დროზე, ამისათვის საჭირო სახსრები სახელმწიფოს მიერ ვალების აღებით კი არა, შინაგანი რეზერვების მობილიზაციით მოიხიდა. თუმცა, როგორც ვეცადეთ გვეჩვენებინა სტალინმა და რეიგანმა საამისოდ სრულიად საპირისპირო გზა განვლეს მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ემყარებოდა ცენტრალიზებულ ბიუროკრატულ სისტემას.

## ძირითადი ცნებები

საპრეზიდენტო ხელისუფლება -  
 საპარლამენტო რესპუბლიკა -  
 ბიუროკრატია

### კითხვები:

1. როგორი იყო ტერმინ პრეზიდენტის თავდაპირველი მნიშვნელობა?
2. რა განსხვავებაა პრეზიდენტის დასავლურ, ლათინურ ამერიკულ და აფრიკულ მოდელებს შორის?
3. რამდენად უნივერსალურია ბიუროკრატიის ვებერისეული დახასიათება?
4. რაში მდგომარეობს მიხელსის ბიუროკრატიის "რკინის კანონი"?

## დამატებული ლიტერატურა

- *Роберт Скиделский "Дорога от Рабства" М.1997.*
- *Энтони Гидденс "Социология" Изд. Эдиториал УРСС, М., 1999*
- *George MacCenna "The Drama of Democracy" DPG 1994*
- *James M. Henslin "Social Problems". Prentice Hall, 1990*

## პოლიტიკური პარტიები და პოლიტიკური ძალაუფლება

გიდენსის განსაზღვრებით, პოლიტიკური პარტია არის ორგანიზაცია, რომელიც ცდილობს ლეგიტიმური კონტროლის მოპოვებას მთავრობაზე არჩევნების საშუალებით. ცხადია, რომ ამ განსაზღვრებაში ვერ ჩაეტევა ყველა პოლიტიკური პარტია, ვთქვათ ის პარტიები, რომლებიც ცდილობენ ხელისუფლების მოპოვებას, მაგრამ არ აკეთებენ ამას კანონიერი გზით.

პარტიის ზემოთმოყვანილი განსაზღვრება, ცხადია, არ არის ერთადერთი. პოლიტიკურ ლიტერატურაში არანაღკვებადაა გაერცხლებული თვალსაზრისი, რომელიც პოლიტიკურ პარტიას ინტერეს-ჯგუფებს ამსგავსებს. ამ თვალსაზრისის მიხედვით, პოლიტიკური პარტია არის ადამიანთა ასოციაცია, რომეთაც გააჩნიათ საერთო იდეალები და მიზნები, და რომლებიც ცდილობენ ეს იდეალები და მიზნები კანონის რანგში აიყვანონ. პოლიტიკური პარტია ინტერეს-ჯგუფისაგან შეგვიძლია გავმიჯნოთ ორი, პარტიისათვის მინშენელოვანი ნიშნის მიხედვით. პირველი ისაა, რომ პარტია თავის მოღვაწეობას უფრო ფართო ქრილში მიმართავს, ვიდრე ინტერეს-ჯგუფი. "ფართო" აქ არ ნიშნავს რაოდენობრივ, გნებათ მოცულობით მახასიათებელს. მასში უფრო პარტიული მოღვაწეობის სპეციფიკური თავისებურებანი იგულისხმება, რომელიც არ შემოიზღუდება რომელიმე კონკრეტულ პრობლემაზე გამოთქმული ცალკეული აზრით, იდეით, თუ დაფიქსირებული პოზიციით. ჩვეულებრივ, პარტია აყალიბებს შეხედულებათა მთელ სისტემას, ანუ ავითარებს სამოქმედო სტრატეგიასა და ტაქტიკას, პარტიის პლათფორმას. ამგვარი პლათფორმის შემუშავების საზრისი საარჩევნო პარტიებისათვის გასაგებია: მოსახლეობა წარმოადგენს ძალზე ჭრელი შეხედულებების მქონე კონგლომერატს და იმისთვის, რომ პარტიამ მაქსიმალურად მეტი მოსახლეობის მხარდაჭერა შეიძინოს, გასაგებია, რომ მას ჭირდება იდენტიფიცირების იმგვარი იდეოლოგია, რომელიც გააერთიანებდა მაქსიმალურად დიდი რაოდენობის მოქალაქეებს.

პარტიის ინტერეს-ჯგუფისაგან მეორე განმასხვავებელი ნიშანი ისაა, რომ თუ ინტერეს-ჯგუფი შემოიფარგლება მთავრობაზე ზეგავლენის მოზდენის მცდელობით ისე, რომ თავად ჩრდილში ან მთავრობის გარეთ რჩება, პარტიის მიზანი მთავრობაში შეღწევა,

უფრო ზუსტად მთავრობად ქცევდა. ყოველი პარტიის მიზანია თავად იყოს გადაწყვეტილებების მიმღები პოლიტიკური დაჯგუფება. თუ აღნიშნულ პარტიის ინტერეს-ჯგუფისაგან განმასხვავებელ ორ ნიშანს ერთად ავიღებთ, შეგვიძლია დავუბრუნდეთ გიდენსის განსაზღვრებას, რომ პოლიტიკური პარტია იმგვარი გაერთიანებაა, რომელიც ცდილობს მთავრობის კონტროლირებას.

პოლიტიკური პარტიები ფორმალურად არ არსებობდა მეცხრამეტე საუკუნემდე, როდესაც პარტიები წარმოიშვა სახალხო რეჟიმების პარლამენტების არჩევნებში წარმატების მოპოვების მიზნით, თუმცა ევროპაში მანამდეც არსებობდნენ პარტიების მსგავსი გაერთიანებები როგორც იყვნენ, ვთქვათ, შუა საუკუნეების იტალიაში გველფები და გიბელფები. პარტიულ გაერთიანებებს ახასიათებთ არა მხოლოდ მკვეთრად გამოკვეთილი იდეოლოგია და შიდა სტრუქტურა, არამედ განსაზღვრული მიზნები და ამ მიზნების მიღწევის სტრატეგია და ტაქტიკა. პარტიის "სტრატეგია", აქ, შეგვიძლია გავიგოთ როგორც შორსმიმავალი მიზნისათვის არსებული რესურსების მობილიზაცია, ხოლო "ტაქტიკა" კი ამ მიზნის მიღწევის კონკრეტული გზების განსაზღვრა.

პარტიების პოლიტიკური აქტივობა, მათი პოლიტიკური კაპიტალი ხშირად დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ტიპის საარჩევნო სისტემაა ამა თუ იმ ქვეყანაში. ისეთ სახელმწიფოებში, სადაც არჩევნები პროპორციული სისტემით ხორციელდება, რის შედეგადაც წარმომადგენლობით ორგანოში ადგილები ნაწილდება მიღებული ხმების საერთო რაოდენობასთან პროპორციულად და არა უბრალო უპირატესობის მიხედვით მიღებული ხმების რაოდენობიდან, როგორც წესი გაბატონებულია მრავალპარტიული საარჩევნო სტრუქტურა. ორპარტიული სისტემა, როგორც წესი, არსებობს უბრალო უმრავლესობით საპარლამენტო ადგილების მოპოვების პრაქტიკის პარალელურად. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ საარჩევნო სისტემები ყველა ქვეყანაში არ არის წარმოდგენილი წმინდა პროპორციული ან მაჟორიტარული სახით და უფრო მეტად მათ ნარევს წარმოადგენს. ამგვარი შერეული სისტემის ნიმუშად შეგვიძლია დავასახელოთ გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის საარჩევნო სისტემა. ბუნდესტაგის ნახევარი აირჩევა მაჟორიტარული, ხოლო ნახევარი კი პროპორციული წესით. საინტერესოა, რომ საქართველოშიც ამგვარი შერეული სისტემა არსებობს, თუმცა ამ სისტემის შედეგად შერჩეული სადეპუტატო კორპუსი ერთობ სპეციალურად ლაგდება პარლამენტში. მხედველობაში გავქვს ის ფაქტი, რომ გავრცელებული პრაქტიკით საქართველოში მაჟორიტარული წესით პარლამენტში, როგორც წესი, ხვდებიან არა იმდენად პარტიების წარმომადგენლები,



რამდენადაც ე.წ. უპარტიო დეპუტატები, რომლებიც არ გამოხატავენ რაიმე გარკვეულ პოლიტიკურ მსოფლმხედველობას. ეს უპარტიო დეპუტატები, ჩვეულებრივ, ლოკალური ავტორიტეტები ან მეტ-ნაკლებად პოპულარული პერსონებია, რომელთაც ახასიათებთ გაურკვეველი პოლიტიკური ორიენტაცია და ამპსტრაქტული, მეტად ბუნდოვანი ფრაზეოლოგია. სწორად გამოითქმება არცთუ უსაფუძვლო ეჭვი, რომ მაჟორიტარული დეპუტატების ინსტიტუტმა საქართველოში არ გაამართლა და ის პრინციპში წარმოადგენს მმართველი პარტიის მიერ ხელდასმულ სარეზერვო გუნდს, რომელსაც დროდადრო საკუთარი ინტერესებიც უზნდება.

აღსანიშნავია, რომ შერეული საარჩევნო სისტემები ძირითადად იმ ქვეყნებშია გაბატონებული, სადაც მრავალპარტიულობაა. თავის მხრივ, მრავალპარტიულობა გვხვდება იქ, სადაც რომელიმე ერთი, ცალკე აღებული პარტია უძლურია მოიპოვოს უმრავლესობა პარლამენტში და მთავრობის დასაკომპლექტებლად სჭირდება კოალიციები სხვა მონათესავე ან, თუნდაც დაპირისპირებულ პარტიებთან.

დიდი ბრიტანეთის საარჩევნო სისტემა, რომელიც სხვა ქვეყნებთან შედარებით უფრო მარტივია, თუმცა მის ჩამოყალიბებას დიდი დრო დაჭირდა. ამ ქვეყნის პოლიტიკური ტრადიცია იცნობს ორიპარტიულ საარჩევნო სისტემას, როდესაც გამარჯვებული პარტის და, მაშასადამე, საპარლამენტო უმრავლესობის ლიდერი ავტომატურად ხდება ქვეყნის აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური, ხელმძღვანელობს მთავრობას.

ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე ბრიტანულმა პარტიებმა მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადეს, რომლის დროსაც ისინი ცდილობდნენ ფეხი აეწყოთ ეპოქის მოთხოვნებისათვის. მას შემდეგ, რაც პარტიებმა უფრო სტაბილური სახე მიიღო, მოსახლეობაში გაჩნდა იდეა, რომ პარტიის მხარდაჭერა გარკვეულ სარგებელთან, მფარველობასთან არის დაკავშირებული. მეოცე საუკუნის უმეტესი ხნის მანძილზე ბრიტანეთის პოლიტიკურ სცენაზე დომინირებდა ორი უმსხვილესი, კონსერვატიული და ლიბერლისტული პარტია, თუმცა 1980-იან წლებში მოხდა განხეთქილება ლიბერლისტული პარტიის რიგებში და ახალი სოციალ-დემოკრატიული პარტია წარმოიშვა. ამ ვითარებას, ისევე როგორც, ეთქვამთ, ძველი ლიბერალური პარტიის არსებობას, არ შეუცვლია ბრიტანეთის საარჩევნო სტრუქტურის ზოგადი სურათი, ყოფილიყო წარმართული ორი ლიდერი პარტიის მიერ.

ბრიტანეთის მეოცე საუკუნის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე დიდი ზეგავლენა მოახდინა სამოცდაათიანი წლების დასასრულს კონსერვატორების ხელისუფლებაში მოსვლამ ტეტიჩერის მეთაურობით.

ვიდრე ხელისუფლების სათავეში მოვიდოდა, კონსერვატიულ პარტიას დაჭირდა შინაგანი ტრანსფორმაცია. პარტია უკმაყოფილო იყო გასულ არჩევნებში ლეიბორისტებთან დამარცხებით და ამიტომ დათანხმდა ლიდერის ედვარდ ჰიტის ახალი ლიდერით, მარგარეტ ტეტჩერით შეცვლას. დასაწყისში ტეტჩერს, რომელსაც ჯერ ბრძოლა მოუწია საკუთარ პარტიაში ადგილის განსამტკიცებლად, არ გამოუჩენია განსაკუთრებული ინიციატივა და არ ნასულა რადიკალურ რეფორმებზე, თუმცა საარჩევნო პროგრამაში კი აცხადებდა, რომ განზრახული ჰქონდა სახელმწიფო სექტორის მნიშვნელოვანი შეკვეცა. დასაწყისში, სინამდვილეში პირიქით მოხდა და კონსერვატორებმა ვერ მოახერხეს შეემცირებინათ თუნდაც სახელმწიფო სუბსიდიები ეკონომიკაში, რომელთა საჭიროება სულ უფრო და უფრო მწვავედ იგრძნობოდა. კონსერვატორთა ახალი ეკონომიკური კურსი, რომელიც მიუყვებოდა კეიტ ჯოზეფის და ეკონომისტ მილტონ ფრიდმანის იდეებზე შემუშავებულ პროგრამას, რაშიაც აქტიური მონაწილეობა მიიღო თავად ტეტჩერმა, სრული ძალით გაიშალა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც კონსერვატორებმა კიდევ ერთხელ დაამარცხეს ლეიბორისტები 1983 წელს. გაიყიდა ისეთი ცნობილი სახელმწიფო კომპანიები, როგორიც იყო "ბრიტიშ ტელეკომი", "ბრიტიშ გაზი", "ბრიტიშ პეტროლიუმი", "ბრიტიშ ეარვეიზი" და სხვ. ამ აქციებმა მოსახლეობაში ფართო შხარდაჭერა პოვნა. მოსახლეობა გაგებით და მხარდაჭერით შეხვდა კონსერვატორების პოლიტიკას სახელმწიფოს თავიდან მოეცილებინა წამგებიანი და არარენტაბელური სანარმოები, რომელთა მოდერნიზაცია უზომოდ დიდ სახელმწიფო ხარჯებს საჭიროებდა. ამგვარ ინიციატივებს ეკონომიკის სფეროში, კონსერვატორებმა დააყოლეს შესაბამისი ტრანსფორმაციები განათლებისა და ჯანდაცვის სფეროშიც. კონსერვატორების წარმატებაზე მეტყველებდა ის ფაქტიც, რომ ლეიბორისტული პარტია, რომელიც დასაწყისში პრივატიზაციის სასტიკი მონინალმდეგე იყო, დროთა განმავლობაში უფრო დამთმობი გახდა და ალაპარაკდა სახელმწიფო ხარჯების შემცირების სარგებლიანობაზე. ეკონომიკური მდგომარეობის მკვეთრმა გაუმჯობესებამ და პრინციპულმა პოზიციამ ფოლკლენდის კრიზისის საკითხში კონსერვატორებს მოსახლეობის გადაშვევტი უმრავლესობის სრული მხარდაჭერა მოუტანა, რისი გამოხატულებაც იყო, პარტიის მიერ ხელისუფლების შენარჩუნება კიდევ ერთ, 1987 წლის არჩევნებში, თუმცა ტეტჩერს მოუწია პარტიის ლიდერის პოსტი დაეთმო ჯონ მეიჯორისათვის.

ორპარტიული პოლიტიკური სისტემა არ არის მხოლოდ დიდ ბრიტანეთში, რადგან ორპარტიული სისტემა არსებობს

შეერთებულ შტატებშიაც, რა თქმა უნდა, ეს არ ნიშნავს ორი ქვეყნის საარჩევნო სისტემების იდენტურობას. შეერთებულ შტატებში საპარლამენტო უმრავლესობის ლიდერი და აღმასრულებელი ხელისუფლების ლიდერი სხვადასხვა პირია, რადგან აღმასრულებელი ხელისუფლების ლიდერი, პრეზიდენტი, ქვეყანაში აირჩევა სპეციალური სამრეზიდენტო არჩევნების შედეგად. შეერთებული შტატების პარტიული სისტემა, არაფორმალური თვალსაზრისით, თვალსაჩინოდ განსხვავდება ევროპული, მათ შორის ბრიტანული პარტიული სისტემებისაგან. შეერთებულ შტატებში არ არსებობს მეტ-ნაკლებად სოლიდური მემარცხენე, მით უფრო სოციალისტური, ტიპის პარტია. ამიტომაც არჩევნებში ხმის მიცემა არ ხდება კლასობრივ საფუძველზე, მიუხედავად იმისა, რომ როგორც წესი, დემოკრატიებს მხარს უფრო ღარიბები უჭერენ, ხოლო რესპუბლიკელებს მდიდრები. თითოეულ პარტიას გააჩნია შესამჩნევი შინაგანი პოლიტიკური დიფერენციაცია. არსებობს ლიბერალური და კონსერვატიული ფრთები ერთი მხრივ, რესპუბლიკურ და მეორე მხრივ, დემოკრატიულ პარტიაში. ამერიკის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ძალზე ხშირია შემთხვევები, როდესაც დაპირისპირებული პარტიების მსგავსი დაჯგუფებები საერთო პოზიციაზე დგანან და ერთიანი ფრონტით იცავენ მას საკანონმდებლო ხელისუფლებაში. ამგვარი პრაქტიკა თითქმის გამორიცხულია ევროპულ პარტიებში, რომელთა შიდა სტრუქტურები ზენოლას ახდენენ პარტიის წევრებზე და მოითხოვენ მათგან გაატარონ "პარტიული ხაზი" ამა თუ იმ კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით. ევროპაში პოლიტიკური ცხოვრება თითქმის მონოპოლიზირებულია პოლიტიკური პარტიების მიერ. იმისათვის რომ რომელიმე პიროვნება საარჩევნო სიებში მოხვდეს, იგი რომელიმე პარტიის მიერ უნდა იყოს წარდგენილი. საარჩევნო კამპანიებს ეწევიან არა კონკრეტული ინდივიდები, არამედ პარტიები. საამისოდ მათ გააჩნიათ სპეციალური ფონდები, სტრუქტურული დანაყოფები და საარჩევნო საქმის სპეციალისტები. ევროპელებისათვის პარტიის წევრობა სერიოზული რამ არის. პარტიის წევრები ესწრებიან მიტინგებსა თუ პარტიის მიერ ორგანიზებულ სხვა ღონისძიებებს. ევროპული პარტიები ცდილობენ შეაღწიონ ახალგაზრდულ ორგანიზაციებში, მუშათა დაჯგუფებებში და სხვადასხვა კლუბებში. პარტიები წარმართავენ არა მხოლოდ პოლიტიკურ აქციებს, არამედ კულტურულ ღონისძიებებსაც არასაარჩევნო პერიოდში. შეერთებულ შტატებში პარტიები, როგორც წესი, ამგვარ აქტივობას არ ეწევიან. სხვა შემთხვევაში, ამერიკული საზოგადოება ამგვარ აქტივობას პარტიისაგან ეჭვის თვალით შეხედავს.

ამერიკული პარტიების ტრადიცია ამ პარტიების არაორგანიზებულ ხასიათს უწყობს ხელს. პარტიის წევრობა რიგითი მოქალაქისათვის შემოოსაზღვრება საარჩევნო სარეგისტრაციო ბიულეტენებში იმის აღნიშვნით, რომ ეს ამომრჩეველი რომელიმე პარტიის წევრია. თვით ასეთ შემთხვევაშიც კი ამერიკელების დიდი უმრავლესობა ამჟობინებს დამოუკიდებელი, მიუკერძოებელი ამომრჩევლის პოზიციას, მიუხედავად მისი პარტიული მიკუთვნებულობისა.

ამერიკული პარტიების სპეციფიკა მრავალმხრივაა განსაზღვრული ამ ქვეყნის ისტორიით. პირველი პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც თუმცა არ ატარებდა პარტიის სახელს და არც პარტიისათვის დამახასიათებელი სტრუქტურა პქონდა, იყო ფედერალისტების დაჯგუფება. ეს დაჯგუფება, როგორც ცნობილია, შეიქმნა იმ ძირითადი იდეის წყალობით, რამაც საბოლოო ვამში მოგვცა შეერთებული შტატები როგორც ერთიანი სახელმწიფო. ფედერალისტებს დაუპირისპირდა მომავალი დემოკრატიული პარტია, რომელიც მაშინ "ჯეფერსონის რესპუბლიკელებად", ხოლო შემდგომში "რესპუბლიკურ პარტიად" მოინათლა. ამ პარტიამ 1800 წელს თავისი პირველი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ბრძოლა მოიგო, როდესაც ჯეფერსონის მეთაურობით სათავეში ჩაუდგა სახელმწიფოს. დამარცხებულმა ფედერალისტებმა 1816 წლის შემდეგ შეწყვიტეს არსებობა, ხოლო დემოკრატიულ-რესპუბლიკურმა პარტიამ, რომელიც ემყარებოდა ირლანდიელი ლარიბი ემიგრანტების, დასავლეთის მიწების პირველი ამთვისებლების და სამხრეთელი წვრილი ფერმერების ალიანსს, უცვლელი სახით იარსება სამოქალაქო ომამდე. სამოქალაქო ომის პერიოდში პარტიას გამოეყო დიდი დაჯგუფება, რომელიც "რესპუბლიკურ პარტიად" მოინათლა. რესპუბლიკელებმა პრეზიდენტად გაიყვანეს თავიანთი კანდიდატი, აბრამ ლინკოლნი (1860) და 1912 წლამდე გაბატონდნენ ამერიკულ პოლიტიკურ არენაზე. ახალი რესპუბლიკური პარტიის შემადგენლობა ძალზე ჭრელი იყო. აღმოსავლეთი შტატებიდან პარტიაში შევიდნენ მენარმეები, ბანკირები და ვაჭრები, ხოლო დასავლეთის შტატებიდან საშუალო დონის ფერმერები. ამ ორი დიდი დაჯგუფების გარდა პარტიის რიგები შეავსეს აბოლიციონისტებმა, რეფორმატორებმა, იმიგრაციის მოწინააღმდეგე "ადგილობრივებმა" და ა.შ. ამ ჭრელ ერთიანობს აერთიანებდა იდეა არ დაეშვათ მონობის გავრცელება ახლადათვისებულ მიწებზე. რესპუბლიკელების ხანგრძლივი ბატონობა შეწყდა დემოკრატი ვუდრო ვილსონის ლიდერობით დემოკრატიების ხელისუფლებაში დაბრუნებისას, როდესაც ამერიკა პირველ მსოფლიო ომში ჩაება. 1920 წელს

რესპუბლიკელები კვლავ დაბრუნდნენ ხელისუფლებაში დიდი დეპრესიის დანყებადღე, როდესაც დემოკრატი რუზველტი დაუპირისპირდა "საესე სუფრის პარტიას" და ა.შ.

ამერიკულ პოლიტიკურ პარტიებს სხვადასხვა პერიოდში გააჩნდათ მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი თვისებები. ერთი ამგვარი თვისებათაგანი პოლიტიკაში შექმლებისდაგვარად დიდი რაოდენობით ამომრჩევლების მოზიდვაში მდგომარეობს. ამერიკული პარტიები მისახლეობას მიმართავდნენ არა მხოლოდ მაშინ, როდესაც გარკვეული იყო პარტიის კანდიდატის ვინაობა, არამედ უფრო ადრეულ ეტაპზე, თავად კანდიდატის ვინაობის გასარკვევად. ასეთი პრაქტიკა ხშირად აღინიშნება როგორც "გაფართოებადი პოლიტიკური მონაწილეობის" სახელით და ის, პრინციპში, ამართლებდა სახელწოდებას, რადგან მისი საშუალებით პარტიებმა გადალახეს ეროპული პარტიებისათვის დამახასიათებელი ელიტარიზმი. საარჩევნო კამპანიების მასიური ხასიათი, ხასიათი, რომელიც ერთგვარი ფესტივალის შთაბეჭდილებას ტოვებს, მონაწილე ამომრჩევლებში აღვივებს პოლიტიკურ პროცესებში ჩართულობის გრძობას. დღეს ალბათ აღარ შეიძლება ითქვას, რომ მსგავსი აქტივობა მხოლოდ ამერიკული პარტიების დამახასიათებელი ნიშანია, თუმცა ისინი უდავოდ პიონერები არიან.

ამერიკული პარტიების უფრო სპეციფიკური ნიშანი შეიძლება დახასიათდეს როგორც "გარეშეების" მოზიდვის და მათი პარტიის მომხრებად ქცევის პრაქტიკა. თუკი პარტიები ხედავენ, რომ რომელიმე ახლადგამოჩეკილი მოძრაობა ძალას იკრებს, მას უმრავლეს შემთხვევაში მზარდი რაოდენობის მომხრეებს, პარტია ამ მოძრაობის "გადაყლაპვას" ცდილობს. ჩვეულებრივ ეს ხდება მას შემდეგ, რაც გარკვეული ინტერეს-ჯგუფი, რომელც ხედავს რომ ქვეყნის პარტიები მათ მისწრაფებებს არ იზიარებენ, აყალიბებენ საკუთარ პარტიას. გასული საუკუნის 70-იან წლებში რესპუბლიკელებმა "გადაყლაპეს" ჯორჯ უოლესის მონაცისტო დაჯგუფებები, ხოლო დემოკრატებმა კი იმავე დროს მრტინ ლუთერ კინგის მომხრეები, რომლებიც გაუცხოებულნი იყვნენ დემოკრატებისაგან. ანალოგიური ბედი ეწიათ მილიარდული უპარტიო პრეზიდენტობის კანდიდატის როს პეროს მომხრეებს, რომლებიც დემოკრატებს შეუერთდნენ და გარკვეული წვლილი შეიტანეს კლინტონის გამარჯვებაში. აღნიშნული მექანიზმის გათვალისწინება საშუალებას გვაძლევს გავიგოთ ამერიკული ორპარტიული სისტემის მდგრადი ხასიათი.

ორპარტიულ სისტემაზე საუბარი არ ნიშნავს, რომ ინგლისში ან ამერიკაში არ არსებობენ სხვა პარტიები, ან, რომ მით უმეტეს, თითქოს სხვა პარტიები აკრძალულია კანონით. "ორპარტიულობა"

უფრო ფაქტიურ მდგომარეობას აგვიწერს, ვიდრე კანონით განსაზღვრულს. ამერიკაში "მესამე პარტიების" მნიშვნელოვან წარმატებად უნდა მივიჩნიოთ პრეზიდენტობის კანდიდატის, მილიონერ როს პეროს მიერ მოპოვებული ხმების რაოდენობა (19%-ზე მეტი), რომელიც სარეკორდო აღმოჩნდა "მესამე პარტიებისათვის" მას შემდეგ, რაც ჩამოყალიბდა ორპარტიული საარჩევნო სისტემა. პერო არ ყოფილა ინდივიდუალური კანდიდატი, მას ჰყავდა საკუთარი, "ერთად მდგომთა" პარტია და პრეზიდენტობის ნინასაარჩევნო ბატალიების დროს ერთი პერიოდი უსწრებდა კიდევ ორივე ძირითად კანდიდატს - ბუშს და კლინტონს. პერომ არჩევნებში 60 მილიონი დოლარი დახარჯა, რაც საკმარისი არ აღმოჩნდა საერთო წარმატებისათვის. "მესამე პარტიებს" შორის ამერიკაში შეგვიძლია მოვიხსენიოთ ლიბერტარიანული პარტია, მშრომელთა სოციალისტური პარტია, ბუნებრივი კანონის პარტია და სხვ. ეს პარტიები წარმატებას ვერ აღწევნენ სხვადასხვა მიზეზის გამო, ან იმიტომ, რომ სახსრები არ ჰყოფნით, ან იმიტომ რომ ვერ ერგებიან საარჩევნო სისტემის სპეციფიკას, ან მათ პოპულარულ იდეებს ართმევენ ლიდერი პარტიები. ასე მაგალითად, ჯერ კიდევ 1890 წელს პოპულისტური (სახალხო) პარტია საარჩევნო პროგრამის ძირითად აქცენტს აკეთებდა ეკონომიკური რეფორმების პრობლემებზე. ამგვარი იდეები დიდი პოპულარობით სარგებლობდა მოსახლეობაში. დემოკრატებმა სასწრაფოდ მოიპარეს იდეა და დიდი წარმატებითაც. მსგავსი რამ მოუვიდა იგივე როს პეროს, რომელსაც კლინტონმა "მოპარა" ბიუჯეტის დეფიციტის პრიორიტეტულობის იდეა მას შემდეგ, რაც გაირკვა, რომ იდეა ამომრჩეველში პოპულარობით სარგებლობს.

ბრიტანული და ამერიკული პარტიების მიმოხილვა საშუალებას გვაძლევს გავიაზროთ, თუ რა ტიპის არის ე.წ. საპარლამენტო პარტია. საარჩევნო პარტიის პოლიტიკური ძალა განისაზღვრება მისი უნართ მთავრად ხელისუფლების სათავეში და აამოქმედოს თავისი სასურველი პოლიტიკის გასატარებლად ლეგიტიმური სახელისუფლებო მექანიზმები. რა თქმა უნდა, საპარლამენტო პარტიებს აქვთ ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი წონა და ავტორიტეტი. მათ შეუძლიათ სასურველი პოლიტიკური გადაწყვეტილების ლობირება ან პირდაპირი ზენოლა გარკვეულ სახელისუფლებო ინსტანციებზე, მაგრამ საპარლამენტო პარტიების ამგვარი წონის განმსაზღვრელიც ხელისუფლების სათავეში მოსვლის პოტენციალია. სხვა პოლიტიკურ ძალას ისინი, როგორც წესი, არ ფლობენ. შესაძლოა ეს ვითარება უკეთ გამოჩნდეს მაშინ, თუკი კონტრასტისათვის ორიოდ სიტყვით შევ-

ჩერდებით იმაზე, თუ გავლენის რა მექანიზმები ჰქონდა რომელიმე, ვთქვათ კომუნისტურ პარტიას არა ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში, არამედ იმ ქვეყანაში, სადაც მას კონკურენციას უწევდნენ ლეგიტიმურ საფუძვლებზე საპარლამენტო პარტიები.

საარჩევნო სისტემები უმეტესწილად ითვალისწინებენ საარჩევნო პროცენტულ მიზნოებს. ამგვარი პროცენტი სხვადასხვა ქვეყნების პრაქტიკაში, როგორც წესი, ხუთ პროცენტიანი ბარიერით განისაზღვრება. ბარიერის შემოტანას აზრი აქვს პარლამენტის წვრილი პარტიების მოძალებისაგან დასაცავად. საქართველოში ამგვარი ბარიერი ბოლო არჩევნებამდე ფუნქციონირებდა და შეიძლება ითქვას, რომ მან სავსებით გაამართლა, თუმცა ბოლო არჩევნებში პროცენტის არამოტივირებული გაზრდა ბადებს ეჭვს, რომ მმართველი პარტიის ხელში პროცენტული ბარიერი გადაიქცა არასასურველი პოლიტიკური ძალების ხელისუფლებაში მონაწილეობის გარეთ დატოვების ქმედით საშუალებად.

დასავლური პარტიები ყალიბდებიან სრულიად განსხვავებული პრინციპების საფუძვლებზე. პარტია შეიძლება ჩამოყალიბდეს რელიგიურ საფუძველზე. მაგალითად, ასეთად შეგვიძლია ჩავთვალოთ ბელგიის სოციალურ-ქრისტიანული ან კათოლიკური სახალხო პარტიები. სხვა პარტიები შეიძლება ჩამოყალიბდნენ ნაციონალური, ეთნიკური ან, ბოლოს, სულაც ენობრივი ნიშნის მიხედვით. ამგვარი პარტიები, ჩვეულებრივ, მიზნად ისახვენ შესაბამისი რელიგიური ან ეთნიკური ჯგუფის ინტერესებს. ასეთი პარტიების ნიშნად შეგვიძლია დავასახელოთ ფინეთში არსებული შვედური სახალხო პარტია, ან დიდი ბრიტანეთის შოტლანდიის ნაციონალური პარტია. სოფლის მცხოვრებთა ინტერესებს შვეიცარიაში იცავს შვეიცარიის სახალხო პარტია. დაბოლოს, სრულიად ახალი ტიპის პარტიული გაერთიანების ნიმუშს წარმოადგენს გერმანიის მწვანეთა პარტია, რომელიც შეიქმნა ადამიანის წინაშე მდგარი სრულიად ახალი ტიპის გამონკვევებზე პასუხის მიზნით და ვერ ეტყვა პარტიების ტრადიციულ მიზნობრივ ამოცანებში.

პარტიების ტრადიციული მიზანდანიშნულება დაკავშირებული იყო უფრო მეტად საზოგადოებების სოციალურ სტრატებთან. პარტიები მათი ინტერესების პოლიტიკურ მატარებლებად ასალებდნენ თავს. ასეთებად ითვლებოდა მაგალითად კომუნისტური პარტიები საბჭოთა კავშირში და დასავლეთ ევროპაში. კომუნისტური პარტიები იტალიაში, საფრანგეთსა და ესპანეთში ძალზე მსხვილ პოლიტიკურ გაერთიანებებს წარმოადგენდნენ, რომელთა პოზიციაზე, ძალთა ბალანსირების თვალსაზრისით, ძალზე ბევრი რამ იყო დამოკიდებული აღმასრულებელ ხელისუფლებაში. მიუხედავად იმისა, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ამ პარტიებმა ევრო-

პის ვერც ერთ ქვეყანაში ვერ მოახერხეს ხელისუფლების სათავეში მოსვლა, ისინი მონინავე პოზიციებს ინარჩუნებდნენ საბჭოთა კავშირის დაშლამდე. საბჭოთა კავშირის დაშლამ, მსოფლიო სოციალისტური სისტემის ლიკვიდაციასთან ერთად, ევროპული კომუნისტური პარტიების კრიზისი გამოიწვია და ბევრი მათი წევრი აიძულა მნიშვნელოვნად გადაესინჯა საკუთარი პოლიტიკური შეხედულებები.

ამრიგად, უჭკველია, რომ არსებობს საკმაოდ მჭიდრო კოორდინაცია იმ პარტიებს შორის, რომლებიც სოციალური ძირითადი სტრატეგიების ინტერესებს გამოხატავენ და თავად საზოგადოებაში არსებულ სტრატეგიკაციას შორის. ჩვეულებრივ ითვლება, რომ ლიბერალური ან სოციალისტური პარტიები თავიანთ ხმებს ძირითადად მოსახლეობის დბალ ფენებში აგროვებენ მაშინ, როდესაც კონსერვატიული და უფრო მემარჯვენე ტიპის პარტიები მოსახლეობის შეძლებულ ფენებს ემყარებიან. თუმცა, ამგვარი დანაწილება არ არის აბსოლუტური და ყოველთვის არ ამართლებს. დიდ ბრიტანეთში, ტექსტურის მმართველობის წლებში, მუშების უმრავლესობა მხარს კონსერვატიულ პარტიას უჭერდა, ხოლო ინტელექტუალური წრეები კი უპურატესობას ანიჭებდნენ ლეიბორისტულ ან ძალზე დასუსტებულ ლიბერალურ პარტიებს.

ბრიტანელი ამომრჩევლების გუნება-განწყობის ამგვარი ცვალებადობა ტიპიურია ზოგადად ევროპელი ამომრჩევლების საარჩევნო განწყობების ცვალებადობისა. ერთ-ერთი მოტივი, რის გამოც, ევროპელი ამომრჩევლები ტრადიციულად ხმას აძლევენ ამ ამა თუ იმ პარტიას უკვე ავლნიშნეთ. ეს არის თავად ამომრჩევლის სოციალური სტატუსის კორელაცია პოლიტიკურ პარტიასთან. მეორე ასეთივე ტრადიციული კრიტერიუმი უკავშირდება ამომრჩევლის იდენტიფიკაციას პარტიის პოლიტიკურ ფილოსოფიასთან. კერძოდ, ლაპარაკია იმაზე, რომ ამომრჩეველი მხარს უჭერს ან კონსერვატორებს ან ლეიბორისტებს უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ საკუთარ მსოფლმხედველობას აფასებს როგორც კონსერვატულს ან როგორც სოციალისტურს. მეოცე საუკუნის ოთხმოციანი წლებიდან ამგვარი დამოკიდებულება შეიცვალა. მიზეზი, როგორც გამოკვლევების ავტორები ამტკიცებენ, მასმედიის მუშაობის სპეციფიკის ცვალებადობაში მდგომარეობს. ასეა თუ ისე, ამომრჩევლებმა ხმის მიცემა დაიწყეს მიმდინარე პოლიტიკასთან და მათ საკუთარ ყოველდღიურ ინტერესებთან პარტიების პოლიტიკური პოზიციების შეფასების თვალსაზრისით.

პარტიული პოლიტიკური სპექტრის დახასიათებისას ხშირად გამოიყენება ტერმინები "მემარცხენე" და "მემარჯვენე". ეს ტერმინები თავისთავად არაფრისმოქმელია. მათ გააჩნიათ წმინდა



კონვენციონალური ხასიათი. ტერმინები, "მემარცხენე პარტია" და "მემარჯვენე პარტია", წარმოიშვა სრულიად შემთხვევით, ფრანგულ პარლამენტში დეპუტატების ადგილების განაწილებიდან, როდესაც მარცხნივ სხდებოდნენ პროგრესისტები, ცვლილებების და სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს როლის ზრდის მომხრეები, ხოლო მარჯვნივ ისინი, ვინც უფრო კონსერვატიულად იყო განწყობილი და აყენებდა თავისუფალი ვაჭრობის და ან სახელმწიფოს გადაჭარბებული აქტივობის შეზღუდვის იდეას. თუ მემარცხენეობა-მემარჯვენეობის კრიტერიუმით ვისარგებლებთ, კომპარტიები მემარცხენეთა რიგებში უნდა მოვათავსოთ. არადა ყველა მიზეზი გვაქვს კომპარტიები სრულიად გამორჩეულ ჯგუფად წარმოვადგინოთ.

არარუსულმა კომპარტიებმა ევროპასა და დანარჩენ მსოფლიოში გადაიღეს ბოლშევიკების დამახასიათებელი ყველა თავისებურება. ამ დამახასიათებელ თვისებებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი პრინციპი იყო პარტიის სტრუქტურირება სამუშაო ადგილების მიხედვით, ხოლო მეორე პარტიის "რკინისებური დისციპლინა" ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პოლიტიკური ნების ერთიანობა პარტიის რიგებში. ამ სამუშაო პრინციპებიდან პირველი-პარტიას, თუკი ის რა თქმა უნდა ოპოზიციაში იმყოფებოდა, რეჟიმისათვის სახიფათოს ხდიდა იმდენად, რამდენადაც მას შეეძლო ზემოქმედება სახელმწიფოს საციცოცხლო ფუნქციებზე, სხვადასხვა სამსახურებში განეული პროპაგანდისტული თუ სხვა სახის აქტივობის წყალობით. რაც შეეხება მეორე პრინციპს (ნების ერთიანობას), იგი პარტიას უფრო სამხედრო დაჯგუფების სახეს აძლევდა, ვიდრე პოლიტიკური პარტიისათვის ტიპიურობას. კომუნისტების პარტიული ბირთვი, რომლის შიდა ბიუროკრატია მკაცრად ორგანიზებული იერარქიული სტრუქტურა იყო, რომელშიაც მიღებული გადანყვეტილება ტარდებოდა ზემოდან ქვემოთ ცალსახა აუცილებლობით. მკვლევრების საერთო აღიარებით, პარტიის ეს თვისება უპირველეს ყოვლისა განსხვავებული აზრის არმიღებაში ვლინდებოდა. განსხვავებული აზრი ცხადდებოდა ოპორტუნისტულად და ავტორთან ერთად იკვეთებოდა პარტიის რიგებიდან. პარტიის გამიჯვნა ამგვარ შეხედულებებთან ხორციელდებოდა "ერთსულოვნად", რაც კიდევ ერთხელ მიგვითითებს პარტიის გასამხედროებულ ბუნებაზე. ეს ბუნება საკმაოდ თვალსაჩინოა, ამერიკული პარტიების დახასიათების შემდეგ, რომელთა პოლიტიკური ძალა მთლიანად არჩევნებში წარმატებაზეა დამოკიდებული. მათგან განსხვავებით, კომპარტია, თუნდაც ხელისუფლებისგან დამოუკიდებლად აღებული, თავისთავად წარმოადგენს ძალას და რა გასაკვირია, რომ ხელისუფლებაში

მოსვლას ის რუსეთში სრულიად სხვა ხერხებით გეგმავდა, ვიდრე ეს მიღებული იყო ევროპაში.

თვით იმ შემთხვევებშიაც კი, როდესაც კომპარტია იძულებული იყო მიეღო დემოკრატიული პოლიტიკისათვის დამახასიათებელი თამაშის წესები, პარტიის ძალა სრულიად სხვა სახით ავლენდა თავს, ვიდრე ეს დამახასიათებელი იყო ლიბერალური ან სოციალისტური ევროპული პარტიებისათვის. ფრანგ პოლიტიკოს სოციოლოგს, დომინიკ კოლას მოჰყავს ძალზე საინტერესო შედარება საფრანგეთის კომუნისტურ და სოციალისტურ პარტიებს შორის. კომპარტიის "რკინისებური დისციპლინის" წყალობით, ამბობს ის, კომუნისტები სხვა პარტიებს სჯაბნიან მაშინაც კი, თუ ისინი უმცირესობაში არიან. ასევე, მაგალითად, ოცი კომუნისტი ყოველთვის სჯაბნის ორმოც სოციალისტს, რომელთა შორის არ არის აზრის ერთიანობა ამა თუ იმ პრობლემასთან დაკავშირებით. სწორედ აღნიშნული ვითარების გამო, უფრო ფართო არენაზე, კომუნისტები აკონტროლებდნენ საფრანგეთის პროფკავშირებს მაშინაც კი, როდესაც ისინი უმცირესობაში იყვნენ. კომუნისტებისათვის ეს არ იყო ძელი, რადგან აღნიშნული ორგანიზაცია ფუნქციონირებდა როგორც ფედერალურ (მეტა-ლურგების, მშენებლების და ა.შ. ფედერაციები), ასევე ტერიტორიალურ (დეპარტამენტის კავშირი) პრინციპებზე. ფრანგული კომპარტია ამ კითხვების გათვალისწინებით, თანამშრომლობდა სხვა პარტიებთან ფედერალურ ორგანიზაციებში და ხელთ იგდებდა გენერალური მდივნის პოსტს დეპარტამენტის კავშირში.

თუ საფრანგეთის კომპარტიას შევადარებთ ისეთ ძლიერ პოლიტიკურ ორგანიზაციას, როგორიც არის საფრანგეთის სოციალისტური პარტია, ვნახავთ, რომ კომპარტიისაგან განსხვავებით სოციალისტები მოსამსახურეებსა და მუშებში მხოლოდ მხარდაჭერას ეძებდნენ. მაშინაც კი როდესაც სოციალისტები მაქსიმალურად ძლიერები იყვნენ (გასული საუკუნის 80-იან წლებში), შინაგანად უაღრესად დაქსაქსულ ძალად გამოიყურებოდნენ და იყოფოდნენ სხვადასხვა ლიდერების (მიტერანის, როკარის, მორუას და ა.შ.) დაჯგუფებებად, რომელთაც ერთმანეთში გაუთავებელი ბრძოლა ჰქონდათ "თბილ-თბილი" ადგილებისათვის. თითოეული ასეთი დაჯგუფება ცდილობდა დამკვიდრებულიყო სხვადასხვა პროფკავშირებში, რასაც ისინი ვერ ახერხებდნენ კომუნისტების, მათთან თანამშრომლობის და დახმარების გარეშე. ამრიგად სხვადასხვა პროფკავშირში გაბნეული სოციალისტების განსხვავებული ფრაქციები თუ დაჯგუფებები კონკურენტებს ერთმანეთში ხედავდნენ და ბატონობისათვის გარიგებაში შედიოდნენ კომუნისტებთან, რომლებიც მართალია რაოდენობრივად და მომხრეების რაოდენ-

ნობით მცირე იყვნენ, მაგრამ მაინც ახერხებდნენ გაეკონტროლებინათ სიტუაცია, რადგან ყველანი პროფკავშირებში გამოდიოდნენ ერთიანი პოზიციით, ერთი ნებით შეკრულ გუნდად.

მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ კომუნისტების აღწერილი თვისებები, რაც მათ უიოლებდათ წარმატებას სოციალისტებთან ბრძოლაში პროფკავშირებისათვის, სრულიად უვარგისი იყო, როდესაც საქმე მიდგებოდა საყოველთაო არჩევნებზე. სოციალისტური პარტიის იდეოლოგიური პლურალიზმი, ე.ი. ის, რისი წყალობითაც ისინი სისტემატურად უთმობდნენ კომუნისტებს პროფკავშირებს, სოციალისტების ძლიერ მხარედ იქცეოდა, რადგან მოიცავდა გაცილებით უფრო ფართო სპექტრს ამომრჩეველთა გემოვნებისათვის, ვიდრე განსაზღვრული, ვინაშე იდეოლოგიური ორიენტაციის კომუნისტებისა. აქედან გასაგებია არა მხოლოდ ის, რომ კომუნისტები ყოველთვის აგებდნენ არჩევნებს სოციალისტებთან, არამედ ისიც რომ საყოველთაო არჩევნები, რომელშიაც არსებობს ფართო პროფილის ამომრჩეველი, არ არის კომუნისტების ხელისუფლების სათავეში მოსვლის სტანდარტული წყარო. ალბათ გაგვიჭირდება დავასახელოთ შემთხვევა რომელიმე ქვეყანაში, რომლის სათავეში მყოფმა კომუნისტებმა ეს ადგილი მოიპოვეს სწორედ არჩევნებით და არა სხვა მაქინაციით, თუ ძალადობით. მაგალითისათვის შეგვიძლია ავიღოთ კომუნისტების ხელისუფლების სათავეში მოსვლა ჩეხოსლოვაკიაში. ამ ქვეყანაში ომის შემდგომ კომუნისტებმა ხელისუფლება ხელში ჩაიგდეს სწორედ პროფკავშირებზე კონტროლის წყალობით, რომლის 90%-ში კომუნისტები ბატონობდნენ. პროფკავშირებში გაბატონების შემდეგ, კომუნისტების მეორე ნაბიჯი იყო სხვა პარტიებთან, მათ შორის ისეთებთან ალიანსი, რომლებიც სულაც არ იზიარებდნენ მათ მიზნებს. ამისათვის კომუნისტებმა შექმნეს სპეციალური კომიტეტი. ქვეყნის ძირითად ძალებზე გაბატონების შემდეგ, 1948 წლის "პრალის აჯანყების" პროვოცირება ძალზე იოლი იყო. ამით, საბჭოთა ჯარების ჩაურევლად, მხოლოდ "ძეხვის ტაქტიკით" კომუნისტები ქვეყნის სათავეში მოექცნენ, მაგრამ ეს წარმატება არ ყოფილა საყოველთაო არჩევნებში გამარჯვების შედეგი.

დაბოლოს, ორიოდ სიტყვით შევეხებით პოლიტიკურ პარტიებს საქართველოში. პოლიტიკური პარტიების რაოდენობა, ქვეყნის მასშტაბების გათვალისწინებით, საკმარისზე გაცილებით დიდია. 1995 წლის ნოემბრის არჩევნებში რეგისტრირებული იყო 54 დამოუკიდებელი პოლიტიკური პარტია, თუ საარჩევნო ბლოკი. ყველა ეს პარტია თუ საარჩევნო ბლოკი, ცხადია, არ იყო ტოლი ძალისა თუ პოლიტიკური წონის. არსებობდა პარტიები, რომლებიც სულ რამდენიმე ათეულ კაცს მოიცავდა. ამგვარ პარტიებს

არჩევნებში წარმატების ნაკლები შანსი ჰქონდათ. შემდეგ არჩევნებამდე მათი რაოდენობა მნიშვნელოვნად შემცირდა, რაც აიხსნება არა მხოლოდ პრესტიჟის დაკლებით, თუ საკუთარ ძალებში რწმენის შერყევით, არამედ იმ სპეციფიკური პოლიტიკური კლიმატის გამო, რომელიც ჩამოყალიბდა საქართველოში.

ანგლო-ამერიკულ პოლიტიკურ სისტემებს ექსპერტები ახასიათებენ ხოლმე შემდეგი პრინციპით - "გამარჯვებული იღებს ყველაფერს". გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ თუკი სადმე ხორციელდება ეს პრინციპი პირდაპირი მნიშვნელობით, ეს არის საქართველო. თავისთავად საქართველოს საარჩევნო სისტემა არ არის ამ პრინციპზე აგებული. პარლამენტში არსებობს მაჟორიტარი დეპუტატობის ინსტიტუტი და პარლამენტის მთლიანი შემადგენლობაც გაცილებით უფრო პლურალისტურია, ვიდრე დასახელებულ ქვეყნებში. მიუხედავად ამისა, ხელისუფლების სათავეში მოსული პარტია ყოველნაირად ცდილობს გააკონტროლოს აღმასრულებელი ხელისუფლება და "არ დაუშვას" მასში ოპოზიციის შეღწევა. იმის გამო, რომ საქართველოში პოლიტიკური და ეკონომიკური ძალაუფლება უერთმანეთოდ არ არსებობს, აღნიშნული ვითარება იწვევს ქართული პოლიტიკური სექტორის სტრუქტურირებას სამ ძირითად ფენად. პირველია მმართველი პარტია, რომელიც პრაქტიკულად აკონტროლებს როგორც აღმასრულებელ, ასევე საკანონმდებლო ხელისუფლებას. იგივე პარტია აკონტროლებს ქვეყნის ფინანსებს, ბიზნესს და საერთაშორისო საგაულტო ოპერაციებს. ამგვარი ძალაუფლებისათვის შეგვეძლო აბსოლუტური გვენოდებინა, თუკი ეს სიტყვა შეცდომაში შემყვანი არ იქნება და არ გამოიწვევს მონარქიული ხელისუფლების აღუზიებს. მეორე ფენის პარტიებს წარმოადგენენ ე.წ. საპარლამენტო ოპოზიციის პარტიები, რომლებიც მართალია საკანონმდებლო ხელისუფლებაში არიან, მაგრამ იზოლირებულნი არიან საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ძირითადი შესაძლებლობებისაგან. ამგვარი პარტიების ფინანსური შესაძლებლობები "პერიფერიული ზონებში" შემოიფარგლება. ასეთი პარტიის ელიტა არსებობისათვის საჭირო სახსრებს იღებს საქმიან წრეებსა და აღმასრულებელ მოხელეებს შორის კონტაქტების დამყარებით. სარფიანი გარიგებისათვის მათ ორი იარაღი აქვთ - რეალურ ხელისუფალთა კეთილგანწყობის მოპოვება და მისი საპირისპირო, საპარლამენტო სკანდალის, საპარლამენტო მოსმენის პროვოცირების მუქარა.

დაბოლოს, მესამე პარტიების მესამე რიგს შეადგენს ის პარტიები, რომლებიც პარლამენტს გარეთ დარჩნენ. ხელისუფლების გარეთ არსებობა მათ ყოველგვარ ფინანსურ მხარდაჭერას ართმევს, რის გამოც მომავალ არჩევნებამდე მათი არსებობა ერთობ

სათუო ხდებდა.

ქართული პოლიტიკური პარტიების შემოთავაზებული აღწერა უკვე გულისხმობს, რომ სტრუქტურით და ფუნქციონალური დატვირთვით პარტიები უფრო "საარჩევნო პარტიების" თარგზე არიან მოჭრილნი, ვიდრე კომუნისტური პარტიისა.

### ძირითადი ცნებები:

პოლიტიკური პარტია - ორპარტიული  
პოლიტიკური სისტემა - მემარცხენე და მემარჯვენე  
პოლიტიკური პარტიები - საპარლამენტო და  
არასაპარლამენტო პარტიები

#### კითხვები:

1. რა არის პოლიტიკური პარტია?
2. რა განსხვავებაა საპარლამენტო და არასაპარლამენტო პოლიტიკურ პარტიებს შორის?
3. რა სპეციფიკური თვისებებით გამოირჩევიან ამერიკული პოლიტიკური პარტიები?
4. რა პრინციპზეა აგებული ორპარტიული პოლიტიკური სისტემები?

#### დამატებითი ლიტერატურა

- დომინიკ კოლა "პოლიტიკური სოციოლოგია"
- Энтони Гидденс "Социология". Изд., Эдиториал УРСС, М.1999
- Robert MacCenna "The Drama of Democracy" DPG, 1997
- John Donovan, Richard E. Morgan, Christian P. Potholm "People, Power and Politics" Random House, 1986
- James Henslin "Social Problem". Prentice Hall, 1990

## ი ნ ტ ე რ ე ს - ჯ გ უ ფ ე ბ ი

საზოგადოებაში პოლიტიკური ძალის განაწილების თვალსაზრისით ძალზე მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ინტერეს-ჯგუფები. დემოკრატიული საზოგადოების სტრუქტურა, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ემყარება წარმომადგენლობითი ხელისუფლების ინსტიტუტს და ანგარიშვალდებულებას ამომრჩევლები-სადმი, მაინც ვერ იძლევა იმის საშუალებას, რომ მოსახლეობის უდიდესმა ნაწილმა უშუალო მონაწილეობა მიიღოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში და თავადვე განკარგოს თავისი ბედი. ამგვარი პირდაპირი დემოკრატიული რეჟიმები უფრო ანტიკური პერიოდის პოლისებისათვის იყო დამახასიათებელი. დღევანდელ დემოკრატიებში საპარლამენტო და საპრეზიდენტო ისევე, როგორც ადგილობრივი წარმომადგენლობითი ხელისუფლების სტრუქტურებში არჩევნების შემდეგ, უშუალო სახელმწიფო პოლიტიკური ცხოვრების გარეთ რჩებიან როგორც რიგითი ამომრჩევლების უდიდესი ფენები, ასევე პოლიტიკური პარტიები და, სხვადასხვა, მათ შორის პოლიტიკური ხასიათის ორგანიზაციები. მათ, ყველას გარკვეული ინტერესები გააჩნიათ, რომლებიც, ცხადია, ვერ მოიცადის მომავალ არჩევნებამდე. ამგვარი ინტერესების ექსპლიკაცია ხდება ადამიანთა სხვადასხვა გაერთიანებებში, რომლებსაც ინტერეს-ჯგუფებს უწოდებენ.

ძალზე ზოგადად თუ ვიტყვით, ყოველი მოქალაქე, საზოგადოების ყოველი წევრი არაფორმალურად გარკვეულ ინტერეს-ჯგუფშია მოხვედრილი. მაგრამ შემდგომში ჩვენ ვისაუბრებთ არა ამგვარ ინტერეს-ჯგუფებზე, არამედ იმგვარზე, რომლებიც ორგანიზებული და ლეგიტიმური სახით არიან წარმოდგენილნი. ამგვარი ჯგუფების არსებობის ყველაზე დიდი გამოცდილება ამერიკის შეერთებულ შტატებს გააჩნია და ამიტომ შემდგომში ინტერეს-ჯგუფებს ძირითადად სწორედ ამ ქვეყნის მაგალითზე განვიხილავთ.

ინტერეს-ჯგუფების მოღვაწეობა უპირველეს ყოვლისა საინტერესოა როგორც ხელისუფლების გარეთ დარჩენილი ორგანიზაციების აქტივობა. დემოკრატიული სახელმწიფო პოლიტიკური აქტივობის შანსს უტოვებს ყველა იმ მოქალაქეს, ვინც წარმოდგენილი არ არის ხელისუფლების რომელიმე შტოში. ამით, ის არა მხოლოდ გამოათავისუფლებს მოსახლეობის უზარმაზარ პოლიტიკურ ენერგიას, რომლის ზრდაც ესოდენ საბიფათო მასშტაბებს

იღებს არადემოკრატიულ რეჟიმებში, არამედ ახორციელებს კომუნისტურ ნიკაციას ხელისუფლებას და ხალხს შორის. თავის მხრივ, კომუნისტურ ნიკაცია ხელისუფლებასა და სხვადასხვა პოლიტიკურ ჯგუფებს შორის, ხელისუფლებას არიდებს სახიფათო პოლიტიკურ ვაკუუმში მოხვედრის შანსს. ამგვარ საზოგადოებაში თითქმის მინიმუმამდეა დაყვანილი შესაძლებლობა იმისა, რომ ხელისუფლებამ აბსოლუტურად არაადეკვატური პოლიტიკური კურსი წაიყვანოს ანუ წაიყვანოს კურსი, რომელიც არათუ ეთანხმება ან პირიქით კრიჭაში უდგას საზოგადოების მრავალფეროვან ინტერესებს და მოლოდინებს, არამედ არავითარ შეხებაში არ მოხდის მასთან.

დასაწყისში, ალბათ, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ საზოგადოებრივი აზრი და ჯგუფების ინტერესები. ამ უკანასკნელისგან განსხვავებით, პირველის ფორმირებაში აქტიურ მონაწილეობას იღებს მასმედია, საჯარო დებატები და სხვა. ამასთან, საზოგადოებრივი აზრი ჩვეულებრივ ერთი რომელიმე საკითხის ირგვლივ იქმნება და იგი უფრო ზოგად განწყობას გამოხატავს, ვიდრე მოქმედებისადმი მზაობას.

ინტერეს-ჯგუფებს კიდევ "ზენოლის ჯგუფებს" ან "განსაკუთრებული ინტერესების ჯგუფებს" უწოდებენ. ტერმინის უმარტივესი განსაზღვრება ასეთია: ადამიანთა ორგანიზებული ჯგუფი, რომელთა წევრებს გააჩნიათ გარკვეული თვალსაზრისი ამა თუ იმ საკითხზე და რომლებიც ცდილობენ ამ თვალსაზრისის პოლიტიკაში გატარებას იწოდება ინტერეს-ჯგუფად. ინტერეს-ჯგუფების შემოთავაზებული განსაზღვრება ახლოს დგას ლობისტების განსაზღვრებასთან, რადგან იდვის მიხედვით "ლობისტს" უწოდებენ იმას, ვინც ცდილობს ზეგავლენა მოახდინოს კანონმდებლობაზე ან პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღებაზე. ორი ტერმინის სიახლოვე განპირობებულია იმით, რომ ლობიზმი ინტერეს-ჯგუფების პოლიტიკური აქტივობის ძირითადი იარაღია.

ტერმინ ინტერეს-ჯგუფს საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ეს ტერმინი აქტიურად ფიგურირებდა ჯერ კიდევ "ფედერალისტში". კერძოდ, მეათე ნომერში, ჯეიმს მედისონი, რომელიც ინტერეს-ჯგუფებს განსაზღვრავდა როგორც "ფრაქციებს" პოლიტიკურ ცხოვრებაში, საკმაოდ ნეგატიურ დახასიათებას აძლევდა მათ. ფრაქცია, მისი აზრით, არის საერთო ინტერესებით მოტივირებული მხოლოდ ერთი ჯგუფი, რომელიც უპირისპირდება დანარჩენი მოქალაქეების უფლებებს, უპირისპირდება საზოგადოების მთელს ან დროებით ინტერესებს. ეს თვალსაზრისი, რომელიც ჩამოაყალიბა მედისონმა, მხედველობაში გვაქვს ტერმინისათვის ნეგატიური მნიშვნელობის მინიჭება, უცვლელად გაზიარებულია ბევრის მიერ დღეს. ადამიანების უმრავლესობა ლობი-

რებას და შესაბამისად, ინტერეს-ჯგუფებს, მათ აქტივობას იმგვარ პოლიტიკურ კურსად გაიგებენ, რომელიც მაინცდამაინც კარგად ვერ ეგუება ქვეყნის კანონმდებლობას. ზოგჯერ ამგვარ თვალსაზრისს აძლიერებს თავად პოლიტიკოსების განცხადებებიც. ასე მაგალითად, 1993 წელს პრეზიდენტმა კლინტონმა გადასახადების ზრდის და ხარჯების შეკვეცის თავისი პროგრამა დაიწყო მოსახლეობისადმი მიმართვა-გაფრთხილებით, რომ პროგრამის ჩაშლას შეეცდებიან ძალზე ძლიერი და გავლენიანი ინტერეს-ჯგუფები, რომლებიც შესაბამის ინსტანციებში დაიწყებდნენ პროგრამის სანაღამოდეგო აქციების ლობირებას.

თუ ლობირების კონკრეტულ ნიშნულად ქართულ სინამდვილეს ავიღებთ, შეგვიძლია განვიხილოთ 2000 წლის გზაფხულზე ე.წ. პიროლიზებული ფისის საქმე. ამ ენერგომატარებელის ირგვლივ ატეხილი დავა შეეხო როგორც აღმასრულებელ, ასევე საკანონმდებლო ხელისუფლებას. დავის საგანი გახდა პროდუქტის ეკოლოგიური სისუფთავე და მისი გადამუშავებით მიღებული ბენზინით ვაჭრობის რენტაბელობა. პიროლიზებული ფისის გადამუშავებას ეწეოდა კომპანია "გაორი", რომელშიაც ძლიერი კონკურენტები დაინახეს იმ ბიზნესმენებმა, ვინც მისდევდა უკვე მზა ნავთობის იმპორტირებას საქართველოში. დავამ ამ ჯგუფებს შორის დასაწყისში მხოლოდ მასშედიში გააღწია საპირისპირო ინტერესების დამცველი პუბლიკაციების, თუ ტელერეპორტაჟების სახით. მოგვიანებით საქმეში ჩაერთნენ შესაბამისი პროფილის უწყებები - ეკოლოგიის სამინისტრო და ანალოგიური პროფილის საპარლამენტო კომისია. ერთი მხარე ამტკიცებდა საქართველოში გადამამუშავებული ნავთობის საზღვარგარეთ გატანის ან ქვეყნის შიგნით მოხმარების ეფექტიანობას მზა ბენზინის შემოტანასთან შედარებით, ხოლო მეორე მხარე მიუთითებდა რა გადამამუშავებელი საწარმოს ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ სისუსტეზე, ეს მხარე პიროლიზებული ფისის შემოტანას საქართველოში ეკოლოგიურად უალრესად სახიფათოდ მიიჩნევდა და მოითხოვდა გადამამუშავებელი საწარმოს დაკეტვას, გაჩერებას. მათ გარკვეული დროის მანძილზე მიაღწიეს წარმატებას და გააჩერეს "გაორი", თუმცა, მას შემდეგ, რაც საპირისპირო მხარემ მოახერხა პრეზიდენტის დარწმუნება, გადამამუშავებელმა საწარმომ მოღვაწეობა განაახლა და დღემდე წარმოება არ შეჩერებულია.

განხილული მაგალითი წარმოშობს არაერთ კითხვას ინტერეს-ჯგუფების ბუნებისა და ფუნქციონირების სპეციფიკის თაობაზე. ვთქვათ, ისეთ კითხვებს, როგორიც არის ინტერეს-ჯგუფების კავშირი ბიზნესთან ან ეკონომიკურ მომგებიანობასთან. ვთქვათ, არის თუ არა ინტერეს-ჯგუფები ყოველთვის დაკავშირებული



სარგებლიანობასთან და რა სახისანი არიან ისინი?

ვიდრე უფრო დეტალურად განვიხილავდეთ ამ ჯგუფებს, გვინდა ზემოთ აღწერილი კონკრეტული მაგალითის საფუძველზე ყურადღება მივაპყროთ იმას, რომ სტანდარტულ ვითარებებში ინტერეს-ჯგუფების მიერ რაიმე გადანყვეტილების ლობირება, კონფრონტაციაში არ მოდის კანონთან და კანონმდებლობასთან. ლობირება ჩვენში არასწორად არის გაიგივებული "ჩალიჩთან" და "საქმის ჩანსობასთან" ან, უბრალოდ რომ ვთქვათ, მექრთამეობასთან, როდესაც, დაეუშვათ, რომელიმე ფინანსური ინტერესების მქონე პირი ცდილობს მოისყიდოს საბაჟოს მოხელეები, რათა ტვირთის მიერ საზღვრის გადმოკვეთისას არ დაფიქსირდეს მთელი ტვირთის საბაჟო გადასახადის რეალური ღირებულება. ამგვარი საქმიანობისაგან განსხვავებით, რომელიც კრიმინალურია, ინტერეს-ჯგუფების მიერ ლობირება სულაც არ საჭიროებს კანონის დარღვევას. ლობირება ინტერეს-ჯგუფის მიერ არა კანონთან შეუთავსებელი ინტერესების ცხოვრებაში გატარებას გულისხმობს, რაც ლობისტებს მრავალგვარი სანქციებითა და შეზღუდვებით დაემუქრებოდა, არამედ პირიქით, კანონის მორგებას საკუთარ ინტერესებთან, რაც მათ ლეგალური და თავისუფალი მოქმედების შესაძლებლობას უტოვებს. ამრიგად, ინტერეს-ჯგუფები, რომლებსაც ჩვენ განვიხილავთ, კონფრონტაციაში არ იმყოფებიან შესაბამისი ქვეყნის კანონებთან თუ პოლიტიკურ გადანყვეტილებებთან. პირიქით, ისინი უფრო კანონების საკუთარი ინტერესების თარგზე მოჭრას ცდილობენ.

განვიხილოთ ჯერ, თუ რა სახის ინტერეს-ჯგუფებზე შეგვიძლია საუბარი. ზოგადად შეიძლება გამოიყოს ეკონომიკური, იდეოლოგიური, სამოქალაქო უფლებების, რელიგიური, სახელმწიფო, ეთნიკური, თუ ბოლოს, ლოკალური ინტერეს-ჯგუფები. შევიჩინოთ რამდენადმე უფრო დანვრილებით თითოეულ მათგანზე.

ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ინტერეს-ჯგუფი რომელიც არსებობს უკლებლივ ყველა ქვეყანაში ეკონომიკურია. ზემოთ, ჩვენ მოვიყვანეთ მაგალითი, რომელშიაც სწორედ ეკონომიკური ინტერესები დომინირებდა. ამერიკული ინტერეს-ჯგუფები გაცილებით უფრო დიფერენცირებული სახისაა და გამოკვეთილი ორიენტაცია გააჩნიათ. შეიძლება ცალკე სახით გამოიყოს ბიზნესმენების, ფერმერების, მუშების და სხვადასხვა პროფესიების ინტერეს ქვეჯგუფები.

შეერთებულ შტატებში ბიზნესის ინტერესები წარმოდგენილია მენარმეთა ნაციონალური ასოციაციის და შირთებულ შტატების საეჭრო დარბაზის სახით. ამ გაერთიანებათა ლობისტები კონგრესში ყურადღებით ადვენებენ თვალს დებატებს და თუკი ატყო-

ბენ, რომ კონგრესი აპირებს მათთვის საზიანო კანონის მიღებას, რეკავენ ადგილობრივ ორგანიზაციებში და ტყენ განგაშს. ეს ორგანიზაციები მეტად ოპერატიულად მოქმედებენ. ვიდრე კონგრესი მოაწყობდეს საბოლოო კენჭისყრას საკითხზე, მათი წარმომადგენლები მასიურად რეკავენ კონგრესში, გზავნიან საპროტესტო წერილებს და დეპუტებს, ცდილობენ ზემოქმედება მოახდინონ კონგრესმენებზე.

საკუთარი ლობისტური ორგანიზაციები ჰყავთ მუშებსაც. ამერიკელი მუშების უმსხვილესი ლობისტური გაერთიანებაა ამერიკის მუშათა ფედერაცია, რომელიც აერთიანებს 16 მილიონამდე წევრს და მოიცავს თავის თავში 105 დამოუკიდებელ გაერთიანებას (როგორცაა Retail Clercs International Union, The United International Union of Automobile, Aerospace and Agricultural Implement Workers of America და სხვ.) ამგვარ გაერთიანებებსა და ბიზნესის ლობისტებს შორის ხშირია დავა და კონფლიქტები, თუმცა არსებობდა შემთხვევებიც, როდესაც ორივე ლობისტური ჯგუფები ერთად დგებოდნენ და იცავდნენ საერთო ინტერესებს კონგრესში (ისეთ საკითხებზე, როდესაც საქმე ეხებოდა გარემოს დაბინძურების და სხვა გლობალური მნიშვნელობის პრობლემებს).

ფერმერების ინტერესებს ამერიკაში იცავს ამერიკელ ფერმერთა ბიუროს ფედერაცია, რომელიც უმსხვილესია ქვეყანაში და მოიცავს 3,8 მილიონ ფერმერულ ოჯახს. ეს ორგანიზაცია ჩამოყალიბდა 1920 წელს. მას ძალზე მჭიდრო კავშირი აქვს სოფლის მეურნეობის დეპარტამენტთან. ორგანიზაცია ახდენს ფერმერულ მეურნეობათა სუბსიდირებას, ზრუნავს ფასების რეგულირებაზე სოფლის მეურნეობის პროდუქტებზე, გასცემს კრედიტებს და უპირისპირდება მთავრობის მიერ ფასების რეგულირებას.

ცალკე უნდა აღინიშნოს გაერთიანებები სხვადასხვა პროფესიების მიხედვით. ასეთი გაერთიანებებია ამერიკის პოლიტიკურ მეცნიერებათა ასოციაცია, ნაციონალური განათლების ასოციაცია, ან ამერიკის მედიკოსთა ასოციაცია და სხვა, რომლებიც უკვე წლების განმავლობაში წარმატებით ლობირებენ სხვადასხვა პროექტებს ამერიკის მთავრობაში.

გარდა აღწერილი სხვადასხვა სახისა და ტიპის გაერთიანებებისა, რომელთაც ერთმანეთს ამსგავსებთ ის, რომ ისინი ეკონომიკური პრობლემების მოგვარების ირგვლივ იბრძვიან, გარდა ეკონომიკური ინტერეს-ჯგუფებისა, რომლებიც მყარ ნიადაგზე ერთიანდებიან, არსებობენ თუ შეიძლება ასე ეწოდოთ, ერთჯერადი ინტერეს-ჯგუფებიც. ერთჯერადი ინტერეს-ჯგუფები იშვიათად შედგება ხოლმე ეკონომიკური საკითხების მოსაგვარებლად. ამგვარ ჯგუფებს უფრო მეტად სოციალურ-მორალური პრობლემები

აღლევებთ. ასე მაგალითად, ვიეტნამის ომის დროს ანტიმილიტარისტულ მრავალფეროვან დაჯგუფებებს აერთიანებდა ის საერთო ნიშანი, რომ მათ ყველას ვიეტნამის ომი რალაც იმორალურ მოვლენად მიაჩნდათ. ერთჯერადი ინტერეს-ჯგუფების ნიმუშად ქართულ სინამდვილეში შეიძლება ჩაითვალოს იმ აქტივისტების მოღვაწეობა 1990 წელს, ვინც მიალწია სვანეთში ხუდონის ელექტროკაშხალის მშენებლობის კონსერვაცია.

არსებობს იდეოლოგიური ინტერეს-ჯგუფებიც. იდეოლოგია შეგვიძლია განვსაზღვროთ როგორც რწმენების გარკვეული სისტემა. შეერთებულ შტატებში არსებობს ორი ძირითადი იდეოლოგია - ლიბერალური და კონსერვატიული. ერთჯერადი ინტერეს-ჯგუფებისაგან განსხვავებით, იდეოლოგიური ინტერეს-ჯგუფები თავიანთი თვალთახედვიდან გამომდინარე განიხილავენ საკითხების ფართო სპექტრს. ლიბერალების გაერთიანება ამერიკაში ცნობილია, როგორც "ამერიკელები დემოკრატიული აქციებისათვის" (Americans for Democratic Actions), ხოლო მათი კონსერვატიორი ოპონენტები კი როგორც "ამერიკის კონსერვატიული კავშირი" (American Conservative Union). კიდევ ერთმა იდეოლოგიურმა კავშირმა ("ხალხი ცხოვრების ამერიკული წესისათვის") ცენტრალური როლი შეასრულა ცნობილი იურისტის, რობერტ ბორკის წინააღმდეგ გამართულ კამპანიაში, რომლის შეყვანაც სურდა პრეზიდენტ რეიგანს უმაღლეს სასამართლოში. სამწუხაროდ, საქართველოში აღნიშნულთა მგავსი გაერთიანება, რომელიც გარკვეული იდეოლოგიური ინტერესების ღიად მატარებელი იურიდიული პირი იქნებოდა და დაცავდა მათ საჯარო დებატებსა, თუ მასობრივ პუბლიკაციებში, არ არსებობს, თუ არ გავითვალისწინებთ იმ ერთუზიასტებს, რომლებიც დებატებსა და პუბლიკაციებში იცავენ ან ზოგადად იდეოლოგიის შესაძლებლობას, ან სულაც "სახელმწიფო იდეოლოგიის" აუცილებლობას. იგივე რიგში შეგვიძლია ჩავაყენოთ ეროვნული იდეოლოგიის პარტია, რომლის იდეოლოგია არანაკლებ ბუნდოვანია, ვიდრე "სახელმწიფო იდეოლოგია" ან ზოგადად "იდეოლოგია".

იდეოლოგიური ინტერეს-ჯგუფებისაგან უნდა განვასხვაოთ რელიგიური ინტერეს-ჯგუფები, რომლებიც განსხვავებულ კონფესიებსს წარმოადგენენ. დემოკრატიულ სახელმწიფოში სხვადასხვა რელიგიურ კონფესიას პოლიტიკურ მხარდაჭერას აღმოუჩენენ სათანადო გაერთიანებანი. ამერიკელი კათოლიკების პოლიტიკური ინტერესების დაცვას ხელმძღვანელობენ კათოლიკე ეპისკოპოსები, რომლებიც ცდილობენ ზეგავლენა მოახდინონ ვაშინგტონზე. ისინი აკონტროლებენ და წარმართავენ ამერიკისათვის ისეთ მნიშვნელოვან აქციებს, როგორცაა სილატაკის წინააღმდეგ მიმარ-

თული პროგრამები, აბორტის აკრძალვის მონინალმდეგეთა მოძრაობა, მოძრაობა ნუკლეარული პროგრამების დახურვისათვის და ა.შ. პროტესტანტი ამერიკული ეკლესიები გაერთიანებულნი არიან ეკლესიების ნაციონალურ საბჭოში. ეს ორგანიზაცია, თავის შხრივ, ლობიერებს ბევრ მესამე სამყაროს ქვეყნებს. არაქრისტიანულ რელიგიებს შტატებში შესაბამისი ლობი ჰყავთ. ისეთი იუდაისტური რელიგიური ორგანიზაციები, როგორიცაა ამერიკელ ებრაელთა კომიტეტი და ბნაი ბრიტი, სამოქალაქო უფლებების და რელიგიური ტოლერანტულობის გარდა, ღიად ლობიერებენ ისრაელის სახელმწიფოს.

რამდენადაც ებრაული უმცირესობის ინტერეს-ჯგუფების ძალისა და ზეგავლენის შესახებ სხვადასხვა ტიპის მითოლოგიები იქმნება, ღირს ორიოდე სიტყვით უფრო დეტალურად შევჩერდეთ ამ საკითხზე.

თანამედროვე საერთაშორისო თანამეგობრობაში რამდენიმე მნიშვნელოვანმა პოლიტიკურმა მოვლენამ ებრაელ ხალხს გამოჩეული ადგილი მიაკუთვნა და მსოფლიო პოლიტიკას ებრაული პრობლემის სახით წარმოუდგა. პირველი, რამაც ებრაელთა პრობლემების ინტერნაციონალიზაცია გამოიწვია მეოცე საუკუნეში უთუოდ იყო ჰიტლერის პოლიტიკა. ჰიტლერის ანტიებრაულმა აქციებმა რ მილიონი ებრაელი შეინირა. ებრაელების დევნამ და ანტიებრაულმა იდეოლოგიამ საერთაშორისო საზოგადოების წინაშე ღლის წესრიგში დამოუკიდებელი ებრაული სახელმწიფოს შექმნის საჭიროება დააყენა. ასეთი სახელმწიფო შეიქმნა კიდევ 1948 წელს, მაგრამ ამით პრობლემა ვერ გადაიჭრა, რადგან ახალგაზრდა სახელმწიფო დაარსებისთანავე ჩაება სამხედრო კონფლიქტებში არაბულ ქვეყნებთან.

მეორე ფაქტორი არის ის, რომ როგორც შეერთებოლ შტატებში, ასევე რუსეთშიაც არსებობდა და არსებობს საკმაოდ გავლენიანი დიდი ებრაული თემი, რომელიც შეადგენს სოლიდურ ინტერეს-ჯგუფებს. დაბოლოს, მესამე ფაქტორი მიგვიითიებს იმ ეკონომკურ რეგიონზე, სადაც განთავსებულია ებრაული სახელმწიფო. რეგიონი ძალზე მდიდარია ენერგომატარებლებით, ნავთობით და ამიტომ, რასაკვირველია, მსოფლიოს გავლენიანი სახელმწიფოებისათვის, რეგიონით დაინტერესება ძალზე დიდია. მსოფლიოს გავლენიანი სახელმწიფოები, ცხადია, დაინტერესებულნი არიან რეგიონის სტაბილურობით, რის გარანტიასაც ისინი რეგიონში დემოკრატიის გავრცელებაში ხედავენ. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ავტორიტარულ და ფუნდამენტალისტურ სახელმწიფოებთან კონფლიქტში მყოფი ისრაელი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საერთაშორისო ასპარეზზე.

ავტორების უმრავლესობა მითიურს უწოდებს ხმებს ებრაელების დომინანტური მდგომარეობის შესახებ ამერიკის ბანკებსა და მასშედიასში. ძალზე დიდ როლს ასრულებს თავად ებრაელების განსახლების ფაქტი. მათი გადამწყვეტი უმრავლესობა ცხოვრობს მსხვილ ურბანისტულ ცენტრებში (შტატების მიხედვით, მათი უმრავლესობა განსახლებულია ნიუ-იორკის, ფლორიდის და კალიფორნიის შტატებში) და ამგვარი კონცენტრაციის წყალობითაც ძალზე აქტიურია პოლიტიკურად. გარდა ზემოთ აღნიშნული ლობისტური ორგანიზაციებისა, არსებობს კიდევ ამერიკელ ებრაელთა სამოქალაქო ურთიერთობების კომიტეტი და ძირითად ებრაულ ორგანიზაციათა პრეზიდენტების კონფერენცია, რომლებიც კოორდინაციას უწევენ ებრაელ ამომრჩეველთა პოზიციას არჩევნებში. პოლიტიკურად აქტიური ებრაელები, როგორც წესი, დემოკრატიული პარტიის წევრები არიან და ებრაული უმცირესობაც ამერიკაში არჩევნებში ხმას ამ პარტიას აძლევს. თუმცა, არსებობს საპირისპირო შემთხვევებიც, როდესაც ებრაული თემი უკმაყოფილოა ადმინისტრაციის პოლიტიკით ახლო აღმოსავლეთში. არცთუ უსაფუძვლოდ შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ სწორედ ამგვარი განწყობა იყო ამერიკელ ებრაელთა შორის რესპუბლიკელი ბუშის და დემოკრატი გორის საპრეზიდენტო არჩევნების წინ.

ებრაულ ლობის ძალზე უიოლებს საქმეს ის გარემოება, რომ ამერიკაში მასზე გაცილებით სუსტია არაბული თემი, რომელიც ებრაელებს ჩამორჩება როგორც რაოდენობრივად, ასევე პოლიტიკური აქტივობის ხარისხითაც. ანგარიშგასანვეია ის ფაქტიც, რომ ისრაელის მთავრობის გონივრულმა პოლიტიკამ, არაბულ ქვეყნებთან კონფლიქტში მყოფ ისრაელს, რიგითი ამერიკელის თვალში, ახლო აღმოსავლეთში დემოკრატიის "ბასტიონის" იმიჯი შეუქმნა. ბნაი ბრიტის მონაცემებით 1988 წლისათვის ამერიკელების 44%-ი 13%-ის წინააღმდეგ უფრო მეტ სიმბათიას ამულავენება ებრაელებისადმი, ვიდრე არაბებისადმი.

ებრაული თემა რომ დავასრულოთ, აღვნიშნავთ, რომ საკუთარი ინტერეს-ჯგუფები ჰყავთ თავად ისრაელშიაც. ამ ქვეყნის ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ორგანიზაციაა ჰასთად რუთი, ისრაელის შრომის საერთო ფედერაცია. მისი გავლენა ვრცელდება არა მხოლოდ დამქირავებლებსა და დამქირავებულებზე, არამედ ქვეყნის განათლების სისტემასა და კულტურულ ცხოვრებაზე. არსებობს კიდევ სხვა ებრაული ორგანიზაცია, რომელიც ზრუნავს და იცავს ისრაელის გარეთ მცხოვრებ ებრაელთა ინტერესებს. ეს ორგანიზაციაა "ებრაელთა დიასპორა". ამ ორგანიზაციასაც ძალზე მჭიდრო კავშირი აქვს ამერიკაში მცხოვრებ ებრაელებთან, რომლებიც დიდ როლს ასრულებენ შეერთებული შტატების მიერ

ისრაელის მხარდაჭერაში. ლობირება ხდება არა მარტო დასავლეთის დემოკრატიულ სამყაროში გაბნეული ებრაელების ინტერესებისა, არამედ მათიც, ვინც აღმოსავლეთში ცხოვრობს. ორგანიზაცია "აღმოსავლელი ებრაელები" ლობირებს იემენში მცხოვრებ ებრაელთა მხარდაჭერის პროგრამებს. მეორე ლობისტური ორგანიზაცია, "შშიდობა ახლა" კი ცდილობს საერთო ენა გამონახოს პალესტინელებთან, რის გამოც მას სწორი შეხლა-შემოხლა აქვს ნაციონალისტური "რწმენის ბლოკის" წარმომადგენლებთან.

ისრაელის სახელმწიფოში არსებული ინტერეს-ჯგუფების სპეციფიკური თავისებურება ისაა, რომ კანონმდებლებზე ზემოქმედების, მათზე ზეწოლის ნაცვლად, ეს ინტერეს-ჯგუფები უპირველეს ყოვლისა პოლიტიკური პარტიების შიგნით მოქმედებენ. ასეთი ტაქტიკა განპირობებულია იმით, რომ ისრაელში, ევროპის მსგავსად, არსებობენ ძალზე ძლიერი პარტიები, რომლებიც პირდაპირ ზეგავლენას იქონიებენ კანონმდებლებზე. ამიტომ ლობისტები პირველ რიგში ურთიერთობის გარკვევას პარტიების ლიდერებთან ცდილობენ, ცდილობენ სწორედ მათზე მოახდინონ ზეგავლენა რადგან კარგად იციან, რომ აქ მიღწეული წარმატება კანონმდებლებზე და აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლებზე ზეგავლენის მოხდენის ადეკვატურია.

აღწერილი ინტერეს-ჯგუფების არსებობა, თავად ლობირების პრაქტიკა, შეიძლება ზემოთაღნიშნული ნეგატიური თვალსაზრისის საპირისპიროდ პოზიტიურადაც შევაფასოთ, როგორც დემოკრატიული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი პლურალიზმის გამოვლენა. სავსებით ბუნებრივია, რომ საერთო ინტერესებიდან გამომდინარე, ადამიანები აყალიბებენ სხვადასხვა ჯგუფებს და რომ მათ თავიანთი წარმომადგენელი ჰყავთ ხელისუფლებაში. დემოკრატიული რეჟიმების ხელისუფლებანი, ჩვენთვის ცნობილი აღწერებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია გავიგოთ როგორც მსგავსი ინტერეს-ჯგუფების, მათ შორის ძალთა განაწილების შედეგი. საქმე ისაა, რომ სოლიდური ზეგავლენის მქონე ინტერეს-ჯგუფების სიმრავლე ძალაუფლების დეკონცენტრაციის წინაპირობაა, ხოლო ძალაუფლების დეკონცენტრაცია კი ყოველ საზოგადოებაში იყო უფრო მეტი თავისუფლებების არსებობის გარანტია.

ინტერეს-ჯგუფების არსებობას როგორც პლურალიზმის მანიფესტაციას აქვს კიდევ მეორე დადებითი თვისებაც. მათი საშუალებით ხელისუფლებისათვის ხელმისაწვდომი ხდება მოსახლეობის ჯგუფების პოზიცია ამა თუ იმ უმნიშვნელოვანეს საკითხზე გადანყვეტილების მიღებად.

პლურალიზმი საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში, განსაკუთრებით პლურალიზმი რომელიც ემყარება ინტერეს-ჯგუფების

რანგირებას, მხარს უჭერს შეხედულებებს შორის დიდი სპექტრის დიფერენციაციას, კომპრომისების პოლიტიკას და უარყოფს ექსტრემიზმს როგორც პოლიტიკური პრობლემების მოგვარების გზას, უთუოდ მისაღებია. თუმცა პლურალიზმის მიმართაც გამოითქმება გარკვეული პრეტენზიები, რომლებიც ასევე გასათვალისწინებელია. ინტერეს-ჯგუფების, როგორც პლურალისტური ჯგუფების მიმართ გამოთქმული პირველი და ყველაზე ანგარიშგასაწევი შენიშვნა ეხება იმას, რომ ინტერეს-ჯგუფებიდან ხელისუფლებაზე ზეგავლენას ახერხებენ მხოლოდ ორგანიზებული და ხელისუფლების მიერ ლეგალურად მიჩნეული დაჯგუფებები. ამ ჯგუფების გარდა, დემოკრატიული საზოგადოებაში, რა თქმა უნდა, არსებობენ სხვა ჯგუფებიც, რომელთაც არა აქვთ ორგანიზებული ხასიათი. ეს ჯგუფები რაიმე სერიოზულ ზეგავლენას ხელისუფლებაზე მოკლებულნი არიან.

მეორე მნიშვნელოვანი შენიშვნა მიუთითებს იმაზე, რომ ინტერეს-ჯგუფების პლურალიზმზე მაშინ შეგვეძლებოდა საუბარი, ყველა ჯგუფი რომ ტოლი ძალისა და ზეგავლენისა იყოს. სინამდვილეში ეს ასე არ არის. ზოგიერთი ჯგუფი მთავრობაზე ზეგავლენის გაცილებით უფრო ქმედით საშუალებებს ფლობს ვიდრე დანარჩენი, ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ხელისუფლებაზე ზენოლის სისტემა ამ შემთხვევებშიაც უფრო ელიტარულ ხასიათს ატარებს ანუ ხდება იმის საპისპირო, რისი განხორციელების ნიშნულადაც მიიჩნეოდა იგი.

მესამე კრიტიკული არგუმენტი მიუთითებს, რომ საზოგადოებისათვის რომელიც დიფერენცირებულია პარტკულარული ინტერესების მქონე ჯგუფებად, არ იარსებებს საერთო, ნაციონალური ინტერესები. ქვეყანა, თავად სახელმწიფო, ასეთ პირობებში, მუდმივად ურთიერთდაპირისპირებული ჯგუფების ჯამი იქნება. თუმცა, არსებობენ ავტორებიც, რომელთაც სრულიად განსხვავებული თვალსაზრისი აქვთ და თეიან, რომ პლურალიზმი თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებაში მხოლოდ მოჩვენებითია. რაით მიღსის აზრით, მრავალფეროვანი ინტერეს-ჯგუფები ვერავითარ რეალურ ზეგავლენას ვერ ახდენენ პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღებაზე და, რომ ამგვარი ჯგუფების არსებობის და მოჩვენებითი ზეგავლენის მიუხედავად საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებას მართავს პატარა ინტერეს-ჯგუფი, რომელიც იღებს საბოლოო გადაწყვეტილებებს. ეს პატარა ჯგუფი არის პოლიტიკური ელიტა.

როგორც ვნახეთ, არსებობს არა მხოლოდ უარყოფითი, არამედ ინტერეს-ჯგუფებისა და ლობირების პრაქტიკის სასარგებლოდ მიმართული არგუმენტაცია. ავტორები რომელთაც საშუ-

ალო, შემრიგებლური პოზიცია უკავიათ, მიუთითებენ, რომ გადამწყვეტია არა ის ფაქტი, რომ ლობიზმს გააჩნია როგორც უარყოფითი, ასევე დადებითი მხარეები, არამედ ის, რომ მთლიანობაში იგი საფასურით შეთავსებადია დემოკრატიის პროცესთან. აღნიშნული თვალსაზრისიდან განსაკუთრებით ესმევა ხაზი იმას, რომ ლობისტები, რომლებიც მხარდაჭერას ეძებენ ყველგან და ყველაფერში, პოლიტიკურ პროცესებში ითრევენ მოსახლეობის შეძლებისდაგვარად ფართო ფენებს, რაც ესოდენ მნიშვნელოვანია დემოკრატიის პროცესისათვის.

ლობიზმის მეორე დადებითი ნიშანი კანონმდებელთა ინფორმირებულობაა. როგორც წესი აღმასრულებელ და საკანონმდებლო ხელისუფლებას მასმედია ვერ აწვდის დეტალურ ინფორმაციას ყოველი კონკრეტული საკითხის ირგვლივ, ხოლო მოხელე ბიუროკრატიის შტატი გადატვირთულია სამუშაოთი. ამ პირობებში ლობისტები წარმომადგენლობით და აღმასრულებელ ორგანიზაციებს რეალურად ესმარებიან საინფორმაციო ვაკუუმის შევსებაში. სწორედ ამიტომ ამერიკელი კონგრესმენები ხშირად ხედებიან ლობისტური ორგანიზაციების წარმომადგენლებს და საკმაოდ როს უთმობენ მათთან საუბარს.

ლობისტების მესამე მნიშვნელოვან ფუნქციას მოყარაულე ძალის სამხასურს ადარებენ, როდესაც ლობისტები განგაშს ტყენ მაშინვე, როგორც კი მიმდინარე პოლიტიკა სერიოზულად ემუქრება მათ სასიცოცხლო ინტერესებს. ამგვარი ფუნქციის აღსრულებით ლობისტები მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნიან შემოწმებისა და ბალანსირების პოლიტიკისათვის.

დაბოლოს, ინტერეს ჯგუფების და ლობირების პრაქტიკის კიდევ ერთი და სხვებზე არანაკლებ მნიშვნელოვანი ფუნქცია ისაა, რომ ისინი ხელს უწყობენ სამოქალაქო ინტერესების ხელისუფლებაში შეღწევას. ეს ინტერესები ნაწილდება არა მხოლოდ საცხოვრებელი რეგიონების მიხედვით, როდესაც გათვალისწინებული იქნებოდა, ვთქვათ, ზღვის ან მთის მცხოვრებთა ინტერესები, არამედ სხვადასხვა პროფესიების, თუ რელიგიურ-ეთნიკური უმცირესობების ინტერესებიც. ლობისტები ყველა მათგანის რანგირების წყალობით გაცხადებული სახით ქმნიან სოციალური ინტერესების მთელ სპექტრს.

პოლიტიკური ელიტის, როგორც ძირითადი ინტერეს-ჯგუფის შესახებ არსებული მოსაზრებები უფრო მატ სოლიდულობას შეიძენენ, თუკი არ შემოვიზღუდებით მხოლოდ საშინაო პოლიტიკური ფაქტორებით და თვალს შევავლებთ საგარეო ურთიერთობების გაძლიერების პრაქტიკას. რა თქმა უნდა, საგარეო და საშინაო პოლიტიკური ურთიერთობები არ არის ერთმანეთისაგან გადა-



ულახავი ზღუდით დაცვილებული. კონფლიქტებმა არაბულ სამყაროში შეიძლება გამოიწვიოს ნავთობპროდუქტებზე ფასების მკვეთრი ზრდა და მნიშვნელოვანი სასიათის პრობლემები ამ რეგიონიდან დიდად დაცვილებულ ევროპისა თუ ამერიკის ქვეყნებში, მაგრამ საგარეო ურთიერთობების ექსპერტების უმრავლესობის საერთო აღიარებით ეს სფერო დღემდე რჩება უაღრესად ავტონომიურ სისტემად, რომელსაც კონკრეტული პრობლემების გადაჭრაზე იშვიათად თუ იქონიებენ ზეგავლენას ფართო საზოგადოების წარმომადგენი ინტერეს-ჯგუფები. ამისდა მიუხედავად, ჩვეულებრივ, ის რასაც დემოკრატიული თუ დიქტატორული რეჟიმი ახორციელებს საგარეო პოლიტიკური ხაზით, კონფრონტაციაში არ მოდის ფართო საზოგადოების მოლოდინებთან. პოლიტიკოსები იტყულებულნი არიან ანგარიში გაუწიონ ამ მოლოდინებს. 1972 წლის საპრეზიდენტო არჩევნები ნიქსონმა დათმო სწორედ იმის გამო, რომ საერთო სამოქალაქო ინტერესები ვიეტნამის ომის წინააღმდეგ იყო მიმართული. მსგავსადვე, 1980 წელს საპრეზიდენტო არჩევნებში კარტერის მარცხი მრავალმხრივ განაპირობა ამერიკელი ტყვეების ირანიდან გამოხსნის წარუმატებელმა ოპერაციამ.

ორგანიზებული ინტერეს-ჯგუფების სპეციალურ ნაირსახეობად უნდა მივიჩნიოთ შეერთებულ შტატებში გავრცელებული ე.წ. პოლიტიკურ აქციათა კომიტეტები (Political Actions Comity), რომელთა ძირითადი საქმიანობა საარჩევნო კამპანიების დაფინანსებაა. პოლიტიკური აქციების კომიტეტი პირველად შეიქმნა 1940 წელს, როდესაც ფედერალურმა კანონმდებლობამ აკრძალა საარჩევნო კამპანიების დაფინანსება მუშათა კომიტეტებისა და კორპორაციების მიერ. პირველი ამგვარი გაერთიანება პოლიტიკური განათლების კომიტეტი იყო, რომელმაც 1948 წელს დიდი როლი შეასრულა დემოკრატიების წარმატებაში. 1992 წლისათვის შეერთებულ შტატებში პოლიტიკური აქციების კომიტეტების რაოდენობამ ოთხი ათასს გადააჭარბა. არსებობს მრავალგვარი კომიტეტი დაწყებული სურსათის მოვაჭრეებიდან და დამკრძალავი კანტორების დირექტორებიდან, ისეთი სახის გაერთიანებებამდე, როგორიცაა, ვთქვათ "მოქალაქეები მხიარული მომავლისათვის", რომელიც ზრუნავს იმაზე, რომ კვალიფიციური იუმორი მინაოდოს ამერიკელებს.

PAC-ების საარჩევნო ხარჯები შეიზღუდა 1974 წლის კონგრესის დადგენილებით, რომელიც განაჩენდა, რომ ერთ კანდიდატზე რომელიმე ერთი არჩევნების პერიოდში მხარდამჭერ კომიტეტს გაეცა მხოლოდ 5.000 დოლარი. თუმცა, თუ კომიტეტი არ იყო პირდაპირ დაკავშირებული არც კანდიდატთან და არც იმ

პარტიასთან რომლის წევრიც იქნებოდა კანდიდატი, მაშინ დასაშვებად იყო მიჩნეული ხარჯების გაზრდა. შედეგად, 1993-1994 წლების კონგრესის არჩევნებში PAC-ებმა დახარჯეს 178 მილიონი დოლარი, რომელთაგან 28 მილიონი დემოკრატებმა მიიღეს, ხოლო 22 მილიონი რესპუბლიკელებმა. არჩევნების გარდა PAC-ები დიდძალ თანხებს ხარჯავენ ენ. "ნეგატიური რეკლამებისათვის" ამა თუ იმ პოლიტიკური მოღვაწეების საწინააღმდეგოდ.

ამგვარი ხარჯების არაკონტროლირებადი ზრდის საწინააღმდეგოდ შეერთებული შტატების ხელისუფლებამ ლობირების პრაქტიკის რეგულირება სცადა. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავდა ინტერეს-ჯგუფების არსებობის აკრძალვას, არამედ უფრო მათი მოღვაწეობის კონტროლს, იმის გარკვევას, თუ ვინ არიან ინტერეს-ჯგუფების წევრები, ვის ლობირებას ეწევიან ისინი და რამდენს ხარჯავენ ამ პროცესში. 1946 წელს გამოვიდა ლობირების რეგულირების აქტი, რომლის მიხედვითაც ლობისტურმა ორგანიზაციებმა ყოველ ოთხ თვეში ერთხელ ანგარიში უნდა გამოაქვეყნონ საკუთარი ლობისტური მოღვაწეობის შესახებ. სხვა კანონი, რომელიც ანგარიშს გაუწევდა ინტერეს-ჯგუფების საქმიანობას არ არსებობს. შედეგობაშია მისაღები ის გარემოებაც, რომ აღნიშნული კანონი როგორც არეგულირებს ინტერეს-ჯგუფების მოღვაწეობას ხელისუფლების მხოლოდ საკანონმდებლო შტოსთან. რაც შეეხება აღმასრულებელ ხელისუფლებას, მისი ლობირების გზები და მასშტაბები დღემდე გაურკვეველი რჩება. სწორედ ამიტომაც ითვლება, რომ ის რაც ცნობილი ხდება ფართო საზოგადოებრიობისათვის, ინტერეს-ჯგუფების მოღვაწეობის ძალზე მცირე მხარეს გვაცნობს. ვითარების შესაცვლელად 1978 წელს შეერთებული შტატების მთავრობამ მიიღო სამთავრობო ეთიკის აქტი, რომელიც ავალდებულებს როგორც საკანონმდებლო, ასევე აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების მაღალი თანამდებობის მოხელეებს, მათ უახლოეს თანაშემწეებს ყოველწლიურად შეაფასონ სამეციალური რეესტრი, რომელშიაც აღწერილი იქნებოდა მათი შემოსავლები, ხელფასი და ქონების ღირებულება. 1991 წელს კონგრესმა მიიღო ახალი დადგენილება, რომლის მიხედვითაც ხელისუფლების წარმომადგენლები ვალდებული არიან მიუთითონ ყველა მიღებული საჩუქრების შესახებ, თუ საჩუქარის ღირებულება აღემატება 100 დოლარს. როგორც კომენტატორები აღნიშნავენ, კანონი არადაამაყოფილებელია, რადგან იგი არ ავალდებულებს ხელისუფლების წარმომადგენელს განაცხადოს "საჩუქარის" შესახებ, თუკი ის ყოველდღე 100 დოლარამდე ღირებულოს იღებს საჩუქრად.

1993 წელს შტატების ხელისუფლებამ მიიღო ახალი კანონი,

რომელიც ლობისტური ორგანიზაციის გამოვლინებას ემსახურება. კანონს აქვს ორი ძირითადი მოთხოვნა: (1) ყოველი ორგანიზაცია, რომელიც ხარჯავს ან იღებს 5.000 დოლარზე მეტს ყველა ერთად აღებული კლიენტისაგან რომელთა ლობირებასაც ორგანიზაციამ ეწევა ან იღებს 1.000 დოლარზე მეტს თითოეული კლიენტისაგან, უნდა ჩაითვალოს ლობისტურ ორგანიზაციად; (2) ლობისტურმა ორგანიზაციებმა უნდა გაამზილონ თავიანთი კლიენტების გვარები, უნდა აღნიშნონ ფულადი დახმარების ოდენობა და ბოლოს, მიუთითონ იმ კანონზე ან პოლიტიკურ გადამწყვეტილებებზე, რომელიც მათი ლობირების ობიექტია.

ფორმალური ინტერეს-ჯგუფები, რომელთა ძირითად საქმიანობას ლობირება წარმოადგენს, გარკვეული პოლიტიკური, სოციალური თუ ეკონომიკური საკითხის ირგვლივ არა მხოლოდ შეხედულებათა ლიად დაფიქსირების საშუალებას წარმოადგენს, არამედ წარმოადგენს საშუალებას საზოგადოების გარკვეული ჯგუფისათვის იბრძოლოს ამ ინტერესების პოლიტიკური რეალიზაციისათვის. ინტერეს-ჯგუფებს, როგორც ვნახეთ, თავისი დადებითი და უარყოფითი თვისებები აქვთ, მაგრამ ყველა შემთხვევაში ისინი ღია საზოგადოებისათვის თანმხლებ ფენომენს წარმოადგენს. სწორედ ასეთ საზოგადოებაში შეუძლიათ ადამიანებს დაუფარავად გამობატონ თავიანთი პოლიტიკური ინტერესები და სცადონ მათი ლეგალური დაკმაყოფილება. შეერთებული შტატების მთავრობის მიერ მიღებული ინტერეს-ჯგუფებისა და ლობირების პრაქტიკის დამარეგულირებელი კანონები გვიჩვენებენ, რომ თავად კანონმდებლობა იქეთაა მიმართული, რომ მეტი გამჭვირვალობა შესძინოს ინტერეს-ჯგუფების მოღვაწეობას და არა იქეთ, რომ შეზღუდოს მათი პრაქტიკა.

## ძირითადი ცნებები

ინტერეს-ჯგუფები - ლობიზმი - ფორმალური  
და არაფორმალური ინტერეს-ჯგუფები

## კითხვები:

1. რა საერთო და განსხვავებული ნიშნები აქვთ ინტერეს-ჯგუფებსა და პოლიტიკურ პარტიებს?
2. როგორია მიმართება ლობირების პრაქტიკასა და ინტერეს-ჯგუფების ლობირების პრაქტიკას შორის?
3. რა თავისებურება ახასიათებს ინტერეს-ჯგუფების ლობირების პრაქტიკას ისრაელში?
4. რატომ აღმოჩნდა ისრაელი და ებრაული ლობი საერთაშორისო საზოგადოების ყურადღების ცენტრში?
5. რამდენად შეთავსებადია ინტერეს-ჯგუფების მოღვაწეობის პრაქტიკა დემოკრატიულ პროცესთან?

## დაგატეხითი ლიტერატურა

- დომინიკ კოლა "პოლიტიკური სოციოლოგია"
- Энтони Гидденс "Социология" Изд. Эдиториал УРСС, М., 1999
- James Rey "Global Politics" Houghton Mifflin Comp., 1990
- John C. Donovan, Richard E. Morgan, Christian P. Pothholm, "People, Power and Politics". Random House, 1986
- James Henslin "Social Problem". Prentice Hall, 1990

## მასმედია და პოლიტიკური ძალაუფლება

მასმედიის ფუნქციები და ზოგადი ამოცანები სრულიად განსხვავებულია სხვადასხვა პოლიტიკური რეჟიმის პირობებში. თუ ნიშნულად ტოტალიტარულ და დემოკრატიულ რეჟიმს ავიღებთ, იოლად დავაფიქსირებთ, რომ არსებობს განსხვავება არა მხოლოდ ფუნქციებს შორის, არამედ თავად მასმედიის სტრუქტურირების და ბუნების თვალსაზრისითაც. თუმცა, როგორც არ უნდა იყოს ეს სხვაობა, ორივე მათგანისათვის ერთნაირად დამახასიათებელია ის, რომ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები მჭიდროდ უკავშირდება პოლიტიკური ძალაუფლების ფენომენს.

არსებობს მოსაზრება, რომელიც ტოტალიტარული რეჟიმების არსებობას განუხრელად აკავშირებს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების გაჩენასთან. ამ თვალსაზრისის მიხედვით, ყოველგვარი საუბარი და დავა რეჟიმის ტოტალიტარულობა-ავტორიტარულობაზე მასობრივი პროპაგანდისტული საშუალებების გაჩენამდე, სრულიად უადგილოდ ითვლება. სხვათა შორის, ეს მოსაზრება ერთ-ერთი არგუმენტთაგანია, რომელიც გამოიყენება პოპერის ნინალმდეგ, რომელიც პლატონის პოლიტიკურ შეხედულებებს ტოტალიტარიზმის წინამორბედად მიიჩნევს. პლატონის "სახელმწიფო", ამბობენ პოპერის ოპონენტები, შეუძლებელია მივიჩნიოთ ტოტალიტარული რეჟიმის პროგრამულ დოკუმენტად თუნდაც იმის გამო, რომ იგი არ ითვალისწინებდა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს, რომლებიც შეიძლებოდა გამოყენებული ყოფილიყო ტოტალიტარული განწყობების საზოგადოებაში ჩამოსაყალიბებლად. არადა ვერ ვიტყვით, რომ ინფორმაციის გავრცელების მნიშვნელობა სახელმწიფოსათვის უცნობი იყო ძველი ავტორებისათვის. არისტოტელეს ცნობილი თეზისი, რომ სახელმწიფოს საზღვრები ვრცელდება იქამდე, სადამდეც პეროლდის ხმა, სრულიად საპირისპიროში გვარწმუნებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ტოტალიტარული რეჟიმი აქტიურად იყენებს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს საკუთარი მიზნებისათვის და როგორც ზემოთ აღინიშნა, ინფორმაციის საშუალებები კი მჭიდროდაა დაკავშირებული ხელისუფლებასთან, ის ვერ ჩაითვლება "მეოთხე ხელისუფლებად". აქ ხელისუფლების ძალაუფლებასთან იდენტიფიცირების გამო, მათ არავითარი დამოუკიდებლობა არ გააჩნიათ. ტოტალიტარულ და ავტორიტარულ რეჟიმებ-

ში მასმედია მკაცრი ცენზურის ქვეშ იმყოფება და იმართება ცენტრალიზებული წესით სახელმწიფო და პარტიული მოხელეების მიერ. ყოფილი საბჭოთა კავშირისათვის, მაგალითად, დამახასიათებელი იყო პერიოდული გამოცემების დიდი სიმრავლე. არსებობდა ჟურნალ-გაზეთების ფართო დიფერენციაცია როგორც პროფესიული თვალსაზრისით (არსებობდა, ვთქვათ, მედიკოსების, მასწავლებლების, ეკონომისტების ჟურნალ-გაზეთები, რომლებიც ორიენტირებულნი იყვნენ შესაბამისი პროფესიული საკითხების გაშუქებაზე "პარტიული პოზიციებიდან"), ასევე ცენტრალური და რესპუბლიკური მნიშვნელობების საშუალებებით, რომელთა ერთი ნაწილი ნაციონალურ ენაზე გამოიცემოდა. მასმედიის ამგვარი სიმრავლის მიუხედავად, პარტიული კონტროლი მათზე გამორიცხავდა აღნიშნული ჟურნალ-გაზეთების დამოუკიდებლობას. ე.წ. თავისუფალი პრესის არარსებობა, სრულად შეესატყვისებოდა ტოტალიტარული რეჟიმის ბუნებას და მის ამოცანებს. ვკადოთ უფრო ნათელი გავხადოთ ეს ამოცანები. აქვე მივუთითებთ, რომ ყოველივე რაც ითქვა პრესის შესახებ, სრულად და შესაძლოა უფრო მეტი აზრით ვრცელდება ტელევიზიაზე, რომლის ზეგავლენის ძალა მომხმარებელზე საგრძნობლად აღემატება პრესას.

პირველი ფუნქცია, რომელიც ტოტალიტარული რეჟიმი აკისრებს მასმედიას, არის მოქალაქეთა იდეოლოგიური დამუშავება. საბჭოთა მასმედიას საკუთარი "წელილი" შექმნდა როგორც "ახალი ადამიანის" ჩამოყალიბებაში, ასევე მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეალების განმტკიცებაში. იდეოლოგიური დამუშავება გულისხმობდა რიგი ფაქტების იდეოლოგიურ რეინტერპრეტაციაში ან უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, შეფერადებაში. მიმდინაე პოლიტიკური და ეკონომიკური ხდომილებები განიხილებოდა "მარქსისტული ხედვიდან" რაც იმას ნიშნავს, რომ ამგვარად მომართული მასმედია არ იცნობს ფაქტს როგორც ასეთს, როგორც ნეიტრალურ ფენომენს, რომელიც მომხმარებელს მიენოდებოდა წმინდა სახით, დამოუკიდებლად ყოველგვარი შეფასებითი მსჯელობებისაგან. ამ აზრით, ტოტალიტარიზმში მასმედია ნამდვილად შეიძლება ჩაითვალოს სინამდვილის გამრუდებულ სარკედ, რაც ესოდენ კარგად აქვს აღწერილი ორუელს თავის ცნობილ რომანში "1984".

ის ფაქტები და მოვლენები, რომლებიც არ ექვემდებარებოდა იდეოლოგიურ გადაშუშავებას საგანგებოდ იჩქმალეობოდა. როგორც გორბაჩოვის "გლასტნოსტის" ეპოქამ აჩვენა, არცთუ ისე დიდ დროში ამგვარი ფაქტების რაოდენობა საკმაოდ დიდი იყო და გარდაქმნის ხანის საბჭოთა მასმედიის საოცარი ბუმი სწორედ იმით უნდა აიხსნას, რომ საზოგადოებას შეახსენეს უამრავი

უცნობი მოვლენა, რომელმაც წარსული სრულიად სხვა სახით წარმოადგინა.

ტოტალიტარული მასმედიის კიდევ ერთი ფუნქცია პოლიტიკური ძალაუფლების მანიფესტაციაში მდგომარეობდა. პრესას მხოლოდ სახელისუფლებო გადანწყვეტილებები კი არ მიჰქონდა მასებამდე, არამედ ძალაუფლების მოძრაობას გაახშიანებდა. პოლიტიკური გადანწყვეტილებები, ცხადია, წარმოიდგინებოდა ყოველგვარი კომენტარის, თუ ანალიზის გარეშე. შესაბამისად, კრიტიკული სტატია რომელიმე ცნობილი პიროვნების შესახებ ნიშნავდა მის მიმართ არა იმდენად ხელისუფლების უარყოფითი დამოკიდებულების გამოხატულებას, არამედ თავად უარყოფას, რასაც ხშირად მოსდევდა რეპრესიები, თუ თავად კრიტიკული სტატია თავად არ იყო მოსტფაქტუმ, რეპრესიის გაცხადება.

ტოტალიტარული მასმედიის ასეთი ხასიათი დიდად იყო განპირობებული "იდეების ბაზრის" არ არსებობით ან, რაც იგივეა, რომ ხელისუფლებას ჭეშმარიტების ფლობის მონოპოლია ჰქონდა. ალბათ უპირველეს ყოვლისა სწორედ ამ პუნქტშია განსხვავება მასმედიის ფუნქციებსა და ამოცანებს შორის დემოკრატიულ და არადემოკრატიულ ქვეყნებში. როგორც ეკონომიკაში, თუ გვსურს გავიგოთ რომელი საჭონელია უკეთესი, ამისათვის უნდა დავამკვიდროთ არჩევანის შესაძლებლობა და მოვიპოვოთ მონოპოლია, მსგავსადვე იდეების სფეროში მასმედია უნდა გათავისუფლდეს ხელისუფლების კონტროლისაგან იმისათვის, რომ შეხედულებათა თავისუფალმა გაცვლა-გამოცვლამ ჭეშმარიტების გარკვევის საშუალება მოგვცეს. შედეგებით, მონოპოლია მასმედიაზე იგივეა, რაც სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვა. თავისუფალი ბაზრის პრინციპები დემოკრატიულ ქვეყნებში არ შემოიზღუდება მხოლოდ ეკონომიკის სფეროთი და მოიცავს საზოგადოების ყველა ინსტიტუტს, მათ შორის მასმედიასაც. ამ უკანასკნელს ხშირად ადარებენ იდეების თავისუფალ ბაზარს, რომელიც, თავის მხრივ, იდეების შემონახვის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს. შეხედულებებს შორის თავისუფალი გაცვლა-გამოცვლა ჭეშმარიტების დადგენის ძირითადი გზაა. ამიტომ, თუ მთავრობა ატყუალებს არასასურველ გამოცემას, ამით ის შეურაცხყოფს და არჩევანის საშუალებას უსპობს არა პუბლიკაციის ავტორ დისიდენტს, არამედ მკითხველს, რომელიც მოკლებული ხდება პრობლემაზე სხვადასხვა თვალსაზრისის გაცნობის და საცუთარი შეხედულების გამოუმუშავების შესაძლებლობას. მსგავსი პირდაპირი ცენზურა დემოკრატიულ ქვეყნებში წარმოუდგენელია. ერთადერთი შეზღუდვა, რომელსაც ზოგიერთ დემოკრატიულ ქვეყანაში ჰქონდა ადგილი ომის პერიოდში, არ გაცნობდა საშედრო ცენზურას.

შეერთებულ შტატებში პრესის თავისუფლება გარანტირებულია კონსტიტუციით და შესაბამისად ამერიკული პრესა, როგორც წესი, იოლად იგებს ხოლმე ამა თუ იმ პუბლიკაციის გამო გამართულ სასამართლო პროცესებს. ნიმუშად შეგვიძლია მოვიყვანოთ "ნიუ-იორკ თაიმის" მიერ პენტაგონის საიდუმლო მასალების გამოქვეყნების გამო გამართული გახმაურებული სასამართლო პროცესი (1971). ვინმე დანიელ ელსბერგმა, რომელიც მანამდე "რენდ კორპორეიშნის" ანალიტიკოსი იყო თავდაცვის დეპარტამენტიდან მოიპარა 7.000 გვერდის მოცულობის მასალა უმაღლესი საიდუმლოს გრიფით. მასალა ვიეტნამის ომს ეხებოდა. მისი ფოტოკოპიები ლანდსბერგმა გაზეთს მიჰყიდა. დოკუმენტები ამხელდა არაერთ სახელმწიფო და საშხედრო მოხელის უპასუხისმგებლობას. ცხადი ხდებოდა, რომ ისინი სისტემატურად ცრუობდნენ და კანონების უგულვებელყოფით ქვეყანა ომამდე მიიყვანეს. გაზეთმა მასალების შესწავლას რამდენიმე თვე მოანდომა და შემდეგ მისი სისტემატური ბეჭდვა დაიწყო. მალე საქმეში პრეზიდენტი ნიქსონი ჩაერია და ბეჭდვა შეაჩერეს. ამასობაში საქმე უმაღლეს სასამართლომდე მივიდა, რომელმაც პრესის გამამართლებელი განაჩენი გამოიტანა.

შეერთებულ შტატებში მასმედიაში ლიდერის მდგომარეობა უჭირავს რამდენიმე მსხვილ გაერთიანებას. პრესაში წამყვანი ადგილები უკავიათ ისეთ გამოცემებს, როგორიცაა მსხვილტანიანი გაზეთები, "ნიუ-იორკ თაიმისი", "ვაშინგტონ პოსტი", "იუ ეს ეი თუდეი", ჟურნალებს "ნიუსუიქი" და "თაიმი". რაც შეეხება ელექტრონულ მასმედიას, პირველი რადიო გადაცემების ტრანსლირება ამერიკაში დაიწყო 1920 წლიდან. წარმატებული საცდელი სინჯების შემდეგ, მსხვილ ქალაქებში ძალზე მალე გაჩნდა რადიოქსელი. შეერთებულ შტატებში ელექტრონულ მასმედიაში ისეთივე მდგომარეობაა როგორც პრესაში: ძირითადი საშუალებები კონცენტრირებულია რამდენიმე მსხვილი კომპანიის ხელში. აქ წამყვანი პოზიციები თავიდანვე დაიკავეს ისეთმა კომპანიებმა, როგორიცაა NBC (National Broadcasting Company), CBS (Columbia Broadcasting Company), ABC (American Broadcasting Company). მოგვიანებით, მათ დაემატათ CNN (Cabel Network News)-ი. ნაციონალური ელექტრონული მასმედიის განვითარებას ამ ქვეყანაში დიდად შეუწყო ხელი იმ გარემოებამ, რომ ბიზნესმენებმა სწრაფად აუღეს ალლო ელექტრონულ მასმედიაში რეკლამის განთავსების მომგენიანობას და დიდი ფულის ჩადება დაიწყეს რეკლამაში.

ზემოთმოყვანილი სასამართლო პროცესის მაგალითი იმაზედაც მეტყველებს, რომ ამა თუ იმ მასალის პუბლიცირება დიდად არის დამოკიდებული მასმედიის, თავად ჟურნალისტების პოზიციაზე.



"ნიუ-იორკ თაიმსი", ისევე როგორც დანიელ ელსბერგი ვიეტნამის ომის საკითხში მემარცხენე პოზიციებზე იდგნენ და ნეგატიურად აფასებდნენ ომს თავისი შედეგებით. აქედან მივდივართ უფრო ფართო მოცულობის პრობლემასთან - არიან თუ არა მასშედი, უფრო ფართოდ ყურნალისტები პოლიტიკურად ნეიტრალური.

მასშედიის თავისუფლებას ემუქრება ერთი მხრივ პირდაპირი ცენზურა, რომლის თაობაზედაც უკვე ვისაუბრეთ, ხოლო მეორე სპონსორებისა და მფლობელების კონტროლი. თუ მასობრივი საინფორმაციო საშუალების მფლობელია, ვთქვათ, თამბაქოს მწარმოებელი კომპანია, ძნელი წარმოსადგენელია, რომ მასში გამოჩნდეს ინფორმაცია ან, მით უფრო მოწოდება თამბაქოს ნევის შეწყვეტის თაობაზე მისი მავნებლობის გამო. შეერთებულ შტატებში ამგვარი ვითარება გაბატონებული იყო 60-იან წლებამდე. ვიეტნამის ომმა რადიკალურად შეცვალა სიტუაცია. მასშედიში მოვიდა განათლებული, პროფესიულად მომზადებული ახალი თაობა, რომელიც გაბედულად გამოსთქვამდა საკუთარ აზრს. ეს აზრი უმეტსწილად მასშედიის მფლობელების და სახელმწიფო მალალი რანგის მოხელეების შეხედულებათა საპირისპირო იყო. თანამედროვე დემოკრატიებისათვის სწორედ ამგვარი სტანდარტებია დამახასიათებელი. მაგრამ მეორე მხრივ, ამგვარი ვითარება ახალ პრობლემას წარმოშობს: ხომ არ არის ამიტომ მასშედი აბსოლუტურად დამოუკიდებელი და თუ ეს ასეა, მაშინ ვინ დაიცავს მოქალაქეებს, გნებავთ სახელმწიფო მოხელეებს დაუშვასხურებელი კრიტიკისაგან, რაც არც თუ ისე იშვიათია.

აღნიშნული და მსგავსი პრობლემები, რომელიც ძალზე მწვავედ დგას ქართულ მასშედიასთან დაკავშირებით, რაზედაც უფრო ფართოდ ქვემოთ ვისაუბრებთ, მხოლოდ ქართული სინამდვილის პრობლემებს არ წარმოადგენს. ასეთივე პრობლემები დგას სხვა ქვეყნებშიც. ამერიკელებმა დემოკრატიული სტანდარტების გამოდევნებით მასშედიას თვითკრიტიკა დაავალეს. 1973 წელს შეიქმნა ახალი ამბების ნაციონალური საბჭო, რომელსაც ნიუ-იორკის მეოცე საუკუნის ფონდმა 400.000 დოლარის გრანტი გამოუყო. საბჭოს ამოცანა იყო პრესის არაობიექტურობის, ბრალდებების და უსამართლობის გამოძიება იყო. გავლენიანი პრესის წარმომადგენლებმა უარყვეს ამ ორგანიზაციასთან თანამშრომლობის შესაძლებლობა. გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ, პრესტიჟს, მხარდაჭერას და შემდგომ დაფინანსებას მოკლებულმა საბჭომ 1985 წელს არსებობა შესწყვიტა. ზოგიერთ გავლენიან გაზეთში დროდადრო ჩნდება ხოლმე ე.წ. რედაქტორის სვეტი, რომელშიაც იბეჭდება კრიტიკული მასალა ამა თუ იმ პუბლიკაციის საინფორმაციოდ. სხვა უფრო სერიოზული შეზღუდვა პრესას შეერ-

თებულ შტატებში დღეისათვის არ გააჩნია. საერთოდ, პრესა, რომელიც კონსტიტუციის პირდაპირი დაცვის ობიექტია, თავისუფლების თვალსაზრისით გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაშია, ვიდრე კომუნიკაციის ელექტრონული საშუალებები. არსებობს ინდივიდუალური ან ძალზე პატარა ტელე და რადიოსადგურები. კიდევ უფრო მეტია ლიცენზიის აღების მსურველი, მაგრამ რანდენადაც ელექტრონული მასმედიის რაოდენობა ისეთივე შეუზღუდავლი არ არის როგორც პრესისა და დამოკიდებულია თავისუფალ სიხშირეებზე, ამიტომ აქ ხელისუფლებას მასმედიის რეგულირების მეტი საშუალება აქვს.

ახალი ამბების ნაციონალური საბჭო არ ყოფილა სახელმწიფო ორგანიზაცია. მისი წევრობა მონანილის სურვილზე იყო დამოკიდებული, თუმცა იგი ფინანსირდებოდა მასმედიასთან პირდაპირი კავშირის არმქონე ორგანიზაციისაგან. ყოველივე ეს არ ნიშნავს, რომ დემოკრატიულ ქვეყნებში ხელისუფლება აბსოლუტურად სტერილურია მასმედიის რეგულირების სურვილისადმი. 1934 წელს შტატებში გამოსულმა კომუნიკაციის კანონმა ელექტრონული მასმედია დაავალდებულა ემოქმედა სამოქალაქო ინტერესების კარნახით. "სამოქალაქო ინტერესებში" იგულისხმებოდა მრავალი რამ, მათ შორის, ვთქვათ საარჩევნო კამპანიის დროს კანდიდატებისათვის ტოლი დროის გამოყოფა. იგივე კანონმა დააარსა კომუნიკაციის ფედერალური კომისია, რომელსაც მიეცა ძალაუფლება გამოემუშაებინა გადაცემების საზღვრითი წესები. ამ მანდატით აღჭურვილმა კომუნიკაციის ფედერალურმა კომისიამ 1949 წელს შეიმუშავა ე.წ. სამართლიანობის დოქტრინა, რომელიც ავალდებულებდა რადიო და ტელეკომპანიებს თანაბრად წარმოეჩინათ მოდავე მხარეების პოზიციები და ორივესათვის დაეთმოთ დრო. 1969 წლის ერთ-ერთ სასამართლო პროცესზე უმაღლესმა სასამართლომ უარყო მოსაზრება თითქოს "სამართლიანობის დოქტრინა" ეწინააღმდეგებოდა სიტყვის თავისუფლების კონსტიტუციურ ნორმას. მაგრამ 1980-იანი წლებიდან "სამართლიანობის დოქტრინა" მძიმე კრიტიკის ქვეშ მოექცა როგორც ელექტრონული მასმედიის ინდუსტრიის, ასევე თავად კომუნიკაციის ფედერალური კომისიისაგან. ისინი თითქმის ერთხმად მიიჩნევდნენ, რომ "სამართლიანობა" შიშოლად ხელსაყრელი ტერმინი იყო, რომლის ამოფარებითაც ხელისუფლება მასმედიის რეგულირებას ლამობდა. ბოლოს, 1987 წელს კომუნიკაციის ფედერალურმა კომისიამ გააუქმა "სამართლიანობის დოქტრინა", თუმცა, საქმე მის ირგვლივ ამით არ შეწყვეტილა. შემდგომ ათწლეულში, კონგრესმა, მისმა დემოკრატიულმა ნაწილმა ორჯერ მაინც მოინდომა კანონის რანგში კვლავ აეყვანა "სამართლიანობის დოქტრინა", მაგრამ პირველად

პრეზიდენტმა რეიგანმა ვეტო დაადო კანონპროექტს, ხოლო მეორედ მის სანინალმდევრად მობილიზებული იყო ძალზე ძლიერი კონსერვატიული ოპოზიცია, რომელიც დაუპირისპირდა "ინდივიდუალური თავისუფლებების" შეზღუდვას სახელმწიფოს მიერ.

აღწერილმა მოვლენების გათვალისწინებით, ელექტრონული მასმედიის უმრავლესობამ სექსის და ძალადობის დემონსტრაციის მომრავლების გამო გახშირებულ კრიტიკას უპასუხა დაპირებით, რომ მნიშვნელოვნად გამოასწორებდა პროგრამების ხარისხს და შინაარსს. ცხადია, რომ თუ არა სახელისუფლებო კონტროლის და რეგულირების კანონის შიში, ამგვარი დაპირების აღსრულება მასმედიის მიერ იმთავითვე სათუო იქნებოდა.

მასმედია დემოკრატიულ საქართველოში ძალზე ახალგაზრდაა საიმისოდ, რომ მისი მოღვაწეობიდან შორსმიმავალი დასკვნები გამოვიტანოთ. ელექტრონული მასმედიის ზეგავლენა ჩვენში, ისევე როგორც ყველგან, მოსახლეობაზე გაცილებით უფრო ძლიერია, ვიდრე პრესისა. დღევანდელ ქართულ მასმედიას თავისი ახალგაზრდობის და ქვეყანაში შექმნილი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარების გათვალისწინებით რამდენიმე სპეციფიკური თავისებურება გააჩნია. პირველი და ალბათ ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ მასმედია დღეს საქართველოში არ არის შეზღუდული სიტყვის თავისუფლების თვალსაზრისით რაიმე საკანონმდებლო აქტით. თუმცა, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მასმედიის თავისუფლება დამოკიდებულია ქვეყანაში საერთოდ მოქალაქეების თავისუფლების ხარისხზე. ამერიკული ფრიდომ ჰაუსის 1993 წლის მონაცემებით, რომელშიაც ქვეყნები დაყოფილი იყო თავისუფალ, ნახევრადთავისუფალ და არათავისუფალ სახელმწიფოებად, საქართველო ნახევრადთავისუფალ ქვეყნების სიაში მოხვდა. იმ დროისათვის ეს სულაც არ იყო ცუდი მაჩვენებელი. ყოფილი საბჭოური რესპუბლიკებიდან მის გვერდით აღმოჩნდა საქართველოსათვის ავტორიტული ისეთი ქვეყნები როგორცაა, რუსეთი, უკრაინა, ესტონეთი და ლატვია, ხოლო სხვა სახელმწიფოებიდან მექსიკა, ხორვატია და ა.შ. მხედველობაშია მისაღები, რომ საქართველომ უკან მოიტოვა თურქმენეთი, უზბეკეთი, ტაჯიკეთი, ჩინეთი და სხვ.

ქართული მასმედიის ბედ-იღბალზე დიდ ზეგავლენას იქონიებს კიდევ ის ფაქტი, რომ იშვიათი გამოჩაქოსის გარდა, მასმედია ნამგებიანია და უჭირს საკუთარი თავის შენახვაც კი. აქედან გასაგებია, რომ ყოველი გაზეთის ან ტელეარხის უკან, როგორც წესი, გავლენიანი მფარველი დგას, თუმცა მისი ვინაობა, როგორც წესი, "იდუმალებითაა მოცული". მასმედიის მნიშვნელოვანი ნაწილი არსებობს სხვადასხვა ფონდებისა და არასამთავრობო ორგანი-

ზაციების მიერ თავისუფალი მასმედიის განვითარებისათვის გამოყოფილი წამახალისებელი გრანტების საშუალებით, რაც მათ ნაწილობრივ თუ უჭირს ფინანსურ პრობლემებს. მასმედიის ფინანსური სიძნელების ერთ-ერთი მიზეზი მოსახლეობის დაბალ მსყიდველობითუნარიანობაშია, თუმცა გაცილებით უფრო არსებითია სარეკლამო განცხადებებიდან დაბალი შემოსავლები, რაც უფრო ქვეყნის არასასურველი საინვესტიციო კლიმატით უნდა აიხსნას.

საქართველოში შექმნილი მძიმე სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობა და კორუფციის გადაჭარბებით მიღწეული დონე, უზრუნველყოფს პროფესიას საკმარისად სარისკოს ხდის. კორუმპირებული ჩინოვნიკები რა თქმა უნდა უკიდურესი გაღიზიანებით ეკიდებიან, როდესაც მათ ბნელ საქმეებში ვინმე იქვეცება და განზრახული აქვს ზოგიერთი "საინტერესო" ფაქტი ფართო საზოგადოებისათვის საცნაური გახადოს. მასმედია კი სწორედ ამ შემთხვევებში ავლენს საკუთარ თავს, როგორც "მეოთხე ხელისუფლება". საქართველოს პრესა და ტელევიზია სამწუხაროდ ვერ ასცდა ისეთ არასასიამოვნო მოვლენას, როგორცაა დაკვეთილი წერილებით ამა თუ იმ არასასურველი პიროვნების დევნა ან, პირიქით, რომელიმე კორუმპირებული პირის დაუმსახურებელი გამართლება. ამისდა მიუხედავად, მთლიანობაში მასმედია უთუოდ დადებით როლს თამაშობს მძიმე, ტრანზიტულ ეპოქაში მცხოვრები ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. იმის გამო, რომ მასმედია აქტიურად განიხილავს უმწვავეს პოლიტიკურ და სოციალურ პრობლემებს, ინტერვიუებსა თუ რეპორტაჟებში უშუალოდ იმ პირების აზრს ამზეურებს, ვიზედაც დამოკიდებულია პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღება, მასმედია ქვეყნის მოსახლეობას პოლიტიკური ცხოვრების ფერხულში ამყოფებს. იქმნება მეტნაკლებად სწორი სურათი პრობლემების თანმხლები სირთულეების ან არსებული ვითარებაზე კონკრეტული პასუხისმგებელი პირის თაობაზე. ზოგჯერ ამის გათვალისწინებით ამბობენ, რომ მასმედიით უზრუნველყოფილი სიტყვის თავისუფლება ქართული დემოკრატიის ყველაზე ღირებული მონაპოვარია. ძნელია არ დავეთანხმოთ ამ შეფასებას.

### კითხვები:

1. რატომ უკავშირებენ ტოტალიტარული რეჟიმის წარმოშობას მასობრივი საინფორმაციო საშუალებების გაჩენას?
2. რა ფუნქციები აქვს მასმედიას ტოტალიტარულ რეჟიმში?
3. ცდილობს თუ არა დემოკრატიული სახელმწიფო ხელისუფლება მასმედიის კონტროლს?
4. მასმედიის კონტროლის რა არასახელისუფლებო საშუალებებზე შეიძლება საუბარი?

### დამატებული ლიტერატურა

- *Robert MacCenna "The Drama of Democracy" DPG, 1994*
- *Татиана Ушакова, Наталия Павлова "Слово в действии" Изд. "Алетейя" СПб, 2000*
- *Ван Дейк "Язык, познание, коммуникация". Изд. "Прогресс". М. 1989*

## ტ ი რ ო რ ი ზ მ ი   დ ა   პ ო ლ ი ტ ი კ უ რ ი ქ ა ლ ა უ ფ ლ ე ბ ა

გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში საბჭოთა სასაზღვრო დაცვის მფრინავმა პაერი-პაერის ტიპის რაკეტით ააფეთქა სამგზავრო თვითმფრინავი, რომელსაც შეერთებულ შტატებიდან კორეაში გადაჰყავდა მგზავრები. აღმოდებული თვითმფრინავი 300-მდე მგზავრით ზღვაში ჩაეშვა. ამ ინციდენტმა მამინ დიდი ხმაური გამოიწვია მთელ მსოფლიოში. საერთაშორისო საზოგადოება საბჭოთა კავშირს, მის შეიარაღებულ ძალებს ადანაშაულებდა გულქვაობასა და გადაჭარბებულ სისასტიკეში. საბჭოთა მთავრობისაგან მოითხოვდნენ დალუპულთა ოჯახებისათვის ფულადი კომპენსაციის გადახდას. თავის მხრივ, საბჭოთა ხელისუფლება იცავდა საზღვრის ხელუხლებლობის პრინციპს, ამართლებდა სამხედრო მფრინავის და მისი ხელმძღვანელობის მოქმედებას იმით, რომ სამგზავრო თვითმფრინავის ეკიპაჟი არ დაემორჩილა მოთხოვნას დაესვა თვითმფრინავი და შეესრულებინა სასაზღვრო დაცვის მითითებები. უფრო მეტიც, რუსები გამოთქვამდნენ ეჭვს, რომ თუმცა თვითმფრინავი მგზავრებით იყო სავსე და ჩვეულებრივ რეისს ასრულებდა, მასში დამონტაჟებული იყო საჯამუშო აპარატურა, რომლითაც ცდილობდნენ ინფორმაცია მოეპოვებინათ საბჭოთა გასაიდუმლოებული ობიექტების შესახებ.

იგივე ოთხმოციან წლებში "პანამერიკანის" სამგზავრო თვითმფრინავი 259 მგზავრით, რომელიც ლონდონ ნიუ-იორკის რეისს ასრულებდა, მოულოდნელად აფეთქდა შოტლანდიაში, დასახლებული პუნქტის, ლოკერბის თავზე. ყველა მგზავრი დაიღუპა. მათთან ერთად დაიღუპა კიდევ 11 ლოკერბის მცხოვრები. როგორც ბრიტანეთის ხელისუფლების და შეერთებული შტატების სადაზვერვო სამსახურების მიერ მოძიებული მასალიდან გამოირკვა, თვითმფრინავი დაიღუპა მასში ჩამონტაჟებული ასაფეთქებელი მონაცობილობით. ძიებამ აჩვენა ისიც, რომ აფეთქება ორგანიზებული იყო პალესტინის გათავისუფლების სახალხო ფრონტის მიერ, ამ ორგანიზაციის გენერალური ხელმძღვანლის, პირადად ახმედ ჯაბრეელის მითითებით. ოპერაცია დაათინანსეს ლიბიამ და სირიამ, ხოლო მისი განხორციელების გეგმის და ტაქტიკის შემუშავებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო ირანმა.

აღწერილი ორი შემთხვევა ერთნაირი ტრაგიკული შედეგით

დასრულდა. მიუხედავად მათ შორის არსებული რიგი მსგავსებებისა, მხოლოდ მეორე იქნა შეფასებული, როგორც ტერორისტული აქტი. მიზეზი ამისა, არ შეიძლება ვეძიოთ იქ, რომ პირველი აფეთქების ავტორები იმთავითვე ცნობილნი იყვნენ და მოქმედებდნენ ღიად, დაუფარავად. ამერიკულ მხარეს რომ არ მიეღო რადიოსიგნალები და რადარებს არ დაეფიქსირებინათ მომხდარი ამბავი, ძნელი დასავჯერებელია, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელობა თავადვე ატყებდა ხმაურს. იმ შემთხვევაშიც კი აფეთქების ავტორთა ვინაობა უცნობი და საძიებელი რომ დარჩენილიყო, მეორისაგან განსხვავებით, პირველი არ დაკვალიფიცირდებოდა ტერორისტულ აქტად. რა არის მაშინ ტერორიზმი და რა შემთხვევაში შეგვიძლია ესა თუ ის ინციდენტი ტერორისტულ აქტად მივიჩნიოთ?

"ტერორიზმს" არაერთგვაროვანი მნიშვნელობა აქვს. ძალზე ფართო გაგებით, ტერორისტულად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ნებისმიერი ძალადობის თუ დაშინების აქცია. ყოველ შემთხვევაში სიტყვის ლათინური ძირი, რომელიც შიშს და საშინელებას უკავშირდება, მისი ამგვარი გამოყენების საშუალებას იძლევა. ამისდა მიუხედავად, თუ ტერორიზმს წმინდა პოლიტიკური მნიშვნელობა გვანტერესებს, მისი მოცულობა გარკვეული მიმართულებებით უნდა შევზღუდოთ.

ტერორიზმი პირდაპირი სახით არ შეიძლება გახდეს პოლიტიკური ძალის თეორიის განხილვის ობიექტი. პოლიტიკური ძალის თეორიის საკითხების ჩამონათვალში ძნელად თუ შევხვდებით პარაგრაფებს, რომლებიც ტერორიზმის არსებას და ბუნებას ახალი ზებდეს. ერთ-ერთი მიზეზი ამისა გახლავთ ის გარემოება, რომ ტერორიზმი არ შედის პოლიტიკური ძალის მაკონსტიტუირებელი პოზიტური ელემენტების სიაში. მეორე მხრივ, ვერც იმ ვითარებას დავტოვებთ ყურადღების გარეშე, რომ ტერორიზმი და ტერორისტული ორგანიზაციები არა მხოლოდ ანგარიშგასაწევ პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენენ, არამედ ძალზე ხშირად კონფლიქტში არიან ხელისუფლებასთან და არა მხოლოდ ერთი რომელიმე ქვეყნის ხელისუფლებასთან, არამედ საერთაშორისო თანამეგობრობასთანაც კი. ტერორისტული ორგანიზაციების სხვა პოლიტიკურ ძალებთან ბრძოლის ძირითადი მახასიათებელი ნიშანი ტერორიზმის მარგინალურ, არალეგიტიმურ ხასიათში მდგომარეობს. ამა თუ იმ პოლიტიკურ პარტიას, ხელისუფლების სათავეში მყოფ ძალებს შეიძლება დაუპირისპირდნენ სხვა პოლიტიკური ძალები ან პოლიტიკური პარტიები, მაგრამ დაპირისპირების ეს ფორმები პოლიტიკური თამაშის წესებს მიუყვება მაშინ, როდესაც ტერორისტული ბრძოლის ფორმები სრულიად განსხვავებულია და

თავისი ბუნებით აპოლიტიკურად ითვლება. ტერორიზმის ერთ-ერთი გავლენიანი კონცეფციის მიერ მიჩნეულია, რომ ტერორიზმს გაცილებით უფრო მეტი აქვს კრიმინალთან, ვიდრე საკუთრივ პოლიტიკასთან.

ამგვარი ახსნა-განმარტება ერთი შეხედვით ტრივიალურია და აქ თითქოს განსაკუთრებით ჩასაძიებელი არაფერია, მაგრამ არსებობს არცთუ იოლი კითხვები, რომლებზე პასუხის ძიება გვიბიძგებს უფრო ფრთხილად განვიხილოთ ტერორიზმის არსი. მართლაც, ჯერ ერთი, ტერორიზმის პოლიტიკური ხასიათის უარყოფის შემთხვევაში, შეუძლებელი იქნება მისი ჩვეულებრივი კრიმინალისაგან განსხვავება. მაგრამ, მეორე მხრივ, თუ ბაზისურად გაეიხდით მტკიცებას იმის შესახებ, რომ ტერორიზმი არის "ძალის გამოყენება პოლიტიკური მიზნებით", მაშინ გაგვიჭირდება უმრავლესობისათვის მისაღები ახსნა დაუძებნოთ კითხვას, თუ რატომ უნდა ჩავთვალოთ რომელიმე დიქტატორის მკვლელობის ორგანიზატორი პირი ან პირთა ჯგუფი ტერორისტებად და დამნაშავეებს გავუთანაბროთ მაშინ, როდესაც რომელიმე ქვეყნის საშეგდრო მფრინავის ბრძანების თანახმად მოქმედება, რასაც შეიძლება ათეულობით ადამიანი შეენიროს, თუ გმირობად არა, მოვალეობის აღსრულებად მაინც ითვლება. იმისათვის, რომ სწორი ორიენტირი შევიძინოთ მსგავს კითხვებზე პასუხისათვის, ჯერ საჭიროა ტერორიზმის და ტერორისტული მოქმედების მართებული ცნება შევიმუშაოთ.

კითხვაზე - "რა არის ტერორიზმი"? - არ არსებობს მარტივი პასუხი. უმრავლესობისათვის მისაღები დეფინიციის მოძიება, არაერთი დისკუსიის ობიექტი ყოფილა. ძალზე ზოგადი აზრით, უფრო სავალი აზრის დონეზე, ვიდრე თეორიული ანალიზის შედეგად გამოიმუშავებული განსაზღვრებით, ტერორიზმი პოლიტიკური ძალადობაა მიუღებელი ფორმებით. ცხადია, ამგვარი თვალსაზრისი მთლად გამართული არ არის, რადგან ძნელია ვისაუბროთ იმის თაობაზე, თითქოს არსებობს ძალადობის მისაღები და მიუღებელი ფორმები. აქედან, შემოთავაზებულ განსაზღვრებას შეგვიძლია მეტი კონკრეტუკა შევძინოთ იმაზე მითითებით, რომ ტერორიზმი უდანაშაულო ადამიანების მიზანმიმართული, სისტემატური ხოცვა, დასახიჩრება და დაშინებაა იმ მიზნით, რომ მიღწეული იქნეს გარკვეული პოლიტიკური შედეგები. არც ეს განსაზღვრებაა იდეალური.

ზოგიერთი ავტორი (პენსლინი) ცდილობს ტერორიზმი დანაშაულის კატეგორიის კონტექსტში კი არ განიხილოს, არამედ ომის კატეგორიის კონტექსტში. ის ფიქრობს, რომ ტერორიზმი, განსაკუთრებით კი მაშინ თუ საქმე ეხება პოლიტიკურ ტერო-



რიზმს, ომის წარმოების ანალოგიით უნდა გავიგოთ, რადგან პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად ტერორიზმი იგივე საშუალებებს იყენებს, რასაც ომი, ანუ მიმართავს დაშინებას, ძალდატანებას, სიცოცხლისათვის საფრთხის შექმნას და შეიარაღებულ ძალადობას. ტერორისტი საკუთარი მიზნების განხორციელებას ცდილობს შიშის ატმოსფეროს შექმნით და უბრალო მოქალაქეების სამხედრო სამიზნეებად ქცევით.

სოციოლოგიური მონაცემებით, გასული საუკუნის 70-იანი, 80-იანი წლების ევროპელი ან ამერიკელი ტერორისტის ტიპიური მონაცემები ასეთია:

ასაკი:	20-დან 23 წლამდე
სქესი:	მამრობითი
ოჯახური მდგომარეობა:	უცოლო ან ცოლს გაცილებული
სოციალური წარმოშობა:	საშუალო ან მაღალი კლასის ურბანისტული ოჯახიდან
რეკრუტირების ადგილი:	უნივერსიტეტი
იდეოლოგია:	მარქსისტული
განათლება	2,5 წლიანი სწავლების პერიოდი კოლეჯში
პროფესია:	ადვოკატი, სახელმწიფო მოხელე, სოციოლოგი

რაც შეეხება მსხვერპლს, მათ შორის ყველაზე უფრო ხშირად აღმოჩნდებიან ზოლმე პოლიციის თანამშრომლები, დიპლომატები, ოფიციალური პირები, სამხედრო პერსონალი, ბიზნესმენები.

ტერორისტული აფეთქებების ყველაზე უფრო ხშირი ობიექტებია ბანკები, ბიზნესცენტრები და მარკეტები, სამხედრო დაწესებულების ობიექტები და სამთავრობო ოფისები. მძევლებად ყველაზე უფრო ხშირად, პოლიტიკური მოთხოვნების გასაკვეთებლად, აჰყავთ ბიზნესმენები ან ოფიციალური პირები.

ძალზე ზოგადი სახით, პოლიტიკურ ტერორიზმს სამ ნაწილად ყოფენ. ეს არის რევოლუციური ტერორიზმი, რეპრესიული ტერორიზმი და ნარკო-ტერორიზმი. რევოლუციურ ტერორიზმს განსაზღვრავენ როგორც სახელმწიფოს შიდა მტრების მიერ ხელისუფლების შეცვლის მიზნით მიმართულ ძალადობრივ საქმიანობას. ამისაგან განსხვავებით რეპრესიულ ტერორიზმს უკვე თავად

სახელმწიფო მიმართავს საკუთარი მოქალაქეების წინააღმდეგ იმ მიზნით, რომ მიაღწიოს მათ აბსოლუტურ მორჩილებას. დაბოლოს, ნარკოტერორიზმი წარმოადგენს ნარკობიზნესის და საკუთრივ ტერორიზმის უცნაურ ჰიბრიდს.

რევოლუციური ტერორიზმის აქტივობა შეიძლება ოთხ ძირითად მიზანს ისახავდეს:

1. დაჯგუფების გახშიანება ფართო საზოგადოებისათვის;
2. ტერორისტების უკმაყოფილების მიზეზების და მოტივების გაცნობა ფართო საზოგადოებისათვის.
3. მთავრობის უუნარობის დემონსტრაცია.
4. პოლიტიკური და სოციალური ცვლილებების მიღწევა ძალის გამოყენებით.

რეპრესიულს იმგვარ ტერორიზმს უწოდებენ, რომლის მომქმედი სუბიექტი ესა თუ ის პოლიტიკური რეჟიმი, ხოლო მსხვერპლი საკუთარი ქვეყნის მოსახლეობა. რა თქმა უნდა, შეიძლება სახელმწიფოს ამგვარ მოღვაწეობას "სახელმწიფო ტერორიზმი" ან "რეპრესიული ტერორიზმი" ვუწოდოთ, მაგრამ არსებობს ამგვარი მოვლენის სხვა ტერმინოლოგიით კვალიფიცირების შესაძლებლობაც. საკუთარი მოსახლეობის მასიური მკვლელობების მოწყობა რიგ შემთხვევებში (თუმცა არა ყოველთვის) აღინიშნება როგორც "გენოციდი". სწორედ ამ ტერმინით აღნიშნავენ კამბოჯაში პოლ პოტის სისხლიანი რეჟიმის მოღვაწეობას, როდესაც წითელმა კმერებმა სულ რაღაც 44 თვის განმავლობაში სიცოცხლეს გამოასალმეს საკუთარი ქვეყნის ორი მილიონი მოქალაქე. შეიძლებოდა კიდევ სხვა მაგალითების მოხმობა, როდესაც ესა თუ ის დიქტატორული რეჟიმი მხეცურად უსწორდება მოსახლეობას, ნერგავს შიშისა და სრული მორჩილების ატმოსფეროს, მაგრამ ჩვენ ვამჯობინებთ ამგვარ შემთხვევებს "დიქტატურა", "გენოციდი", "კლასობრივი წმენდა" ან "ანტისემიტიზმი" ვუწოდოთ და ისინი გავმიჯნოთ ტერორისტული აქციებისაგან, რომელიც მიმართულია ხელისუფლების, როგორც პოლიტიკური ძალის წინააღმდეგ. მოგვიანებით ამგვარი არჩევანის მიზეზები უფრო ნათელი გახდება.

რაც შეეხება ნარკოტერორიზმს, რომელიც ყველა ნიშანს ატარებს პოლიტიკური ტერორიზმისა, იგი ძირითადად ერთი ქვეყნის, კოლუმბიისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა და გამოწვეულია ამ ქვეყნის სოციალური, ეკონომიკური და ისტორიული თავისებურებებით. ვფიქრობთ, ნარკოტერორიზმის როგორც პოლიტიკური ტერორიზმის უნივერსალიზაცია, მისი ტიპიურ ნიმუშად წარმოდგენა, არასწორი იქნებოდა.

განვიხილოთ ოსმალეთის იმპერიაში სომხების მასიური ხოცვის ფაქტები, როდესაც ამ კამპანიის ინიციატორად თავად ოფიცია-

ლური ხელისუფლება გამოდიოდა. რა თქმა უნდა, შეიძლება იყოს ყოფილი საბჭოთა კავშირის სტალინური რეპრესიების დასახელება, როდესაც უდანაშაულო ადამიანების სისტემატური ხოცვის ორგანიზატორი კვლავ სახელმწიფოა, მაგრამ ჯერ ერთი, ამ ორ ისტორიულ ხდომილებას შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებაა და მეორეც სტალინური რეპრესიების შესახებ ჩვენმა უმრავლესობამ გაცილებით უფრო მეტი იცის, ვიდრე იმის თაობაზე, თუ როგორ განხორციელდა მსოფლიო ისტორიაში განოციდის სახელით შესული თურქეთის სომხური მოსახლეობის განადგურება. ნება მომეცით უფრო დეტალურად განვიხილოთ ისტორიული მოვლენები და მხოლოდ ამის შემდეგ გავაკეთოთ საჭირო დასკვნები.

თურქეთის იმპერიის მარცხმა ბალკანეთში მეცხრამეტე საუკუნის 70-იან, 80-იან წლებში თურქეთის სომხურ უმცირესობას შეუქმნა ილუზია, რომ ისინი ბალკანეთის სლავი მოსახლეობის მსგავსად მოახერხებდნენ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვებას. სომხებმა ჯერ კიდევ ბერლინის კონგრესზე, რომელმაც მოანერგა ბალკანეთის პოლიტიკური რუკა, წარმომადგენელი გაგზავნეს მოთხოვნით ქრისტიანი მმართველი დაენიშნათ თურქეთის სომხური პროვინციებისათვის, რომელიც დაიცავდა მათ შევიწროვებისაგან და წარმოადგენდა მათ ინტერესებს ხელისუფლებაში. ცხადია, სულთანმა აბდულ ჰამიდმა ამ მოთხოვნებს ყურადღება არ მიაქცია. მოგვიანებით სომხებმა, რომელთაც სოლიდური კავშირები ჰქონდათ არა მხოლოდ ევროპაში, არამედ ამერიკაშიაც კი, დაიწყეს საიდუმლო პოლიტიკური ორგანიზაციების შექმნა. 1881 წელს თურქეთის სომხეთის "დედაქალაქ" ერზურუმში შეიქმნა პირველი არალეგალური ორგანიზაცია "სამშობლოს დამცველები"; 1885 წელს უკვე ვანში შეიქმნა შემდეგი სომხური პოლიტიკური ორგანიზაცია "არმენაკანი", რომელმაც ევროპაში შექმნა "ფილიალი" ევროპის სომეხთა პატრიოტული ორგანიზაცია. 1887 წელს უკვე ჟენევაში შეიქმნა განაჩაკისტების, თურქეთის ისტორიაში პირველი სოციალისტური ორგანიზაცია. ეს ორგანიზაცია მიზნად ისახავდა თურქეთის იმპერიიდან სოციალისტური სომხეთის გამოყოფას. ბოლოს, თბილისში 1890 წელს შეიქმნა სომეხთა რევოლუციური ფედერაცია ანუ დაშნაკუტუნი. არც ერთი ამ ორგანიზაციათაგან დასაწყისში არ მიმართავდა ბრძოლის ძალადობრივ ფორმებს.

სულთანი აბდულ ჰამიდი შეაშფოთა სომხების ასეთმა აქტიურობამ. ის განვითარების ტენდენციებით ჩამოჰგავდა ბულგარელთა ბრძოლას დამოუკიდებლობისათვის. სულთანმა, რომელმაც არცთუ ისე დიდი ხნის წინ დაკარგა ეგვიპტე და პრაქტიკულად გამოძევებულ იქნა ევროპიდან, განიზრახა ყველანაირი ხერხით გამაგ-

რებულოყო აზიაში. მას სავსებით საფუძვლიანად აშფოთებდა რუსეთის სამხრეთული პრეტენზიები და სომეხთა მოძრაობას ამ კონტექსტში განიხილავდა. სულთანმა სომეხებთან ანგარიშის გასწორება მათთან ქურთების დაპირისპირებით სცადა. 1891 წლიდან სულთანმა დაიწყო არარეგულარული ქურთული პარამილიტარისტული დაჯგუფებების შექმნა. მათმა საერთო რაოდენობამ სულ რაღაც ერთ წელიწადში 15.000 კაცს გადააჭარბა. ამ ნაწილებმა დაიწყეს სომეხთა ქრისტიანულ კვარტალებზე თავდასხმა თურქეთის სხვადასხვა პროვინციაში. სომეხები სულთანის პროვოკაციას წამოეგნენ და დაიწყეს მისი სანინააღმდეგო პროკლამაციების გამოკერა თურქეთის სხვადასხვა ქალაქებში. პროკლამაციებში სულთანი ტირანად ცხადდებოდა და როგორც ქრისტიან, ასევე ქვეყნის მუსლიმ მოსახლეობას სომეხები ამბოხებისა და დესპოტი სულთნის დამბობისაკენ მოუწოდებდნენ. ამგვარმა გაუფრთხილებელმა მოწოდებებმა ხელები გაუხსნა აბდულ შამიდს. 1984 წლიდან მისი მითითებების საფუძველზე დაიწყო სომეხთა მასიური მკვლელობების კამპანია, რომელშიაც სულთანმა ქურთ მოხალისეებს რეგულარული ჯარიც დაახმარა.

სომეხების გენოციდის ოპერაციას ხელმძღვანელობდა შაკირა ფაშა, რომელიც ერთი პერიოდი ელჩად იყო მოსკოვში. მას მიზნად დაუსახეს სომეხების რაოდენობის მკვეთრი შემცირება სრული ლიკვიდაციის პერსპექტივით. რომელიმე ეთნიური ჯგუფის მიმართ განხორციელებული მსგავსი მოქმედება ჩვეულებრივ გენოციდად იწოდება. ამ ამოცანას შაკირა ფაშა დიდი გულმოდგინებით ასრულებდა. ბრძოლისუნარიანი სომხური მოსახლეობის განადგურების ოპერაციას თურქეთის რეგულარული ჯარი ახორციელებდა. მას სომხურ კვარტალებში შეპყვებოდა ქურთების ნაწილები, რომლებიც ხოცავდნენ უძღურებს და სდევნიდნენ გაქცეულებს, ძარცვავდნენ და ცეცხლს უკიდებდნენ სომეხების საცხოვრებლებს. სომეხების გენოციდი რამდენიმე წელი გაგრძელდა სხვადასხვა ინტენსივობით. მისი ბოლო კულმინაციური მომენტი იყო თავად სტამბოლში 1896 წელს მონყობილი სისხლიანი ორგები. ამ მოვლენის შემდეგ, ევროპული სახელმწიფოები, რომელთა ქონებას და მოქალაქეებს აშკარა საფრთხე შეუქმნა იმპერიის დედაქალაქში სიტუაციის არაკონტროლირებადი განვითარების პერსპექტივამ საქმეში ჩაერივნენ და სულთანს მოსთხოვეს აღედგინა ქვეყანაში მშვიდობა და წესრიგი.

თუ ხელისუფლების მიერ სომეხების მასიური მკვლელობების ისტორიას ტერორიზმის ჩვენი დეფინიციის თვალთახედვით შევაფასებთ, შეგვეძლო გვთქვა, რომ იგი სავსებით ეთანადება მას. მიუხედავად ამისა, აბდულ შამიდის მოქმედება, მისი გამოკვეთილი

პოლიტიკური მოტივებისა და ძალადობრივი ხერხებისა, ლიტერატურაში სწორედ გენოციდად კვალიფიცირდება და არა თუნდაც "სახელმწიფო ტერორიზმად".

გვინდა აქ კვლავ გავიხსენოთ ჩვენი სანყისი მინიშნება ტერორიზმის მარგინალურობის თაობაზე. ტერორიზმი, როგორც ძალადობის ფორმა რაღაც არალეგიტიმურია. ლეგიტიმურ ძალადობაზე მონოპოლია მხოლოდ სახელმწიფოს პრეროგატივაა და თუმცა აბდულ შამიდი არ იცნობდა ვებერის დოქტრინას, მას უთუოდ სჯეროდა, რომ ჰქონდა იმის უფლება რაღაც აკეთებდა. ამიტომ მოყვანილი მაგალითის და აღნიშნული მოსაზრების გათვალისწინებით, შეგვიძლია კორექტივი შევიტანოთ ტერორიზმის ჩვენს დეფინიციაში და მიუვითითოთ, რომ ტერორიზმი არასახელმწიფოებრივი სუბიექტის მიერ განხორციელებული ძალადობაა, რომელსაც გარკვეული პოლიტიკური მოტივები აქვს.

გადავინაცვლოთ ახლა ტერორის ობიექტისაკენ. შეიძლება თუ არა ძალადობის უმაღლესი ფორმა, ნებისმიერი ადამიანის მკვლელობა ტერორისტულ აქტად ჩაითვალოს. იქნებ ტერორისტულ აქტად ითვლება მხოლოდ გარკვეულ პირებზე და არა ყველა ადამიანზე ძალადობა. პრეზიდენტმა რეიგანმა უარყო ბეირუთში 1983 წელს 241 ამერიკელი სამხედრო მოსამსახურის მკვლელობის ტერორისტული ხასიათი "თავისუფლებისათვის მებრძოლთა" არაბული ორგანიზაციის წარმომადგენლების მიერ იმ მოტივით, რომ ეს უკანასკნელნი ცეცხლს უხსნიდნენ შეიარაღებულ ადამიანებს, რომლებიც იქ სამხედრო მისიით იყვნენ და არა უდანაშაულო მოქალაქეებს. შესაბამისად, შემთხვევები, როდესაც ერთი ქვეყნის მოქალაქეები ბრძოლას იწყებენ იგივე ქვეყნის რეგულარულ მილიტარიზირებულ დაჯგუფებასთან, რომელთაც ყველა საშუალება აქვთ ცეცხლით უპასუხონ მომხდურს, უფრო ამბობებად ითვლება, ვიდრე ტერორისტულ აქტად.

განვიხილოთ კიდევ ერთი შემთხვევა. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ალჟირში არსებული კონსტიტუციის ფარგლებში წარმატებას მიაღწია "ისლამური გამარჯვების ფრონტმა", რომელიც მისახლეობის ფართო ფენებში სრული მხარდაჭერით სარგებლობდა ჯერ ერთი, არსებული რეჟიმის არაკომპეტენტურობისა და კორუმპირებულობის გამო და მეორეც, მათ მიერ არაერთხელ დეკლარირებული ერთგულების გამო ისლამური იდეალებისადმი. "ისლამური გამარჯვების ფრონტმა" არჩევნების შედეგებით პარლამენტში მმართველი პარტიის სტატუსი მოიპოვა. ალჟირის გაბატონებულ ელიტასთან ახლო მდგომმა არაისლამური ორიენტაციის სამხედრო-პოლიტიკურმა წრეებმა, რომლებიც ვერ შეეგუენ გავლენის დაკარგვას ქვეყანაში,

გარევეს პარლამენტი და ქვეყნის სათავეში გენერალი ზერუალი მოიყვანეს. ზერუალს ძალზე გაუჭირდა დიქტატორობა. "ისლამური გამარჯვების ფრონტი", რომელსაც ხალხი უჭერდა მხარს, მას მძიმე პრობლემები შეუქმნა. "ფრონტი", რომელიც კანონგარეშედ გამოცხადდა, რამდენიმე ნაწილად დაიყო. ერთი მათგანი იატაკქვეშეთში გადაბარგდა და ტერორისტული საქმიანობა გააჩალა. სხვები ქვეყნის ძნელად მისადგომ რაიონებში გამაგრდნენ და ხელისუფლებას დაუმორჩილებლობა გამოუცხადეს, ხოლო მათ წინააღმდეგ გაგზავნილ სამხედრო ნაწილებს ნამდვილი პარტიზანული ომი გაუჩაღეს. ტერორისტებმა თავიანთ მსხვერპლად ჯერ ხელისუფლების წარმომადგენლები და მათ მიმართ ლოიალურად განწყობილი პირები გაიხადეს. მოგვიანებით, იმ მიზნით, რომ შეექმნათ უმართავი გარემო ქვეყანაში და რეჟიმისათვის სახელი გაეტყნათ საერთაშორისო წრეებში, დაერწმუნებინათ ისინი ხელისუფლების უუნარობაში, ტერორისტებმა ნამდვილი ნადირობა გააჩაღეს უცხოელ, განსაკუთრებით არაისლამური სარწმუნოების ტურისტებზე.

ვფიქრობთ, მოყვანილი მაგალითებიდან კარგად ჩანს ტერორისტული და არატერორისტული ძალადობის ფორმები. ტერორისტები მსხვერპლად ირჩევენ დაუცველ და უდანაშაულო ადამიანებს მაშინ, როდესაც "ფრონტის" ის დაჯგუფება, რომელიც შეიარღვეულ სამთავრობო ჯარებთან კონფლიქტში ჩაება, ამბოხებულებად უნდა მივიჩნიოთ.

არსებობს მოსაზრება, რომ სტანდარტულ სიტუაციებში ეს ორი ფენომენი კი არ თანაარსებობს, არამედ ერთმანეთს ენაცვლება სხვადასხვა ეპოქებში. მიაჩნიათ, რომ ტერორიზმი განვითარებული, ინდუსტრიული ქვეყნებისათვის არის დამახასიათებელი მაშინ, როდესაც ამბოხებულთა ბანაკების მოსაწყობად საჭიროა მიუდგომელი რეგიონების არსებობა ქვეყანაში. შესაბამისად, ამბოხებულები გაცილებით უფრო ძლიერ და ხანგრძლივ წინააღმდეგობას უწევენ სამთავრობო დაჯგუფებებს იმ ქვეყნებში, რომელთა მეურნეობა და ეკონომიკა სოფლის არაინდუსტრიულია, ემყარება სოფლის მეურნეობას და არა მრეწველობის განვითარებას. რევოლუციური ტერორიზმის თვალსაზრისით, რომელზედაც უკვე გვქონდა საუბარი, ტერორი, მხოლოდ ამბოხებულთა ბრძოლის ალტერნატიული საშუალებაა ქალაქის პირობებში.

ნიშანდობლივია, რომ ოფიციალური ხელისუფლება თითქმის იგივე მეთოდებით ებრძოდა ალყირულ დაპირისპირებული "ფრონტის" მებრძოლებს. პროვინციებში განლაგებული ამბოხებულების წინააღმდეგ, რომლებიც ხალხის მხარდაჭერით სარგებლობდნენ, ხელისუფლება აწყობდა სამხედრო ოპერაციებს, რისი მსხვერპლიც არაერთხელ გამხდარა სოფლის უდანაშაულო მოსახლეობა. რაც

შეეხებათ ტერორისტებს, რომელთა ხელში ჩაგდება ძალზე ძნელი იყო (მათი უმრავლესობა რელიგიური ფანატიზმის, თუ სხვა გარემოებების კარნახით, ხელისუფლებას დანებებას თვითმკვლელობას ამჯობინებდა), მთავრობის სპეცსამსახურები აღმოჩენის ადგილზევე ანადგურებდნენ.

განხილულ შემთხვევაში, განსხვავება მმართველი რეჟიმის მოქმედებასა და მისი საპირისპირო ძალის აქტივობას შორის, მხოლოდ ძალადობის ლეგიტიმურ და არალეგიტიმურ გამოყენებაშია. ხელისუფლების მოქმედებას ტერორისტულს ვერ ვუნოდებთ იმისა და მიუხედავად, რომ იგი ძალადობას მიმართავდა ხშირად შეუიარაღებელ და დაუცველ ადამიანებზე. მორალური თვალსაზრისით, ხელისუფლების და ტერორისტების მოქმედება, რა თქმა უნდა, ეკვივალენტურია, მაგრამ პოლიტიკური მოვლენების კონცეპტუალიზაცია, არ უნდა დაუქვემდებაროთ ჩვენს ღირებულებით ორიენტირებს და შეფასებით მსჯელობებს. ვალდებულნი ვართ მათ შორის მკვეთრი ზღვარი გავავლოთ.

ვფიქრობთ, ახლა უკვე შეგვიძლია ცნებით დონეზე (და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ასე უნოდებენ მათ) ტერორისტულებად მივიჩნიოთ ისეთი ორგანიზაციები, როგორცაა "ჰამაზი", "ჰეზბოლაჰი" მცირე აზიაში, ირლანდიის რესპუბლიკური არმია და ბასკური ეტა ევროპაში ან, ბოლოს, "სანდერა ლუმინოსა" (ნათელი გზა) სამხრეთ ამერიკაში.

მართალია ახლახანს ჩვენ საგანგებოდ გავემიჯნეთ ღირებულებით ორიენტაციას, ეს არ ნიშნავს, რომ ასეთივე დამოკიდებულება აქვს საზოგადოერივ აზრს ტერორიზმის მიმართ. პირიქით, "პალესტინის გათავისუფლების ორგანიზაციის" მოღვაწეობამ სახელი გაუტეხა მთელ მსოფლიოში პალესტინელებს ისევე, როგორც ეტას მოქმედებამ ესპანელ ბასკებს ტერორისტული დაჯგუფებების მხარდაჭერისათვის. შესაბამისად, ტერორიზმი დაიგმომა ხელისუფლებათა უმრავლესობის მიერ, რომლებიც შეძლებისდაგვარად არ წავიდნენ დათმობასა და გარიგებაზე ტერორისტულ ორგანიზაციებთან თუ ცალკეულ ტერორისტებთან. თუმცა არსებობს სრულიად საპირისპირო მიდგომებიც.

ალჟირის მოვლენების განხილვისას, ჩვენ არ მიგვითითებია, რომ ეს დაჯგუფება რომელიმე უცხო ქვეყნის ხელისუფლების მატერიალური ან ფინანსური მხარდაჭერით სარგებლობდა, მაგრამ არსებობს დე ფაქტო განსხვავებული პრაქტიკაც, როდესაც გარკვეული პოლიტიკური მიზნებიდან გამოსვლით, რომელიმე სახელმწიფო სერიოზულ მხარდაჭერას აღმოაჩენს ან სულაც თავად ქმნის ტერორისტულ დაჯგუფებებს. ასეთ შემთხვევაში ხდება ტერორიზმის ინტერნაციონალიზაცია და ის საერთაშორისო

პოლიტიკურ პრობლემად იქცევა.

ისრაელთან ომში ჩაბმული პალესტინელების დიდი ნაწილი, თავად "პალესტინის გათავისუფლების ორგანიზაცია", იძულებული გახდა სამშობლოდან გადახვეწილიყო. მათ აქტიურად დაუჭირა მხარი ორმა ქვეყანამ, ლიბიამ და საბჭოთა კავშირმა. პირველმა პალესტინელებს დაუთმო ტერიტორია, რომელზედაც სპეციალიზებული სამხედრო ბანაკები მოეწყო. სახელმწიფო ტერორისტულად ითვლება მაშინ, თუ ის მხარს უჭერს ამ ბანაკებში, საბჭოთა მილიონებით, რუსეთში, ჩეხოსლოვაკიაში, აღმოსავლეთ გერმანიაში დამზადებული იარაღით და ამუნიციით მარაგდებოდნენ და ინვრთნებოდნენ პალესტინელები. მათ საბჭოთა ინსტრუქტორები ნვრთნიდნენ. პალესტინელები ინვრთნებოდნენ არა მხოლოდ ისრაელის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის, არამედ სავსებით კონკრეტული ტერორისტული ოპერაციებისათვის. თავის დასაწყისში მოთხრობილი ისტორია, შოტლანდიის თავზე აფეთქებული თვითმფრინავის შესახებ, სწორედ ამ ბანაკების მკვიდრთა მიერ იყო განხორციელებული.

არ იქნება სწორი მხოლოდ საბჭოთა კავშირი დავადანაშაულოთ ტერორისტულ ორგანიზაციებთან ფარული კავშირისათვის. არანაკლები თანხები აქვს დახარჯული შეერთებულ შტატებს ცენტრალურ ამერიკაში ანტიისახელისუფლებო "კონტრას" ან ავღანელ ამბოხებულთა სანვრთელი ბანაკების მოსაწყობად და საბრძოლო უზრუნველყოფისათვის.

რადგანაც დაპირისპირებული ორი ზესახელმწიფო ვახსენეთ, რომლებიც ერთნაირად ჩათრეულნი იყვნენ ტერორისტულ ორგანიზაციებთან თანამშრომლობაში, შეიძლება გვეფიქრა, რომ ტერორიზმი ცივი ომის საკუთრება იყო, რომელიც განსაკუთრებით მკვეთრი სახით გამოვლინდა გასული საუკუნის 70-იან და 80-იან წლებში. სწორედ ამ პერიოდში მოხდა ყველაზე მეტი ტერორისტული აქტი მსოფლიოში, სწორედ ამ დროს იყო ატიხილი ყველაზე დიდი ხმაური მსოფლიოს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში.

რა თქმა უნდა, ტერორისტები მოქმედებათა უმრავლეს შემთხვევაში დაინტერესებულნი არიან ძირითადად არა იმით რაც შეიძლება მეტი ხალხი დახოცონ, არამედ იმით, რომ რაც შეიძლება მეტმა ადამიანმა გაიგოს მათი მოქმედებების და არსებობის შესახებ. ეს განსაკუთრებით იოლი ხდება მას შემდეგ, რაც ჩამოყალიბდა მასობრივი ინფორმაციის მსოფლიო ინდუსტრია. მაგრამ შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ტერორიზმი მხოლოდ მეოცე საუკუნისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა. ის არც მხოლოდ ცივი ომის საკუთრებაა. ტერორისტები და ტერორიზმი ჩვეულებ-



რივი მოვლენა იყო მეცხრამეტე საუკუნის ევროპასა და წინარევოლუციურ რუსეთში. ტერორიზმი, სულ მცირე, რომის იმპერიის დღეებიდან მაინც მოითვლის თავის არსებობას. იგი ხშირად იღებდა რელიგიურ-პოლიტიკურ სახეს სხვადასხვა კულტურებში, როგორც იყო პინდუსტი თავები, მუსლიმი ასასინები ან ებრაელი ზილოტები. ასასინებს არ ჭირდებოდათ არავითარი მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები ნამოქმედარის "პოპულარიზაციისათვის". ისინი მოქმედებდნენ სატახტო ქალაქებში, მასობრივი თავშეყრის ადგილებში და ასობით თვითმხილველის თვალწინ, წმინდა დღეებში მსხვერპლად ირჩევდნენ ყველაზე უფრო წარჩინებულ და თვალსაჩინო მოღვაწეებს.

რამდენადაც ტერორიზმი საერთაშორისო პრობლემად იქცა, სხვადასხვა ქვეყნების მთავრობები მჭიდროდ თანამშრომლობენ ერთმანეთთან მის წინააღმდეგ ბრძოლაში. სწორედ ამგვარი თანამშრომლობის შედეგად მოხერხდა იტალიური "წითელი ბრიგადების" და მათი ფრანგულ-გერმანული ორგულების ალაგმვა ევროპაში. მთავრობების მიერ ტერორისტების სტრატეგიისა და ტაქტიკის შესწავლამ, გამოცდილების გაზიარებამ, დროთა განმავლობაში ჩამოაყალიბა გარკვეული "მაქსიმები", რომელთაც მკაცრად იცავენ ხელისუფლებანი.

ამ წესებს შორის უპირველესია დაუთმობლობა. ყოველი ქვეყნის ხელისუფლება მაქსიმალურად ცდილობს არ აჰყვეს ტერორისტების მოთხოვნებს. თუმცა, ამავე დროს, მოლაპარაკებებისას მიზანშეწონილად ითვლება ტერორისტებს შეპირდე ყველაფერი, რასაც კი ისინი მოითხოვენ. საფრთხის ქვეშ დადებული პირობის დარღვევა არ ქმნის მორალურ დისკომფორტს.

ქვეყნები, რომლებიც გამოიხატა ტერორიზმს, საგანგებოდ ემიჯნებიან იმ სახელმწიფოებს, რომლებიც ტერორისტულ ორგანიზაციებს მატერიალურ და პოლიტიკურ მხარდაჭერას აღმოუჩინენ. ცდილობენ ასეთი ქვეყნები პოლიტიკური, ეკონომიკური და მულტივი დიპლომატიური ზენოლის ქვეშ იყოს. ანტი-ტერორისტული სახელმწიფოები ცდილობენ მოშალონ კომუნიკაციები ტერორისტებსა და მათ სპონსორ სახელმწიფოებს შორის, რომლებიც უზრუნველყოფენ პირველთა სიცოცხლისუნარიანობას. ითვლება, რომ ტერორისტების დამზარე სახელმწიფო თავადაა ტერორისტული და გამართლებულია მის მიმართ ძალის გამოყენება. ამგვარი მოქმედების ნიმუშს წარმოადგენდა ამერიკის სამხედრო საჰაერო ძალების მიერ ლიბიის ტერიტორიაზე განლაგებული პალესტინელთა ბანაკების დაბომბვა. მიუხედავად იმისა, რომ ინგლისის გარდა არც ერთმა ევროპულმა სახელმწიფომ მხარი არ დაუჭირა ამერიკელების ინიციატივას, ბანაკების

დაბომბვამ კადაფის ტერორისტების შემდგომი მხარდაჭერის სურვილი გაუნელა.

ჰენსლინის ზემოთ მოყვანილი თვალსაზრისი ტერორიზმის ომის ტერმინებით ანალიზის შესახებ, აშკარად ვერ უძლებს კრიტიკას. ამგვარი ანალიზის გაფართოება და რეალპოლიტიკური გამოყენება გვაიძულებდა დატყვევებული ტერორისტები განგვიხილა არა კრიმინალებად, არამედ სამხედრო ტყვეებად. შესაბამისად, მათზე გავრცელდებოდა არა სისხლის სამართალი, არამედ ომის სამართალი. არც ერთი სახელმწიფო, რომელიც ნუსს ტერორიზმის გამო, არ გაიზიარებს საქმის ამგვარ შემობრუნებას. რეალური ვითარება სრულიად საპირისპიროში გვარწმუნებს და ტერორისტებს სდევნიან ქვეყნებს შორის საზღვრების გაუთვალისწინებლად ყველგან როგორც კრიმინალებს.

ტერორიზმს არა მხოლოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვს, არამედ განსხვავებული ტაქტიკა და მიზნები. რიგ შემთხვევებში ის შეიძლება იყოს პოლიტიკური მოთხოვნების წაყენების ან არასასურველი პოლიტიკური მოღვაწის თავიდან მოცილების ყველაზე ეფექტური და მარტივი გზა. როგორი სამწუხაროც არ უნდა იყოს, საქართველომ სწორედ ამ მიმართულებით გამოიჩინა თავი დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ. პრეზიდენტზე ორი წარუმატებელი თავდასხმის გარდა, თავდასხმები განხორციელდა არაერთ პოლიტიკურ მოღვაწესა და ოფიციალურ პირზე. ტერაქტებს შეენიღნენ ყოფილი პრეზიდენტი ზვიად გამსახურდია, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერი, გია ქანტურია. ქაოსისა და განუკითხაობის წლებში ტერაქტები საქართველოს ყოფით მოვლენად იქცა. ამასთან, ყველა ტერაქტი გამიკვეთილი პოლიტიკური მიზნით განხორციელდა. საქართველოში იშვიათია ეკონომიკურ ნიადაგზე დაკვეთილი მკვლელობა. პოსტსაბჭოური რუსეთისაგან განსხვავებით, რომელიც ნალევა ეკონომიკურ ნიადაგზე დაკვეთილმა მკვლელობებმა, საქართველოში ამგვარი ანგარიშსწორება მხოლოდ ერთი, ისიც სავარაუდო შემთხვევაა ცნობილი.

## ქირითადი ცნებები

ტერორიზმი - სახელმწიფო  
ტერორიზმი - ამბოხება - გენოციდი

### კითხვები:

1. რა ნიშნებით ვახასიათებთ ტერორიზმს, რა ნიშნებით განსხვავდება ის სამხედრო ან პოლიციური აქციისაგან?
2. რა არის ტერორიზმის მიზანი?
3. რით განსხვავდება ამბოხება ტერორიზმისაგან?
4. რა შემთხვევაში ითვლება სახელმწიფო ტერორისტულად?

### დამატებითი ლიტერატურა

- *Robert MacCenna "The Drama of Democracy". DPG 1994*
- *James Henslin "Social Problem". Prentice Hall, 1990*
- *James Ray "Global Politics". Houghton Mifflin Comp. 1990.*

## ს ა ხ ე ლ მ ნ ი ფ ო ბ ა დ ა ტ რ ი ა ლ ე ბ ა

თუ ტერორიზმი მისი პოლიტიკური ფორმით კონფლიქტში მოდის ამა თუ იმ ქვეყნის პოლიტიკურ ხელისუფლებასთან, სახელმწიფო გადატრიალება ამ ხელისუფლებისათვის წაყენებულ პირდაპირ მუქარას წარმოადგენს. კარგად ჩაფიქრებული და ორგანიზებული სახელმწიფო გადატრიალება გულმოდგინედ არჩევს პოლიტიკური ძალის ცენტრებს და ცდილობს სწორედ მას მიაყენოს დარტყმა. სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობა პოლიტიკური კრიზისის უძალეს გამოხატულებას წარმოადგენს და შესაძლოა სწორედ მის დროს ვლინდება სახელმწიფოს პოლიტიკური ძალის მაკონსტიტუირებელი ელემენტები გაცილებით უფრო რელიეფურად, ვიდრე ომის თუ რევოლუციის პერიოდში. დასაწყისში ვცადოთ სახელმწიფო გადატრიალების ცნების ჩამოყალიბება და გავმიჯნოთ ეს ფენომენი მონათესავე, მაგრამ განსხვავებული ძალადობრივი ფორმებისაგან.

სახელმწიფო გადატრიალებას ძალზე ჩამოჰგავს ე.წ. "სასახლის რევოლუცია" ანუ სასახლის გადატრიალება. მისი კონკრეტული ფორმა სხვადასხვაგვარია. მმართველი შეიძლება მოკლან ან შეცვალონ სხვა მმართველით. მას შეიძლება გამოუყვალონ მრჩეველები და გარემოცვა და ა.შ. თუმცა, ძირითადი ნიშანი რაც ახასიათებს ყველა სასახლის გადატრიალებას არის ის, რომ იგი ეწყობა "შიგნიდან", "შინაურების" მიერ. ამგვარი გადატრიალებების ტიპური ნიმუშია ძველი რომის საიმპერატორო გვარდიის მიერ მოწყობილი გადატრიალებები.

აღწერილი სახის სასახლის გადატრიალებებისაგან განსხვავებით, სახელმწიფო გადატრიალება მთავრობის გარედან, თუმცა არა სახელმწიფოს გარედან ეწყობა. სახელმწიფო მოხელეთაგან ამგვარ გადატრიალებაში შეიძლება მონაწილეობდნენ სამოქალაქო ხელისუფლების პირები, არმიის ან პოლიციის წარმომადგენლები. გადატრიალება, როგორც წესი, მიზნად ისახავს ერთმანეთისაგან გათიშოს სახელმწიფოს მოხელეები, ბიუროკრატია და პოლიტიკური ხელმძღვანელობა. ეს ამოცანა ძნელი შესასრულებელი იქნება, თუკი აღნიშნული ფგუფები ერთმანეთს უკავშირდებიან არაფორმალური პოლიტიკური, ეთნიკური თუ ტრადიციონალისტური კავშირებით. სახელმწიფო გადატრიალებისაგან უნდა გავმიჯნოთ ისეთი მოვლენები, როგორიცაა რევოლუცია, სამოქალაქო ომი, პუტჩი და ა.შ.

რევოლუცია, როგორც წესი, ხორციელდება რაიმე წინასწარი

დაგვემარების და ამ გეგმის შესაბამისი მოქმედებების გარეშე. რევოლუციის მართავენ არაკოორდინირებული ხალხის ფართო მასები. ისინი მიზნად ისახავენ სოციალური და არსებული პოლიტიკური სტრუქტურის, ისევე როგორც ქვეყნის ხელმძღვანელი კონკრეტული პირების შეცვლას. რევოლუციის მსვლელობაში შეიძლება განხორციელდეს სახელმწიფო გადატრიალება ან ქვეყანა გადავიდეს სამოქალაქო ომის მდგომარეობაში. სამოქალაქო ომი გაჩაღდება ნაციონალურ შეიარაღებულ ძალებს შორის (მნიშვნელობა არა აქვს რეგულარული სამხედრო და პარამილიტარიზებული დაჯგუფებების, მოხალისეების პროცენტულ მონაცემებს) მთავრობის გადასაყენებლად.

არსებობს სამხედრო გადატრიალების ესპანურ-ლათინოამერიკული ვარიანტი, ე.წ. "პრონაუნსიმენტო", რომელსაც უფრო სამხედრო რიტუალური სახე გააჩნია. აგვარ გადატრიალებებს იდეოლოგიური თვალსაზრისით უფრო ლიბერალური ხასიათი აქვს და მიმართულია არსებული დიქტატურების წინააღმდეგ. შესაბამისად იმისა, თუ როგორ თანდათანობით მემარცხენე ხდება მთავრობა, ხოლო არმია სულ უფრო და უფრო მემარჯვენე, ამგვარი გადატრიალებები ნეოკონსერვატიულ ხასიათს ატარებს. სწორედ ასე მიენერა არმიას ესპანეთში გასული საუკუნის ოცდაათიან წლებში "ნაციონალური სულის" გამოშბატველის სახელი, რომელიც მზადაა წავიდეს არა მხოლოდ ხელისუფლების, არამედ ხალხის ნების წინააღმდეგაც. "პრონაუნსიმენტო" მართალია კონკრეტული სამხედრო ლიდერების მიერ ეწყობა, მაგრამ ისინი მოქმედებენ მთელი არმიის სახელით. სწორედ ესაა მისი ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანი პუტჩის ან სახელმწიფო გადატრიალებისაგან, რომელშიც არმიის მხოლოდ გარკვეული ნაწილები მონაწილეობენ.

"ლიბერაცია" ანუ გათავისუფლება რომელიმე ხალხის ან სახელმწიფოს ცვლილებების მომხრეთა მიერ ცხადდება ხოლმე ხელისუფლების სანინააღმდეგო უცხოური სამხედრო ან დიპლომატიური ინტერვენციის წარმატების შემთხვევაში. ამგვარი "გათავისუფლების" კლასიკურ ნიმუშად ასახელებენ რუმინეთში კომუნისტური ხელისუფლების ინსტალაციას 1947 წელს. ამგვარი შემთხვევებისგან მკვეთრად განსხვავდება "გათავისუფლების" ის ნაირსახეობა, რომელსაც (სულ ერთია ის იღებს თუ არა დახმარებას ქვეყნის გარედან) მიზნად აქვს არა ხელისუფლების შეცვლა, არამედ ქვეყნის რომელიმე ცალკეულ ნაწილზე საკუთარი კონტროლის გავრცელება. ასე იქცეოდა ვიეტ კონგი სამხრეთ ვიეტნამში ან ქურთები ერაყსა და თურქეთში.

პუტჩი არსებითად ომის პერიოდის ან ომის შემდგომი ხანის

მოკლენა. პუტჩს სათავეში უდგას არმიის შიდა ფორმალური ხელმძღვანელი და მის მიერ დანიშნულ სამხედრო ლიდერები.

სახელმწიფო გადატრიალება ყოველივე ამისაგან განსხვავებით, მოკლებულია "ფართო მასებთან" კონტაქტს, პროპაგანდისა და ორგანიზაციის საშუალებებს. მისი ლიდერები სიამოვნებით გამოიყენებდნენ არმიის დიდ ნაწილებს, მაგრამ მათ არმიასთან ფართო მისასვლელიც გადაკეტილი აქვთ. სახელმწიფო გადატრიალებაში, როგორც ზემოთ აღინიშნა, შეიძლება არმიაც მონაწილეობდეს, ოღონდ უაღრესად შეზღუდული კონტიგენტით. გადატრიალება შეიძლება განხორციელდეს სპეცსამსახურების ან პოლიციის ძალებითაც, თუ არმიამ ნეიტრალიტეტი შეინარჩუნა.

სახელმწიფო გადატრიალების კიდევ ერთი სპეციფიკური ნიშანი ისაა, რომ იგი არ არის იდეოლოგიურად მაინცდამაინც დატვირთული. თუ ამ თვალსაზრისით წარმოვადგენთ ხელისუფლების ძალადობრივი შეცვლის სპექტრს, შეგვეძლო გვეთქვა, რომ რევოლუციები მემარცხენეთა საქმეა, პუტჩი და "პრონაუნსიმენტო" მემარჯვენეებისა, ხოლო სახელმწიფო გადატრიალება ნეიტრალუბის. ამგვარი პასუხი ბუნებრივად წამოჭრის კითხვას - თუ სახელმწიფო გადატრიალების წყარო არც ხალხის მასებია და არც შეიარაღებული ძალები და სპეცსამსახურები, მაშინ საიდან იღებს ის სათავეს? მოკლე პასუხი ამ კითხვაზე ასეთია: თავად სახელმწიფოსაგან. აქედან, სახელმწიფო გადატრიალების ფუნქციონალური გასაზღვრებით შეგვეძლო გვეთქვა, რომ იგი გულისხმობს სახელმწიფო კრიტიკული მნიშვნელობის მქონე აპარატში მცირე, მაგრამ ქმედითუნარიანი სეგმენტის ინსტალაციას, რომელიც შემდეგ გამოყენებული იქნებოდა იმისათვის, რომ კონტროლის სადავეები ჩამოაცილოს ხელისუფლებას.

იმისათვის რომ სახელმწიფო გადატრიალება განხორციელდეს, ჯერ შესაბამისი პირობები უნდა მომწიფდეს. ამ პირობებს შორის შეგვიძლია დავასახელოთ:

- (a) მკაცრი და ხანგრძლივი ეკონომიკური კრიზისი, პლიუს უმუშევრობის მაღალი დონე და ინფლაცია;
- (b) ხანგრძლივი და წარუმატებელი ომი. მნიშვნელოვანი სამხედრო ან დიპლომატიური მარცხი;
- (c) ქრონიკული არასტაბილურობა მრავალპარტიული სისტემის პირობებში;
- (d) სახელისუფლებო სტრუქტურების უკიდურესი არაპოპულარულობა და "ახალი სახეების" მოლოდინი;
- (e) ქვეყანაში უნდა არსებობდეს იმგვარი სოციალ-ეკონომიკური პირობები, რომ გადატრიალების პროცესში ხალხის მასებმა და ბიუროკრატებმა ნეიტრალიტეტი შეინარჩუნონ;

- (f) გადატრიალების წარმატებისათვის აუცილებელია ქვეყნის ხელისუფლების ცენტრალიზაცია. წინააღმდეგ შემთხვევაში გადატრიალებას "ცენტრში" შეიძლება მოჰყვეს რომელიმე რეგიონის მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადება, რაც დღის წესრიგში დააყენებდა გადატრიალებების მთელი სერიის საჭიროებას;
- (g) ბოლოს, იმისათვის რომ გადატრიალება წარმატებით განხორციელდეს, საჭიროა ქვეყნის გარანტირებული პოლიტიკური დამოუკიდებლობა. ეს ფენომენი იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ღირს მასზე უფრო დეტალურად გავამახვილოთ ყურადღება.

1956 წელს უნგრეთში ოპოზიციურმა ძალებმა ძალიან იოლად და სწრაფად მიღწიეს წარმატებას. მათ დაიკავეს არა მხოლოდ ქუჩა, არამედ მოიპოვეს სახელისუფლებო სტრუქტურების, მათ შორის ნაციონალური არმიის, პოლიციის, კომუნიკაციების საშუალებების ხელმძღვანელთა სრული ლოიალობაც. ერთადერთი, რაც ანტიკომუნისტურმა ოპოზიციამ ვერ გაითვალისწინა, ეს იყო ქვეყნის შიგნით მდგარი საბჭოთა არმია, რომელმაც, საბოლოო ჯამში განაპირობა კიდევ გადატრიალების წარუმატებლობა. ეს მაგალითი გვარწმუნებს, რომ გადატრიალება ქვეყანაში, რომელიც გარე ძალაზეა დამოკიდებული, განწირულია მარცხისათვის. მდგომარეობა თითქმის უიმედოა, როდესაც უცხო ქვეყნის აღმატებული სამხედრო ძალა ქვეყანაში იმყოფება. სწორედ ამიტომ ქვეყნის დამოუკიდებლობა წარმატებული გადატრიალების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობაა.

აქ უთუოდ საჭიროა გარკვეული დაზუსტება, რადგან არსებობს სახელმწიფოს მეორე სახელმწიფოზე დამოკიდებულების გარკვეული ხარისხები. მხოლოდ რიტორიკული შეიძლება ეწოდოს ისეთ განცხადებას, რომ ქვეყანა ან თავისუფალია, ან არა. რეალურად ვითარება უფრო რთულია. რა თქმა უნდა, უცხო ქვეყნის სამხედრო ძალების ყოფნა მეორე ქვეყანაში, ერთი ქვეყნის მეორეზე დამოკიდებულების მაღალი ხარისხია, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანია როდესაც განათლების, სამართლის სისტემები, ვაჭრობა და კომუნიკაციები ასევე მოჭრილია მეორე ქვეყნის თარგზე. გასათვალისწინებელია აგრეთვე დამოკიდებულებაც სამხედრო განწირულობისა და შეიარაღების თვალსაზრისითაც.

სახელმწიფო გადატრიალების მოწყობა ძნელია არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ხელისუფლებას იცავს ჯარი, პოლიცია და საიდუმლო სამსახური, არამედ იმიტომაც, რომ მათთან ერთად ქვეყნის პოლიტიკურ ძალაუფლებას ინანილებენ პოლიტიკური პარტიები, სხვადასხვა გაერთიანებები და ინტერეს-ჯგუფები, რეგიონალური,

ეთნიკური თუ რელიგიური გაერთიანებები. ის, ვინც აწყობს სახელმწიფო გადატრიალებას, ვალდებულია გაერკვეს მთელ ამ სპექტრში. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მაშინ, თუ პოლიტიკური ძალა გაგებული იქნა აბსტრაქტულად, ანუ ამგვარად ჩაითვალა მხოლოდ სახელისუფლებო ძალოვანი სტრუქტურები, მძიმე პრობლემები გარდაუვალაა.

1961 წელს პრეზიდენტ დე გოლს ოთხი გენერალი აუჯანყდა. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა სამხედრო მონაცემებით, გადატრიალება წარმატებით უნდა დასრულებულიყო, იგი დამარცხდა. მიზეზი ის გახლდათ, რომ შეთქმულებმა გადაჭარბებით შეაფასეს არმიის როლი და ანგარიში არ გაუნიეს სხვა პოლიტიკურ ძალებს ქვეყანაში.

სხვადასხვა ქვეყანაში პოლიტიკურ სპექტრზე ზეგავლენას ახდენს სხვადასხვა ძალა. შეთქმულები წარმატების მისაღწევად ვალდებული არიან გაანეიტრალონ ეს ძალები. ისეთ ქვეყანაში, როგორცაა, ვთქვათ დიდი ბრიტანეთი, გასანეიტრალებელ პოლიტიკურ ძალებს შორის შეგვიძლია დავასახელოთ:

- ორი ძირითადი პოლიტიკური პარტია;
- ტრედიუნიონების კონგრესი და სხვა პროფესიული გაერთიანებები;

- ბრიტანელ მრეწველთა კონფედერაცია;
- მთავარი სოციალური სერვისი და აკადემიური კომპლექსი;
- სიტი და მისი კორპორაციები, პრესა.

ეს სია შეიძლება მნიშვნელოვნად გადახალისდეს მოვლენების რომელიმე კონკრეტული მიმართულებით განვითარებისას. იმ შემთხვევაში თუ საქმე შეეხო ბრიტანეთის ინტერესებს ახლო აღმოსავლეთში, უეჭველია საქმეში ჩაერთვებიან:

- ორი მთავარი ბრიტანული და ნაწილობრივ ბრიტანული ნავთობკომპანიები;
- საგარეო საქმეთა სამინისტროს აკადემიური "არაბისტული" ჯგუფი;
- ბრიტანელ ებრაელთა ცენტრალური ორგანიზაცია.

აღნიშნული ტიპის სია შეიძლება შედგეს ყოველ კონკრეტულ სახელმწიფოსთან დაკავშირებით. თუმცა, მისი მონაწილე სუბიექტები, ალბათ, განსხვავებული სახისა იქნება. ჩვენი თემისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმის გაცნობიერებას, რომ პოლიტიკური ძალაუფლება სახელმწიფოში კონსტიტუირდება მსგავსი "ძალების" ურთიერთმოქმედება-დაპირისპირებით, რისი შედეგი, ანუ სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ძალთა ბალანსი წარმოდგენილია ხელისუფლების მიერ.

სახელმწიფო გადატრიალების მიზანი არ არის არსებული პო-



ლიტიკური სისტემის ყოვლისმომცველი ნგრევა. ეს რევოლუციის ამოცანაა. მისგან განსხვავებით გადატრიალება მიზნად ისახავს ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას არსებული სისტემის შიგნით. ეს კი იოლად შეიძლება განხორციელდეს მაშინ, როდესაც სისტემის ახალ სტატუსს კვოს (status quo) მხარს დაუჭერენ ის ძალები, რომელთაც ხელისუფლების ცვლილება დაკავებული პოზიციის დაკარგვით ემუქრება. სახელმწიფო გადატრიალების ინტერესებში სულაც არ შედის სახელმწიფო ბიუროკრატის განადგურება. შეთქმულთა ამოცანაში შედის (ა)სახელმწიფო მანქანაზე კონტროლოს გავრცელება და (ბ)ამ მანქანის გამოყენება უკვე ქვეყანაზე ხელისუფლების გასაეცელებლად. ამიტომ გასაგებია, რომ ბიუროკრატია შეთქმულთათვის საჭიროა სახელმწიფო ინსტიტუტების მართვისათვის მას შემდეგ, რაც ისინი ხელისუფლებას ჩაიგდებენ ხელში.

გადატრიალების კონკრეტული სტრატეგია აღნიშნული ვითარების გათვალისწინებით შემდეგ მომენტებად გაიშლება: (ა) ტრანზიტული პერიოდი, რომლის დროსაც ხდება გადატრიალების მომხრეთა მიერ ახალი ნევრების მოზიდვა, კონკრეტული სამოქმედო გეგმის შემუშავება. წარმატება დიდადაა დამოკიდებული ტრანზიტული პერიოდის სწრაფ გავლაზე; (ბ) იმ ძალების სრული ნეიტრალიზება, ვინც პოტენციური მონინააღმდეგეა გადატრიალებამდე ან მას შემდეგ; ბოლოს, (გ) ოპერაციონალური ფაზა, რომელიც მოქმედი სუბიექტების ანონიმურობას მოითხოვს და კიდევ უფრო სწრაფად არის გასავლელი, ვიდრე ტრანზიტული პერიოდი. მოქმედების სისწრაფე გადატრიალებისათვის არსებითია რათა შეთქმულებმა მოახერხონ იმ ბუნებრივი უპირატესობის რეალიზაცია, რომელიც მათ აქვთ ხელისუფლების დამცველებთან შედარებით, რომლებიც მომლოდინეს პოზიციაში იმყოფებიან მანამდე, ვიდრე აღმოაჩენენ შეთქმულების არსებობას.

ძალივან სტრუქტურებზე ზემოქმედება იწყება მისი ნევრების რეკრუტირებით, ოღონდ ამ პროცესს წინ უნდა უძღოდეს თავად იმ ძალივანი სტრუქტურების შერჩევა (არმია, სპეციალური სამსახური, პოლიცია), რომელიც სახელმწიფო გადატრიალების საყრდენი ხდება. შერჩევა ამასთანავე გულისხმობს ყველა სხვა ძალივანი შენაერთის ნეიტრალიზებას (მათი ქმედითუნარიანობის მოშლას ან ლოიალურობის თუ არა ნეიტრალიტეტის მოპოვებას).

შერჩეულ ძალივან დანაყოფზე ზემოქმედება იწყება ჯერ ოპერაციონალური დანაყოფის იდენტიფიკაციით და მისი ნევრების რეკრუტირებით. რეკრუტირების პროცესი მოძრაობს ზედაპირული დონიდან სიღრმისაკენ. რაც შეეხება ოპერაციონალური დანაყოფის შერჩევას, აქ გადამწყვეტ როლს ასრულებს დანაყოფის ქმედით-

უნარიანობა და დისლოკაცია. განვიხილოთ ნეიტრალიზებულ და საქმეში ჩართულ დანაყოფთა პროპორციები იმპერიის დროინდელი პორტუგალიის მაგალითზე:

მთელი შეიარაღებული ძალების რაოდენობა	150.000 კაცი
მომხრე და აქტიური შემსრულებლები	3.000 კაცი
ნეიტრ. გადამწყვეტი პერსონალის ნეიტრალიზაციის გზით	12.000 კაცი
ნეიტრ. დაბალი განვრთნილობის და აღჭურვილობის გამო	45.000 კაცი
ნეიტრ. დისლოკაციის გამო:	
ა) ანგოლაში	45.000 კაცი
ბ) მონამბიკაში	25.000 კაცი
გ) პორტუგალიის გვინეაში	20.000 კაცი

როგორც ვხედავთ, გადატრიალებაში ჩართულთა რაოდენობრივი მაჩვენებლები გაცილებით უფრო დაბალია, ვიდრე ნეიტრალიზირებულთა მაჩვენებლები. მოცემული შემთხვევა ეფუძნება ქვეყნის სპეციფიკიდან გამომდინარე (პორტუგალია კი პატარა და ჩამორჩენილი ქვეყანა იყო, რომელიც ცდილობდა რადაც არ უნდა დასჯენოდა შენარჩუნებინა კოლონიები, სადაც მნიშვნელოვან სამხედრო ძალას ამყოფებდა), 90.000 სამხედრო მოსამსახურე პირის ქვეყნის საზღვრებს გარეთ, მნიშვნელოვანი მანძილის დაცილებით დისლოცირებას და ამდენად უკვე მხოლოდ ამის გამოა ნეიტრალიზებული. სხვა ქვეყნის და სხვა პერიოდის კონკრეტული მაჩვენებლები სულ სხვა სურათს დაგვიხატავენ. მაგრამ, და როგორც ნესი, სწორედ ეს შეადგენს გადატრიალების სპეციფიკას, ნეიტრალიზებულთა საერთო რაოდენობა გაცილებით სჭარბობს აქტიურ შემსრულებლებს. ამით აიხსნება ის ვითარება, რომ გადატრიალების პრაქტიკაში არც თუ იშვიათია შემთხვევები, როდესაც გადატრიალებას წარმართავენ პოლიციის, თუ სპეცდანიშნულების ნაწილები.

პოლიცია სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვანაირია. ზოგოერთ ქვეყანაში ის არმიას უახლოვდება თავისი განვრთნილობით და სუბორდინაციით. სხვაგან კი ექვემდებარება ატომიზირებულ სამოქალაქო მმართველობას და გარკვეულწილად მის თარგნეა მოჭ-

რილი. თუმცა, როგორც არ უნდა იყოს ის, პოლიციის ფუნქცია ყველგან ერთნაირია - დანაშაულის აღკვეთა-პროფილაქტიკა და სამოქალაქო წესრიგის განმტკიცება. პოლიცია, როგორც წესი, უფრო ძლიერია იმ ქვეყნებში, რომლებმაც დამოუკიდებლობა ახლახანს მოიპოვეს და ამას რემდენიმე მიზეზი აქვს. მათ შორის შეიძლება გამოიყოს ორი: ჯერ ერთი, არმია დამოუკიდებლობა მოპოვებული ქვეყნის სხვა სახელმწიფო ინსტიტუტების პარალელურად ახლად იქმნება და მის ჩამოყალიბებას სხვა ინსტიტუტებისაგან განსხვავებით უფრო დიდი დრო სჭირდება. ამისაგან განსხვავებით, პოლიციის ტერიტორიული დანაყოფები შეიძლება არსებობდნენ კოლონიალურ პერიოდშიაც კი. მეორე მიზეზი ისაა, რომ ახალგაზრდა სახელმწიფოს უჭირს სრულფასოვანი არმიის შენახვა მისი სიძვირის გამო მაშინ, როდესაც პოლიციელთა შენახვა, რომლებიც ნახევრად სამოქალაქო ცხოვრებით ცხოვრობენ იმდენ ხარჯს არ მოითხოვს. პოლიციის ძალებით ხელისუფლების ხელში ჩაგდება შეიძლება სცადონ იქ, სადაც არმია უმნიშვნელო ან ძალზე სუსტია. მაგრამ, თუ გადატრიალების ინიციატორი არმიას, პოლიცია ან მის გვერდით დგას, ან ნეიტრალურია. ძნელია მოინახოს შემთხვევა, როდესაც პოლიციას არ შეენარჩუნებინოს ნეიტრალიტეტი და გაერისკოს არმიის წინააღმდეგ გამოსვლა.

ზემოთ აღნიშნა და კვლავ გავიმეორებთ, რომ მხოლოდ ძალიან სტრუქტურებზე კონტროლი ვერ იძლევა გადატრიალების წარმატების საფუძველს. დე გოლის წინააღმდეგ ეფექტური სამხედრო გამოსვლა დამარცხდა პოლიტიკურ ძალთა გაუთვალისწინებლობის ფაქტორით. მიზეზი ამისა ისაა, რომ პოლიტიკური ძალა არ ამოიწურება არც ძალოვანი და არც მათი მაკონტროლებელი სუბიექტებით. შეჭერდეთ ჯერ-ჯერობით ამ უკანასკნელებზე.

ძალზე ზოგადად თუ ვიტყვით, წმინდა პოლიტიკური ძალების ნეიტრალიზაცია ხორციელდება მათი ლიდერების იდენტიფიკაციით, იზოლაციით და მათი ორგანიზაციული საშუალებების მოშლით. ამ მიმართულებით, ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს კომუნიკაციების (ტრანსპორტის და საინფორმაციო საშუალებების) ხელში ჩაგდებას ან მოშლას. პოლიტიკური ძალების იზოლაცია, ცხადია, ხელისუფლებისაგან უნდა დაიწყოს. ყველა ხელისუფლება არ არის ერთგვარი. რეალპოლიტიკის ენაზე თუ ვისაუბრებთ, ძალზე ზოგადად არსებობს სამი ტიპის ხელისუფლება: 1. საპრეზიდენტო, როდესაც ძირითადი გადანაცვტილებების სუბიექტი ერთი პირია (აშშ, საფრანგეთი); 2. კაბინეტური სისტემა პრემიერ-მინისტრით სათავეში, როდესაც მთავრობის მეთაურობა უფრო სიმბოლურ ხასიათს ატარებს, ვიდრე საპრეზიდენტო ხელისუფლებისას და

გადანწყვეტილებები მიიღება უფრო ფართო წევრების შემადგენლობით (დიდი ბრიტანეთი, ინდოეთი, ევროპის ქვეყნების უმრავლესობა); 3. მთავრობის ე.წ. "strong-men" ფორმა. ამ ტიპის ხელისუფლებისათვის დამახასიათებელი რაიმე სპეციფიკური სტრუქტურა კი არ არის, არამედ უფრო სტრუქტურის საერთოდ არარსებობა. აღნიშნული დიფერენციაციის გათვალისწინებით, სხვადასხვა მთავრობის გადატრიალება სხვადასხვაგვარად "მუშაობს".

მთავრობის ნეიტრალიზაცია არ ნიშნავს ყველა მისი წევრის დაკავებას. ასეთ დროს, როგორც წესი, შეირჩევა ის სუბიექტები, ვის განკარგულებასაც შეუძლია ზეგავლენა მოახდინოს ხელისუფლების გადაცემაზე, ერთი ხელიდან მეორეში გადასვლაზე. ამიტომ, ბევრ შემთხვევაში, არავითარი აზრი არა აქვს, ვთქვათ, განათლების ან შრომის მინისტრის გამოდევნას, თუ ისინი არ იქცევიან სტრუქტურების ან მუშების საპროტესტო გამოსვლების წყაროდ. იმ შემთხვევაში კი, როდესაც ამ პოსტებზე უაღრესად პოპულარული პირები იმყოფებიან, რომლებიც პოტენციაში შეიძლება იქცნენ სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის მოთავეებად, ამ პირების ნეიტრალიზება შეთქმულთათვის აუცილებელია.

ხელისუფლების ხელში აღებას შეიძლება იმ პირებმაც მუშალონ ხელი, რომლებიც მართალია არ არიან ხელისუფლებაში წარმოდგენილნი, მაგრამ არ იღებენ ხელისუფლების ძალადობით შეცვლის იდეას და ამავე დროს დაკავშირებულნი არიან რაიმე იდეოლოგიურ ან რელიგიურ მოძრაობასთან, როგორიც იყო მეცხრამეტე საუკუნეში განდი.

პოტენციური ოპონენტების მხედველობაში მისაღებად გასათვალისწინებელია კიდევ შემდეგი ფაქტორი. ქვეყნებში, სადაც სხვადასხვა ძალებს შორის დაპირისპირება არ სცილდება ვერბალურ დონეს, რეაქცია გადატრიალებაზე არ არის მოსალოდნელი იყოს სწრაფი და ცხარე. უფრო სიღრმისეული დაპირისპირება გაცილებით მეტ ხიფათს შეიცავს შეთქმულთათვის. ანგარიშს უწევს კიდევ იმ გარემოებას, რომ მშვიდობიან პერიოდში არა ყველა აქტიური ჯგუფია ასეთივე ექსტრემალურ ვითარებაში და პირიქით. არსებობენ ჯგუფები, რომლებიც ნორმალური ცხოვრების პირობებში თითქმის არავითარ გამოჩენულ აქტივობას არ ავლენენ, მაგრამ სიტუაციის დაძაბვისას მათ უთუოდ უნდა გაენიოს ანგარიში, ასეთია მაგალითად National Rifle Assotiation ამერიკაში ან National Union of Students დიდ ბრიტანეთში.

აქამდე განხილული მთელი მასალა ჩვენთვის საინტერესოა ერთი ძირითადი მოსაზრებით. იგი გვიჩვენებს პოლიტიკური ძალის ბუნებას კრიზისულ, გადამწყვეტ ფაზაში, როდესაც ხელისუფლება აშკარა ხიფათის წინაშე დგას. მიუხედავად იმისა, რომ

ძალაუფლების სტრუქტურები მოცემულ თავში წარმოდგენილია ხელისუფლების მონინალმდეგეთა თვალთახედვიდან, მასალა არ კარგავს შემეცნებით ღირებულებას. პირიქით, სახელმწიფო გადატრიალების მომწყობებმა მათი წამოწყების უალრესად რისკიანი ხასიათის გამო, უნდა ზუსტად გაითვალისწინონ პოლიტიკური ძალის ცენტრები და თავიანთი აქტივობა მიმართონ იმ ძირითადი მექანიზმებისაკენ, რასაც ემყარება ხელისუფლება ან სახელმწიფო, როგორც ლეგიტიმური ძალადობის მანქანა. ამ მექანიზმების ანალიზი კი ჩვენი ლექციების ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა, რადგან ის საკმარის ინფორმაციას გვაძლევს კითხვაზე, რომლითაც დავიწყეთ ჩვენი ლექციების კურსი. კერძოდ, თუ როგორ შეუძლია ერთ ან თუნდაც რამდენიმე ადამიანს იბატონოს მილიონებზე.

### ძირითადი ცნებები

სასახლის გადატრიალება - რევოლუცია -  
 სამოქალაქო ომი - ლიბერაცია - სახელმწიფო  
 გადატრიალება - პუტჩი

#### კითხვები:

1. რა პირობები უწყობს ხელს სასახლის გადატრიალებას?
2. რა ძირითად მომენტებს შეიცავს სახელმწიფო გადატრიალების პროცესი?
3. ვის წინააღმდეგ არის მიმართული სახელმწიფო გადატრიალება?
4. რა წყაროებით სარგებლობს სახელმწიფო გადატრიალება?
5. ხელისუფლების როგორი ტიპები არსებობს სახელმწიფო გადატრიალების თვალსაზრისით?

### დამატებითი ლიტერატურა

- Edward Lutwak "Coup D'Etat". Penguin Press, 1968
- Leslie Lipson "The Great Issues of Politics". Prentice Hall, 1997

ჩვენი ლექციების კურსის დასაწყისში წარმოდგენილი იყო პოლიტიკური ძალის იმგვარი განსაზღვრება, რომელსაც პირობითად შეგვიძლია კლასიკური ვუნოდოთ. ამ განსაზღვრების მიხედვით, პოლიტიკური ძალა სამუალებათა იმგვარი ერთობლიობაა, რომლის გამოყენებით ერთი ინდივიდი ან ინდივიდების ჯგუფი საკუთარ ნებას თავს ახვევს ათასობით სხვას. პოლიტიკური ძალა ამ გაგებით ძნელია განვასხვავოთ უბრალო ძალადობისაგან. ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანი ალბათ ისაა, რომ ძალადობის დევიანტური ფორმებისაგან განსხვავებით, იგი არის ძალადობა მორჩილების მიზნით და სწორედ ამაში ვლინდება მისი პოლიტიკური ხასიათი.

თავის მხრივ, პოლიტიკა, როგორც ვცადეთ გვეჩვენებინა, არსებობს მხოლოდ იქ და მას შემდეგ, რაც ურთიერთობათა სუბიექტად სეკულარიზირებული ადამიანური ნება გამოდის. ისტორიულად ამგვარი რამ თეოკრატიული საზოგადოების რღვევას უკავშირდება ანტიკურ ქალაქ-სახელმწიფოებში. თუ მკაცრად ვიტყვი, ანტიკურმა ქალაქებმა სახელმწიფოების სახე მიიღეს მას შემდეგ, რაც კანონიერების წყაროდ ადამიანური ნება დასახეს. არისტოტელეს ეთიკურ-პოლიტიკურ ტრაქტატებში საკმაოდ ნათლადაა ასახული ამგვარი განწყობა.

პოლიტიკური ძალის სახელმწიფოში რეალიზაცია სულაც არ უკარგავს მას ძალადობრივ ხასიათს. პირიქით, ახლა უკვე სახელმწიფო იქცევა ძალადობის ფორმად. ამ ორი ფენომენის იდენტიფიკაციით მიღებული ძირითადი ცვლილება შეეხება არა საკუთრივ ძალადობას, არამედ მის სტატუსს. ახლა სახელმწიფო ხდება ძალადობის ლეგიტიმური ფორმა.

ლექციების დასაწყისში შემოთავაზებულ პოლიტიკური ძალის განსაზღვრებაში ყველა ეს მომენტი უკვე ნაგულისხმევი. პოლიტიკური ძალა, რომელიც ჩვენ განვიხილავთ საგნად გავიხადეთ, სახელმწიფო სტრუქტურების ან მათ ფარგლებში გამოვლენილი, თუნდაც საპირისპირო. მოვლენის სახით მყოფობს. აქედან გამომდინარე, პოლიტიკური ძალის დახასიათება, მისი ბუნების ახსნა, სახელმწიფო სტრუქტურების აღწერებს მიუყვება. პოლიტიკური ლიდერი, ნაციონალური პოლიტიკური ლიდერი, პრეზიდენტი როგორც ნაციონალური პოლიტიკური ლიდერი, მმართველი ბიუროკრატია და ა.შ. იდენს მიხედვით პოლიტიკური ძალის გაშლის მექანიზმს აგვიწერს. ეს მექანიზმი პირამიდას მოგვაგონებს, რომლის წვერში (მოცემულ შემთხვევაში საპრეზიდენტო ხელისუფლების სახით) და-

ლაუფლები კონცენტრაცია თავის მაქსიმუმს აღწევს. ძალაუფლების პირამიდული მოდელი გვიხსნის იმასაც, თუ რა ტიპის საშუალებები არსებობს საიმისოდ, რომ უმაღლეს პოლიტიკურ დონეზე მიღებული გადაწყვეტილება ცალსახად და განუხრევლად გატარდეს ქვეყნის უკანასკნელ ბოგანო მცხოვრებამდე.

პოლიტიკური ძალის შემოთავაზებული, როგორც ჩვენ ვუნოდეთ, კლასიკური გაგება, იმ ავტორების შეხედულებებს ემყარება, რომლებიც ამოდიან ვებერის, მიხელსის და სხვა, პოლიტიკური მეცნიერებებისათვის უკვე კლასიკურად ქცეული ავტორების ტექსტიდან. ძალაუფლების პირამიდული მოდელი აღგვიწერს ძალის "დელეგირებას" სახელმწიფოს უმაღლესი მოხელიდან რიგით ჩინოვნიკამდე. ეს მოდელი, სავარაუდოა, სავსებით ადეკვატურად აღგვიწერს იმ პერიოდის ევროპული ნაციონალური სახელმწიფოების პოლიტიკურ სტრუქტურებს, როდესაც ისინი კოლონიალური ომების წყალობით იმპერიებში გადაიზარდნენ...

ვითარება მნიშვნელოვნად შეიცვალა მას შემდეგ, რაც ევროპულ ქვეყნებში დემოკრატიულმა პროცესებმა იძლეა. გაჩნდა ხელისუფლების დისსემინაციის ტენდენცია, რომელიც პოლიტიკურ ძალას მართალია სახელმწიფოს საზღვრებში ტოკებს, მაგრამ ჯერ ერთი, მას არ ზღუდავს სახელისუფლებო სტრუქტურებით და მეორეც, ანანილებს მრავალრიცხოვან ინტერეს-ჯგუფებში. შესაბამისად, პოლიტიკური ძალის სუბიექტებად გამოდიან არა მხოლოდ ქვეყანაში არსებული სახელისუფლებო სტრუქტურებში მონაწილე პირები, არამედ ხელისუფლების გარეთ არსებული პოლიტიკური პარტიების, მრავალფეროვანი არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლები.

პოლიტიკური ძალის აღნიშნული სახის დისსემინაციას მნიშვნელოვანი კორექტივები შეაქვს პოლიტიკური ძალის შესახებ ჩვენს წარმოდგენებში და გვარწმუნებს, რომ პირამიდულ მოდელზე უფრო ადეკვატურად ძალაუფლება იმ მოდელებში აღიწერება, რომლების სახელმწიფოს შიდა პოლიტიკურ ურთიერთობებს ბაზრის და ინტერესების ან თამაშის და ინტერესების ტერმინებით გვიხასიათებენ.

ლექციების მანძილზე ჩვენ ვცდილობდით თანმიმდევრულად აგვესაზო პოლიტიკური ძალის დისსემინაცია და პირამიდული მოდელიდან ალტერნატიულ მოდელებზე გადასვლის შესაძლებლობა. საფიქრებელია, რომ ქართული რეალპოლიტიკა სწორედ ამგვარი ბაზისური საფუძვლიდან ამოსვლით უნდა იქნეს განხილული, რადგან ქართული სახელმწიფო დღეს პოლიტიკური ძალის დისსემინაციის საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს. პოლიტიკური ძალა დღეს საქართველოში ქამელეონივით იცვლის ფერს ყოველ

კონკრეტულ პოლიტიკურ ხდომილებასთან შეხებისას. ამაზე მეტყველებს როგორც დამკვირვებლების შეფასებები, ასევე მოქმედი პოლიტიკოსების შეხედულებებიც. ორივე ჯგუფში აღმოვაჩინეთ არა მხოლოდ მნიშვნელოვნად განსხვავებულ, არამედ ურთიერთგამომრიცხავ პოზიციებს. თუ პატრიოტების თვალში საქართველოს პრეზიდენტის ხელში კონცენტრირებული ძალაუფლება ლამის რამზეს მეორის შესაძლებლობებს უტოლდება, საპარლამენტო ოპოზიცია გაუთავებლად ჩივის აღმასრულებელი ხელისუფლების უძლურებაზე გადაჭრას მოზღვავებული პრობლემები.

სინამდვილესთან უფრო ახლოს ვიქნებით თუკი ხელისუფლების ველს საქართველოში წარმოვადგენთ დამოუკიდებელი ინტერესებისა და ძალის ცენტრებად. ამასთან აქ ძირითადად ლაპარაკია არა იმდენად იდეოლოგიურ ინტერესებზე, არამედ სავსებით კონკრეტულ ეკონომიკურ ინტერესებზე. ეკონომიკური ინტერესების დამოუკიდებელ ბლოკებად შეგვეძლო გამოგვეყო ჯანდაცვის, ენერგეტიკის, ძალოვანი სტრუქტურების, თუ სხვა სახის ინტერეს-ჯგუფები, რომელთა კონკრეტული დახარისხება და აღნუსხვა ამჟამად ჩვენს მიზნებს სცილდება. საკმარისია აღნიშნა იმისა, რომ ყველა მათგანი მონაწილეობს ძალაუფლების დისსემინაციაში და სხვაგვარად არც შეიძლება ყოფილიყო ქვეყანაში, სადაც ადგილი აქვს სრულ იდენტიფიკაციას პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ძალას შორის. ამის უტყუარ საბუთს წარმოადგენს წარმატებული ქართველი ბიზნესმენების ლტოლვა ხელისუფლებაში მონაწილეობისაკენ. ისინი პოლიტიკისაკენ ილტვიან არა იმის გამო, რომ პოლიტიკური ინტერესები უჩნდებათ, არამედ იმიტომ რომ ძალაუფლებაში მონაწილეობის გარეშე მათი ბიზნესი უაღრესად სარისკო საქმეა. თითებზე ჩამოსათვლელია იმ ბიზნესმენების რიცხვი, ვინც წარმატებას მიაღწია პოლიტიკური მხარდაჭერის გარეშე.

მთლიანობაში, თუ საქმეს ლიბერალიზმის განვითარების კუთხით განვიხილავთ, აღმოვაჩინეთ, რომ ყოველივე ამან შექმნა უნიკალური მდგომარეობა, როდესაც ქვეყანაში ადგილი აქვს პოლიტიკურ მაგრამ არა ეკონომიკურ ლიბერალიზმს. არადა, გავრცელებული მსოფლიო პოლიტიკური პრაქტიკა საპირისპირო მაგალითებით გვამარაგებს. არსებობს განვითარებული დემოკრატიის ქვეყნები, რომლებშიაც პოლიტიკური და ეკონომიკური ლიბერალიზმი თანაბრადაა წარმოდგენილი. არის ქვეყნები (ჩინეთი ან პინოჩეტის დროინდელი ჩილი), რომლებშიაც ეკონომიკური ლიბერალიზმი შეგუებულია ავტორიტარულ რეჟიმს, მაგრამ ძალზე გაგვიჭირდება ისეთი ქვეყნების დასახელება, სპეციალური მოძიების გარეშე, სადაც პოლიტიკური ლიბერალიზმი ადაპტირებული იქნებოდა უმკაცრეს ეკონომიკურ დეტერმინაციასთან.



ქართველი დამკვირვებლების, ისევე როგორც პოლიტიკოსების უმეტესობის აზრით, ასეთი სიმასხინჯის, ისევე როგორც სხვა მრავალი გადაუჭრელი პრობლემის მიზეზი სუბიექტივისტურია. ისინი ძირითადად მმართველი პარტიის, და მისი ლიდერის კრიტიკით გამოვდნენ. ამ დისკუსიაში ჩართვის განზრახვის გარეშე, გვინდა მივუთითოთ ერთ ფაქტორზე, რომელიც ყოველგვარ სუბიექტიურობასა და მოკლებული და რომელსაც ჩვენი მიმოხილვა საგარეო პოლიტიკური საკითხებისაკენ გადაჰყავს. ლაპარაკია ქართველი პოლიტიკოსების სტრატეგიულ ხაზზე ააშენონ ნაციონალური სახელმწიფო გლობალისტურ საერთაშორისო ორგანიზაციებზე დაყრდნობით. ასე იმედოვნებენ ქართველები, რომ ნატო შექმნის ქართულ არმიას, სავალუტო ფონდი განამტკიცებს ლარს, სანაფთობო კომპანიები ქართულ ეკონომიკას, ეუთო მოაგვარებს აფხაზეთის და ცხინვალის პრობლემებს, ხოლო შააგის სასამართლო აღმოფხრავს უსამართლობას საქართველოში. ათწლიანი პერიოდი სავსებით საკმარისია საიმისოდ, რომ ვილაპარაკოთ არა განუწყვეტელ ტრანზიტულობაზე, არამედ სავსებით კონკრეტულ შედეგებზე ჩვენს ქვეყანაში. გლობალისტურ სტრუქტურებზე ორიენტირებული ქართული სახელმწიფო უკვე ჩამოყალიბდა და ჩანს ამ მიმართულებით უახლოეს მომავალში არ უნდა ველოდეთ მნიშვნელოვან სახეცვლილებებს. შეგვიძლია გამოვთქვათ საფუძვლიანი ეჭვი, რომ ორგანიზაციები, რომლებმაც მთელ მსოფლიოში ნაციონალური სახელმწიფოების ფუნქციები იტვირთეს და ნიადაგი მოურყიეს მათ არსებობას, გამოდგნენ ქართული სახელმწიფოებრიობის მშენებლობის გარანტად.

